

عرفان

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی

سال نود و هفتم دور دوم ماه سرطان، شماره مسلسل ۵۹۰، سال ۱۳۹۷ هجری شمسی

- نقش و سایل تدریس...
- د لندپو سپړنه...
- تاثیرات خشونت بالای کودکان...

عرفان

د پوهنې وزارت

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی

سرطان ۱۳۹۷ هجری شمسی

Erfan

Research, Cultural & Social Magazine

July 2018

د علم زده کړه شتمني ده، رائج د دغې شتمني د ترلاسه کولو لپاره خپلې هڅې کړنډۍ کړو

آموزش دختران به مثابه رکن اساسی نظام آموزشی کشور در اولویت قرار دارد

د پوهنې وزارت
د ارتباطاتو او عامه پوهاوي ریاست
کابل - افغانستان

Directorate of Publication & Information
Ministry of Education
Islamic Republic of Afghanistan

E-mail: magazineerfan@gmail.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مسوول مدير

محمد ابراهيم ستانکزی
مهتمم: صادق سپين غر

مسلكي غړی

عبدالواسع سعادت

انځور

محمد ادريس نوري

کمپوز چارې

احمد شعیب ورسجی

ډیزاین

بريالی رحمانزی

د دفتر شمیره

۰۷۲۹۸۱۹۰۳۵

کتنپلاوي

پوهنیار محمد کبير حقمل
معراج زماني

استاد گل رحمان رحمان

سر محقق محمد آصف گلزاد
د سرمؤلف مرستیال عنایت الله عادل

محمد اکرم وفادار

عبدالصبور غفراني

محمد نسیم عیاذ

د دې گڼې مطلبونه لیکوال مخ

- ۱..... سرمقاله
- ۳..... ویژه گیهای تحقیق در ادبیات سرمحقق محمد آصف گلزاد
- ۱۱..... سوله او امن انجنیر سوله نسیمی
- ۱۹..... تاثیرات خشونت بالای کودکان... سرمحقق گلپاز بنیادی
- ۲۷..... د ریسرچ تکتیکونه او ډولونه محمد عزیز حسین خیل
- ۳۷..... شناخت کتاب المعجم... عین الدین اسدی
- ۴۳..... د لنډیو سپړنه... جاوید آفتاب
- ۴۹..... نقش والدین در تربیت اطفال ماهره ناصری هاشمی
- ۵۸..... دنکاح بیان استاد عنایت الله عادل
- ۲۷..... نقش وسایل تدریس... بنفشه بهار سنا
- ۷۴..... د فردوسي په شاهنامه... د سرمؤلف مرستیاله فروزان خاموش
- ۸۲..... تاریخنگاری در دوره غزنویان نور محمد کاوه
- ۹۲..... دولت سلجوقیان مؤلف عطا الله غیاثی
- ۱۰۰..... زکات فريضه الهی مایل آقا متقی

د عرفان مجله د مطالبو په اړه پټ کي خپلواکه ده، راغلي ليکني له عرفان سره پاتې کېږي.
د عرفان مجله د ليکوال د ليکني ننگه نه کوي، هر ليکوال ته ښايي،
چې د خپلي ليکني ننگه په خپله وکړي

د پوهنې وزارت

خپرنیزه، ادبي، ښوونیزه، روزنیزه او ټولنیزه مجله

چنگاښ ۱۳۹۷ هجري لمريز

ډيره غوره نیشه با هوشي ده

مخدره توکي، لکه تنباکو، چرس، نسوار، الکول، اپين (ترياک) چې اوس ورڅخه ځينې نور مواد لکه ايروئين او مورفين ترلاسه کيږي، له ډيرې پخوا زمانې انسانانو پيژندل او استعمالول يې، د اسلام دمقدس دين له راتگ دمخه د جهالت په دوره کې په عربو کې دالکولو(شراب) څښل رواج درلوده او په منگوتوکې به په بازا رونو کې پلورل کيدل، دغه شان د امريکا د کشف سره سم (۱۵ پيړۍ) کې کله چې اروپايي ملا کرسټف کولمب بيرته را گرځيده احوال ورته راغلی چې امريکايي بوميان ديو ډول نبات پاڼه دودوي او ځکوي يې، نو د لومړي ځل لپاره دغه بوټی(تنباکو) کشف او اروپا ته راوړل شو، که څه هم د تنباکو دنه استعمال لپاره په بيلا بيلوهيوادونو کې ډير بنديزونه ولگول شول خو لاتر اوسه په نړۍ کې په بيلا بيلو ښو استعاليږي او ستره سوداگري يې روانه ده، چرس او ماريخانو هم په نړۍ کې ډير شوقيان لري ډيره ستره بدبختي خوداده چې پخوا به چرس ځينې کسانو پټ ځکول اوله خلکو به يې يوڅه حيا کوله خو اوس برسیره پردې چې د چرسو ځکول ورته عيب او عار نه ښکاري ورباندې وياړهم کوي، پوليس هم د چرسيانو نيولو سره څه خاصه مينه نلري او زړه سوانده چلند ورسره کوي پدې ورستيو وختونو کې دښار په ځينوځنډو کې په چرسو او پوږو روږدي ځوانان ډله ډله ترپلونو لاندې پراته او په نشو اخته دي که څه هم د دولت له خوا وخت نا وخت د پوږيانو ددرملنې لپاره هڅې شوې خو ناکامه ځکه دي چې دپوږيانو په شمير کې څه کموالی ندی راغلی، نړيواله ټولنه او له مخدره موادو سره د مبارزې ادارې هم له ۱۷ کاله راپديخوا هڅه کوي چې هيواد کې دکوکنارو او نورو مخدره توکو د کر، قاچاق او توليد مخه ونيسي

خو فساد يې مخه ډب کړې او دغې ادارې د ډيرو پيسو به لگولو سره هم پدې ندى توانيدلى چې په هيواد کې د مخدره توکو لکه کوکنارو او بنگو د کرلو او قاچاق مخه ونيسي، په افغانستان کې توليد شوى پوډر او چرس د اروپا او آن د امريکا تر بازارونو پورې رسيري او پدې گټه کې هيڅوک بې برخې نه پاتې کيږي، د کرل شوو کوکنارو او بنگو گټه زموږ کروندگرو او د ځمکو خاوندانو ته نه رسيري بلکې د دغو پيسو زياته گټه هغو قاچاق کوونکو او مافيایي کړيو ته رسيري چې هغه سترو نړيوالو بازارو ته ليردوي، دغه شان الکول (شراب) هم پدې وروستيو وختونو کې د افغانستان بازارونو ته ښه پريمانه رسيري او څښل يې په ځوانانو کې ورځ تربلې دپراخيدو په حال کې دي، دډيرو دبنداره کورنيو ځوانان هم ليدل کيږي چې د شرابو په څښلو روږدي شوي دي او دمخنيوي لپاره يې څه خاصه برنامه شتون هم نلري.

گرانو زده کوونکو او ډيرو درنو او قدرمنو استادانو: تاسو چې دافغانستان د ښې راتلونکې روح، غوږ، او سترگې ياست د چرسيانو، بنگيانو، پوډريانو او شرابيانو بدرانگه حالت په سترگو گوري چې دوى نه ځان، نه دخپلې کورنۍ او نه د ټولنې په درد دوا کيدای شي، دوى تل د نورو د اوږو بار او د خپل هيواد او خپلې کورنۍ په سپينه اوپاکه لمن له تور داغ څخه بل څه ندي، تاسو گوري چې دوى کله د مخدره توکو د پيږدولو پيسې ونلري، غلاوو ته مخه کوي او يا د خپلې کورنۍ دنورو غږو په ځورلو او کړولو پيسې ترلاسه کوي او خپل شوم او ناوړه عمل داوردولو لپاره لارې لټوي، زموږ دټولنې په منور قشر کې دغه شان کسانو ته هيڅ ځای نشته اوس دا ستاسو دنده ده چې په هيواد کې ددغو ناوړه او ناروا وو مخه ونيسئ درانه استادان داسلام د سپيڅلي دين د احکامو په رڼا کې مکلف دي چې خپل زده کوونکي د مخدره توکو اضرارو ته متوجه کړي او لدې لارې د مخدره توکو د استعمال ديني او دونيوبي زبان دهر افغان کورنۍ غوږونو ته ورسوي څو هيواد مو لدې ناوړه پديدې څخه خلاص او دهيواد ځوانه انرژي په هدر لاړه نشي د اسلام په سپيڅلي دين کې د هرډول مخدره توکو استعمال، کر، قاچاق حرام گڼل شوي او هر څوک چې حرام عمل سرته رسوي گنهگار دی او د جزاء وږدى.

دمخدره توکو روغتيايي زبان دومره زيات دی چې زموږ دا لنډه ليکنه يې حوصله نلري خو دومره بايد وويل شي چې خپل پاک وجود ته د زهري موادو داخلول، هغه له طبعي حالت څخه يو مصنوعي او بدرانگه حالت ته ورننويستل له ليونتوب پرته بل تعبير نلري، ديره غوره نېشه باهوشي ده چې انسان په خپل واک او اختيار کې وي، نارينتوب دادی چې سړی بايد د ژوند د ناخوالو په وړاندې په کلک ايمان او متين عزم سره ودریږي او مقاومت وکړي نه دا چې په نشه ځان بې خوده کړي او هر څه ته شا وگرځوي.

ويژه گيهاي تحقيق در ادبيات

به نام خداوند دانای راز
که باشد ز تحقیق او بی نیاز
بشر دایم اندر پی کوشش است
به دنبال تحقیق و آموزش است

بخش اول:

حرف نخست

انسان موجودی است بی نظیر در راستای خلقت، متفکر و در عین حال با داشتن نظام عصبی پیشرفته نسبت به دیگر موجودات زنده، جستجوگر می باشد و این ویژگی «از آن نقطه و آن زمان آغاز شد که بشر به فکر حل مسایل مختلف زندگی افتاد.» (۳:۶) آنهم بیشتر بخاطر بقای حیات و شناخت پدیده های ماحولش روشهای مختلف را برگزید و به تجربه گرفت، زیرا شناخت عناصر و به دست آوردن معلومات و نیاز به وسایل، روشها و آگاهی در زمینه دارد. بشر اولیه در برابر حوادث طبیعی و اضطراب قرار داشت و آنها را به عوامل مابعدالطبیعه و مافوق طبیعت نسبت می دادند و کاهنان برای این همه عوامل رنگ و صبغه مذهبی می تراشیدند. از همین رو پژوهش در قسمت درک و کشف واقعیت ها، سده های متوالی پس افتید. آمده است که در زمانه های گذشته دور، میان راهبان بر سر تعداد دندانهای اسب، جدالی در گرفت؛ این کشمکش مدت سیزده روز دوام کرد، تمام کتب و رساله ها را جستجو کردند، اما به نتیجه یی نرسیدند. در روز چهاردهم راهب جوانی اجازه

خواست و گفت: «به دندان اسپى نگاه کنند و جواب سوال خود را دریابند.» راهبان دیگر از این گفتهٔ جوان برآشفته شدند و بر وی حمله بردند؛ او را زدند و بیرون انداختند. ایشان مى گفتند که: «مسلماناً شیطان این جوان جسور را فریب داده است، تا برای کشف حقیقت، راهی نامقدس و ناشنیده را برخلاف گفتهٔ پدران مطرح مى کند.» با تمام این مشاجرات و جنجال ها، راهب جوان پیشنهاد نمود که باید در جستجوی واقعیت ها باشیم و نباید به نظریات دیگران در مجموع تکیه نماییم. همین پیشنهاد او در واقع اساس علوم گردید. (۶: ۱۳).

بشر بعد ها در این فکر افتادند، که رخداد ها همه بر اساس علل و عواملی بروز مى کنند تا آنکه دریافتند پدیده ها و عناصر طبیعی را بر مبنای علل مى توان دریافت. بدین ترتیب یک سلسله فرضیه ها و سوالاتی در زمینه شکل گرفت، آنهم در اثر تجربه ها و مشاهدات. پدیده ها و موضوعات زنده گی در بدو امر بسیط و محدود بود؛ از همین رو حل مسایل و رفع چالشها نیز، شکل ابتدایی را داشت؛ تا آنکه بعد از طی مراحل مختلف زنده گی و فراز و فرود های آن سطح آگاهی بلند تر شد و عطش و کنجکاوی نیز جهت کشف حقایق در زنده گی مردم به گونهٔ آگاهانه یا ناخودآگاه فزونی گرفت؛ لذا مى توان گفت که «قسمت عمدهٔ اختراعات و اکتشافات حاضر در سایهٔ همین کنجکاوی و تلاش مداوم و پیگیر (اکثراً به صورت تنظیم شده و سیستماتیک) فراهم آمده است.» (۱۵: ۱۹)

امروز دیگر داشته های انسانی، محدود و منحصر نیست. از همین جاست که بشر پیوسته در گرو تجسس و ارزشیابی دوامدار قرار دارد؛ تا پیرامون پدیده های ماحولش معلومات حاصل نماید و به رفع کمی های خویش پردازد و این درک مسایل یا از طریق تجارب خودش صورت مى گیرد و یا هم تجارب دیگران به وی این زمینه را فراهم مى سازد؛ زیرا تبادل فرهنگی یکی از ویژه گیهای بشر از دور عتیق تا عصر جدید بوده و مى باشد، پس مى توان گفت که خصلت جستجو گرانهٔ انسان گویا «با شیر در بدن شده، با جان بدر شود.» و نمونهٔ بارز آنرا در اطفال و نوزادان نیز مشاهده مى نماییم، که پیرامون درک و شناخت اشیاء و پدیده ها، از والدین و بزرگان، سوالاتی را مطرح مى کنند، تا بدین ترتیب، ناشناخته ها را معلوم خود گردانند، لذا «کاوشگری انسان هیچ وقت به پایان نمى رسد و عطش خواستن و دانستن او سیراب نمى شود. انسان علاقه مند به کشف ناشناخته هاست. مىخواهد بداند در پی حوادث و پدیده های جهان چه نیرو و عواملی قرار دارد. مى خواهد بداند ماهیت اشیا و پدیده ها و ویژه گیهای آنها چیست و روابط آنها با یکدیگر چگونه است. مىخواهد کهکشانشا و دنیای ماورای طبیعت و عالم معنی را بشناسد.» (۱۳: ۹۳)

ساحل افتاده گفت گر چه بسی زیستم

هیچ نه معلوم شد، آه که من کیستم

موج ز خود رفته ای تند خرامید و گفت

هستم اگر میروم، گر نروم نیستم (علامه اقبال)

آنچه در صدر تلاشهای بشر قرار دارد، همانا بقا و دوام حیات، حاکمیت بر طبیعت و اجتماع، شناخت پدیده های ماحولش، کشف مجهولات و دستیابی بر تمدن و فرهنگ می باشد؛ چنانچه از همین طریق، بر معلومات و داشته های خود می افزاید؛ آنرا توسعه می بخشد و جایگاه خود را در نظام بشری، اجتماعی و فرهنگی، تثبیت می نماید.

انسان امروزی جهت غلبه بر کاستی های حافظه خویش «در نگهداری اطلاعات و دانش شفاهی به کتابت و ضبط و ثبت از طریق نوشتار روی آورد. وی پس از مکتوب کردن اطلاعات و دانش، متوجه شد که باید این نوشتار را تکثیر کند و در اختیار افراد بشری قرار دهد.» (۶۲:۲۲)

در شرایط موجود، ارزش و اعتبار هر یک از جوامع انسانی بسته گی به میزان مشارکت مردم آن، در ایجاد و تحول مجموعه های تمدنی و دستاورد های فرهنگی آنها، بسته گی دارد. بدین اساس کشور هایی که در آفرینش و پژوهش داده (اطلاعات) های مدنیت بشری سهم بیشتر دارند؛ به همان پیمانه از پیشرفت و نیرومندی زیادی برخوردار می شوند؛ زیرا دانش و تجارب انسانی رو به افزایش است، تا بدان حد که اندازه آن در هر یک از دهه ها، چند برابر می شود و این خود در مجموع، حاصل زحمات و تحرک انسانی است که می خواهد حاکمیت خود را روز تا روز بر طبیعت مستحکم سازد و دایره اندوخته هایش را نیز وسعت بخشد.

همین اکنون، بشر برای آنکه از کاروان تمدن عقب نمانده باشد؛ تلاش می ورزد که همراه با تحقیقات دقیق، همه جانبه و بر اساس معیار های جدید و پذیرفته شده در ساحات مختلف، این جاده پرخم و پیچ را به پیمایش گیرد و سهم مناسبی را در افزایش دانش، نصیب خود سازد و این مأمول جز با تحقیق دقیق، تحقق نخواهد یافت؛ زیرا دانشمندان معاصر بدین باور اند، توسعه و انکشاف دانش و فرهنگ در نیمه دوم قرن بیستم میلادی به مراتب بیشتر و جامع تر از طرقی و پیشرفت هایی می باشد که همه علوم از بدو پیدایش خود تا پایان نیمه اول سده بیستم داشته است و استفاده از روش دقیق و معیار تحقیق نیز با همین سرعتی که دارد، عمر آن بیش از یک ربع قرن نمی باشد. (روش تحقیق در علوم سیاسی، ص ۴)

طوری که دیده می شود اکتشافات و اختراعاتی که نصیب بشر امروزی شده است؛ نتیجه یک سلسله فعالیت هایی است، که به صورت زنجیره یی، ریشه در گذشته دارد و طی سده ها با تلاش و پشت کار شباروزی پیرامون آن مطالعه و تحقیق نموده اند و همین طور نتایج به دست آمده از آنرا برای نسل های فردا نیز به ارمغان می گذارند؛ زیرا مسلم است که آینده و درخشش آن بسته گی به دانایان و جستجوگران دارد. در این رابطه می توان گفت که هر نوع تحقیقی، ابتکاری باشد یا تفصیلی و یا هم تایی و یا از نوع دیگری، استفاده از تجارب، یافته ها و اندوخته های دیگران در این راستا، بس مهم است، یعنی تحقیق باید برخوردار از پشتوانه تجربی باشد و این خود دیدگاه محقق را،

وسعت می بخشد. بدین معنی که داشته خودش، همراه اندوخته های متقدمان، گره گشای خوبی در پروسه تحقیق شده می تواند. همین تجارب گذشته در واقع «ساخت شناختی» پژوهشگر را تشکیل می دهد. اقدام محقق جهت آفریش اثر جدید، عمدتاً تحت تأثیر تجارب گذشته قرار دارد و فرد زمانی می تواند مفاهیم و مسایل جدید را درک کند که مفهوم و مسأله جدید با ساخت شناسی او مرتبط باشد.» (۱۲: ۵۱)

امکان دارد یک پژوهشگر در جریان پیشینه یابی به نکاتی بی نظیر و خلاقانه دست یابد و سبب رفع بسا از کاستی ها در زمینه پژوهش او گردد و یا اسباب عبرت اندوزی را برایش فراهم آورد:

باید از بگذشته ها عبرت گرفت

دست را بر زانوی غیرت گرفت

از تبصره ها و یادکرد های فوق بر می آید، که هر یک از رشته های دانش و فرهنگ، مراحل متعدد و مختلفی را در رابطه به روشهای تحقیق پیموده و می پیماید؛ پس چه خوبست جهت شناخت و تحلیل پدیده های مادی و معنوی، به تجارب و آزمونهای متقدمان ارج گذاشت و هر یک را به دیده قدر نگریت و با دیدگاههای معاصر، شریک ساخت؛ زیرا عناصر دیروز همراه با پدیده های امروز، در تکوین شیوه و ویژه گیهای پژوهش، نقش برجسته خود را دارند؛ به دلیل اینکه سیر تحول علم، در تاریخ نشان میدهد که پژوهشهای اجتماعی بر خرد جمعی استوار هستند.

هر پژوهشی، ضمن آنکه مبتنی بر تحقیقات قبلی است، مقدمه و پایه یی نیز برای پژوهشهای بعدی می باشد. هر چه تعداد ارتباط ها و پیوند های ممکن یک پژوهش با پژوهشهای پیشین و نظریه های موجود بیشتر باشد؛ اهمیت و سهم آن در گسترش دانش آدمی بیشتر خواهد بود.» (۴: ۲۱۷) و از رودکی نیز بشنوید:

تا جهان بود از سر مردم فراز

کس نبود از راه دانش بی نیاز

مردمان بخرد اندر هر زمان

راز دانش را به هر گونه زبان

گرد کردند و گرامی داشتند

تا به سنگ اندر همی بنگاشتند

دانش اندر دل چراغ روشن است

وز همه بد، بر تن تو جوشن است

قابل یادآوری است که هرگاه دانش انسانی، صرف بر مبنای تجارب و داشته های پیشین، محک زده شود و پای تحولات و ایجادیات معاصر در آن دخالت داده نه شود؛ اینجاست که پژوهشگر به مصرف داده ها (اطلاعات و داشته ها) پرداخته است و «از خطرناک ترین حالت هاست که پژوهنده و محقق

زندگی اش را باسر بار محققان پیشین بردن، آغاز کند؛ زیرا این از ویژه گیهای همیشگی آثارش خواهد شد و پس از آن نخواهد توانست به معنای واقعی کلمه «محقق» شود. مهر دنباله روی از دیگران بر او میخورد. وجود حقیقی خود را حس نمی کند و همیشه تابعی از متغیر وجود دیگران است؛ مانند پیچکی بر تنه درختی تنومند.» (۱۴: ۱۴)

اگر تجارب و اندوخته های متقدمان، با دانش و تفکر امروزی توأم و همگام شود؛ محقق به تحول و انکشاف اطلاعات دست خواهد یافت و کارکرد هایش نیز به افق های روشن می رسد، در نتیجه نسل موجود و آینده از آن بهره مند می گردد؛ چنانچه پژوهشگر با مطالعه و تجربه و تحلیل انتقادی از نوشته ها و پژوهشهای دیگران با کمی آفریننده گی و نوآوری قادر خواهد بود که موضوع مناسبی برای پژوهش در زمینه مورد علاقه خودش پیدا کند و به گفته شاعری هم:

هر که نام وخت از گذشت روزگار

نیز ناموزد ز هیچ آموزگار

(دیوان رودکی، ص ۱۰۶)

ویژه گیها و شیوه های مختلف پژوهش، همراه با دیدگاههای متنوع و همه جانبه گذشته ومعاصر، این زمینه را فراهم می سازد که آثار تحقیقی توأم با یک سلسله قاعده مندیهای پذیرفته شده و معیاری، به وجود آیند و نتایج حاصل شده از آنها نیز، مطلوب و سازنده باشد. اگر پژوهشگری با چنین طرز اندیشه یی، پا به میدان تحقیق بگذارد، هر آینه اثر تحقیقی و محقق از زوال در امان خواهند ماندند؛ چرا که هر پژوهش به ذات خود، کار ساده یی هم نیست. فراز و فرود هایی دارد. پژوهنده باید محدودیت ها را به عنوان چالش های عمده در مسیرش مدنظر گیرد؛ این پرابلم ها عمداً شامل کمبود منابع (مواد و وجوه مالی) نبود سوابق، عدم همکاری اشخاص و مؤسسات، در اختیار نبودن زمان کافی، مصروفیت های شخصی، انتقادات بجا و بیجا، فراهم نشدن اسباب، که سبب دلسردی محقق می شود. پس لازم است در این راستا دقیق و سنجیده گام برداشته شود، تا راه رسیدن به مطلوب، هموار گردد؛ لذا شناخت و ویژه گیهای این دو (پژوهش و پژوهنده) که در جنب همدیگر و مکمل یکدیگر می باشند، در بدو امر مهم و قابل بحث تلقی می گردد، که اینک به شناسایی هر یک پرداخته می شود:

پژوهش یا تحقیق چیست؟

«ما باید بدون آنکه دیگر دنبال فلسفه بافی و تفکر برویم، کار کنیم، زیرا کار تنها و تنها وسیله یی است که مصیبت های زنده گی را در مذاق ما شیرین و قابل تحمل می گرداند.» (ولتر)

واژه تحقیق، مفهوم عام دارد و آنرا می توان بر جمیع فعالیت های جستجوگرانه و کاوشگرانه استعمال نمود، اما با درنظر داشت قاموس لغات، کلمه تحقیق دارای اصل عربی است، آنهم از باب تفعیل که دارای معانی ذیل می باشد: درست کردن، رسیدن، رسیده گی، بررسی، مطالبه، جستجو، تجسس، تفحص، بازجستن و امثال اینها. (۲۰: ۷۷۸ و ۱۰۴۰) معادل کلمه تحقیق در زبان فارسی دری، پژوهش (به کسر پ) میباشد؛ چنانچه لفظ مذکور در ادبیات مایه ویژه کلام منظوم) بازتاب وسیعی دارد؛ طور مثال از فردوسی می شنویم:

چنین داد پاسخ ورا نامدار

که گر من بیچم سر از شهریار

بدین گیتی اندر نکوهش بود

بدان پیش یزدان پژوهش بود

همچنان ترکیب (از روی تحقیق) به مفهوم «راستی و بدون شک و گمان» آمده است؛ مانند این بیت:

نه مرد است آن به نزدیک خردمند

که با پیل دمان پیکار جوید

بلی، مرد آنکسی است از روی تحقیق

که چون خشم آیدش باطل نکوید (۹:۹)

(گلستان سعدی)

اما اصطلاح پژوهش یا تحقیق نزد اهل دانش و فرهنگ، وسیع و گسترده یی دارد - مانند سایر پدیده های اجتماعی - چنانچه پیرامون آن حرف های خود شان را دارند. عده یی می گویند که تحقیق همانا کشف حقایق مجهول یا مجمل است؛ چنانچه با روش خاصی از طریق تأمل، جستجو و پیگیری می شود. (۲۴: ۸۳) یا اینکه تحقیق، بررسی موضوع خاصی است که محقق در نتیجه جمع آوری مطالب، مقایسه و نقد آنها، به حقیقتی دست می یابد. به باور نویسنده دیگری «تحقیق حاصل تجربه هایی است که محققان در آزمایشگاه به دست می آورند؛ یا حاصل تجربه های زندگی ماست، یعنی تجربه شخصی زندگی.» (۱: ۵۱) و نیز میخوانیم که «پژوهش، تلاشی سیستماتیک و روشمند به منظور دستیابی به پاسخ یک پرسش یا راه حلی برای یک مسأله است.» (۴: ۲۳) همچنان گفته اند که: «تحقیق عبارتست از فرایند جستجوی منظم برای مشخص کردن یک موقعیت نامعین.» (۲۱: ۹) جان دیویی در کتاب «منطق نظریه تحقیق» می نگارد که تحقیق عبارت از تغییر کنترل شده یک موقعیت غیرثابت یا نامعین به موقعیتی که از لحاظ ویژه گیها و روابط، کاملاً معین و ثابت است و در وضعی قرار دارد که عناصر موقعیت اصلی یا اولی به صورت یک کل متحد، تغییر یافته است. از دیدگاه کرلینجر، تحقیق عبارت است از بررسی یا مطالعه منظم، کنترل شده و آزمایشی قضیه های

فرضی در بارهٔ روابط احتمالی بین پدیده های طبیعی و اجتماعی با دیدی انتقادی. کارل لستروکسی می نگارد که تحقیق مجموعهٔ فعالیت هایی است به منظور حل یک چند مسأله یا پاسخ دادن به یک یا چند سوال، انجام می شود. تاکمن می گوید که «تحقیق بازگشت به واقعیت است.» (۶: ۲۸ - ۳۰) دایره المعارف جدید آریاناج ۲، ص ۷۲۷) بعد از یک جمع بندی آرای دانشمندان می نگارد: «در اصطلاح، انعکاس راستین و حقیقی موضوع، پژوهش کردن است که در خلال آن، حقایق و واقعیت، تحلیل و تفسیر می گردد.»

علاوه بر مفاهیم قاموسی و اصطلاحی، تعبیر دیگری نیز از واژهٔ «تحقیق» وجود دارد و آن عبارت از برداشتی است که اهل بینش (عرفان) از آن دارند؛ چنانچه نزد این گروه «عالم تحقیق»، مفهوم عالم حق و حقیقت، جهان راستی و وارستی را می رساند، به این بیت نگاه کنید:

در نگارستان صورت ترک خط نفس کن

تا شوی در عالم تحقیق برخوردار دل

از تعریف های قاموسی و اصطلاحی «تحقیق» بر می آید که این واژه دارای ابعاد و ویژه گیهای گسترده یی میباشد؛ چنانچه اطلاق یک سلسله خصوصیات، کشف مجهولات، بازتاب موضوعات، فعالیت جستجوگرانه و کاوشگرانه، تلاش سیستماتیک و روشمند و چند اصطلاح دیگر از همین قبیل را در بر میگیرد، که پژوهنده جهت پاسخگویی موضوع یا کشف مجهولی، آنرا مد نظر می داشته باشد؛ اما باید گفت که آنچه در زمینه گفته شد، دور محور واحدی (حقیقت یابی) میچرخد، یعنی «تحقیق باید مطلب تازهیی را در جهان خلقت کشف نموده، بر حجم دانش و معرفت بشر بیفزاید و معلومات او را افزایش دهد. در واقع نتیجهٔ تحقیق، نا شناخته یی را برای بشر، شناسایی کند و مجهولی را معلوم گرداند.» (۳: ۱۲)

میان تحقیق و علم عناصر مشترکی وجود دارد؛ چنانچه تمیز بین این دو در فهم هر یک کمک می نماید؛ اما تحقیق فرایند رسمی تر، سیستماتیک تر و عمیق تر در اجرای روش تحلیل علمی می باشد، که برای کشف و پروراندن مجموعه یی از دانش، معطوف می گردد؛ زیرا تحیقی به ذات خود روی آزمایش های قابل مشاهده و یا شواهد تجربی استوار می باشد و امور الهامی و جزمی را به عنوان روش استقرار علمی نمی پذیرد، بلکه تنها و تنها اموری را می پذیرد که از راه مشاهده، قابل اثبات باشد؛ لذا می توان گفت که پژوهش گران، روش های معتبر جمعآوری اطلاعات را انتخاب یا طرح ریزی می نمایند و آنچه را که به دانش موجود نمی افزاید، هرگز تحقیق به شمار نمی آرند.

همین نکته سنجی ها و دشواری های جریان تحقیق سبب شده است، تا عده یی از کم کاران و بهانه جویان، برداشت غیر واقع بینانه از تحقیق ارایه نمایند. این گونه اشخاص چنان استدلال می نمایند، که گویا پژوهشگران عمداً کسانی اند، دور از مصاحبت، پناهنده در کنجی و فرو رفته در محدودهٔ تعیین شدهٔ خود شان. حال آنکه چنین نیست، زیرا تحقیق کار اسرار آمیزی نبوده، بلکه جستجو و

تلاش می خواهد. هر لحظه با اشخاص آگاه و متخصص، کتاب و کتابخانه ها و ساحات مشاهداتی و تجربوی سر و کار دارند و این خود رمز مؤفقیّت شانرا فراهم می آورد. (روش های تحقیق در علوم تربیتی و رفتاری، ص ص ۳۵-۳۹)

پیشینه نگارش و تحقیق به صورت مکتوب، عمر درازی دارد و تاریخ آنرا تا زمان ایجاد خط و کتابت رسانیده اند؛ چنانچه می توان گفت که «با اختراع خط، اولین «انفجار دانش» در سطح جهان و در مناطقی مانند مصر، شرق نزدیک، هند و یونان به وقوع پیوست.» (۲۲: ۲۳)

آنچه از اینگونه دستاورد ها اطلاع داریم و سندی در اختیار می باشد، همانا اوستا را میشود یادآوری کرد، که روی دوازده هزار پوست گاو نگارش یافته بود. همچنان کارکرد های فلاسفه و دانشمندان یونان دوره قدیم نیز قابل یادآوری است، که ابراز نظر ها و نقد هایی پیرامون پدیده های مختلف به ویژه ادبی داشتند و می توان از فن شعر (بوطیغای) ارسطو نیز یادآور شد، که خوشبختانه همین اکنون در اختیار نیز قرار دارد.

از سخنان فوق چنین یک نتیجه و خلاصه یی را می توان پیشکش نمود:

-تحقیق، مطالعه حقیقت است،

-تحقیق، مجموعه قواعد و مقرراتی است که به آدم می آموزد چگونه باید حقایق مربوط به یک مطلب یا موضوع را جستجو کند. (۹: ۳۵۳)

-تحقیق عبارت است از جستجو برای کسب معلومات جدید و حقیقی با روش علمی. (۱۹: ۲۷)

-تحقیق، یعنی جستجوی منظم و اصولی جهت کشف حقیقت. (۱۵: ۳۴)

-تحقیق، روش دقیق تجزیه و تحلیل دقیق، منظم و بدون تعصب سند یا پدیده یی میباشد. (۱۱: ۶۱)

-تحقیق، مجموعه اقداماتی است که برای کشف قسمتی از مشخصات جهان حقیقی انجام می گیرد. (۲۳: ۹۴)

-تحقیق، شیوه نظام مند برای پاسخگویی به پرسش هاست. (۱۸: ۱۱)

-پژوهش یعنی اقدام به هر تلاشی که بتواند از طریق آن، اطلاعات بیشتری به دست آورد. (۸: ۳۸)

پژوهش یا تحقیق در مجموع دارای یک سلسله خصایص ویژه گیهای نیز می باشد، که چنین خلاصه می شود:

سوله او امن

لومړۍ برخه:

کله چې د يوې موضوع د پېژندنې (تعريف) توان نه لرو، هېڅ وخت به ورته ونه رسېږو ځکه چې تعريف مو موخه تشخيصوي. پر دې اساس که چېرې موږ غواړو چې پخلاينې ته ورسېږو نو لومړی بايد د هغه تعريف ولټوو او پيدا يې کړو.

سوله د هوا د تنفس په ډول هر انسان ته ځانگړی اهميت لري، نو په همدې دليل د نړۍ قدرتونو د خپلې هوساينې لپاره د سولې په راوستلو کې بې حده هڅې کړې دي او په همدې خاطر د سپټمبر ۲۱ د جرمني او برېتانيا له خوا په ۱۹۹۹ کال کې د سولې د نړيوالې ورځې په نوم نومول شوې او هر کال يې لاسته راوړنې لمانځي.

هر څوک او هره ټولنه د سولې لپاره يو ځانگړی تعريف لري، لکه: سوله د هغو شرايطو او ماحول په معنا ده چې د همغږۍ په اصولو او سراسري ارامۍ، امن، اجتماعي عدالت او برابرۍ باندې ولاړه وي. خو زه يې بيا داسې تعريفوم: د فکري آرامتيا رامنځته کول چې د ژوند په ثبات باندې ولاړ دی، له ټولو ټبرونو سره صميميت، مسرت او د مشکلاتو په مقابل کې مثبت رول ولوبوي د سولې څخه عبارت ده.

ايا پخلاينه د جنگ د نه موجوديت په معنا ده، که نه د دې څخه لوړ مقام لري؟ نو پورتنۍ پوښتنې ته په لاندې ډول ځواب ورکوو:

هو! سوله د جنگ له نه موجوديت څخه په زياته معنا سره تعبیر شوې، يعنې له جنگ پرته، سوله د خلکو تر منځ ښېگڼې، يووالي، ورورگلو، انساني او اسلامي مقدساتو ته احترام رامنځته کوي. که

چېرې موږ د اسلام او سلام سپېڅلو کلمو ته چې عربي کلمې دي، څير شو نو اخري مفهوم يې د خدای ج په سولې او امن سره پای ته رسېږي بالاخره دا د مسلمانانو په فرهنگ کې يوه ډېره عمده او مهمه موضوع ده.

د اسلام مبارک دين د اسماني اديانو تر ټولو وروستی او بشپړ دين دی. اسلام تل خپلو پيروانو ته د ورورگلوۍ، سولې او ژوندانه په ټولو چارو کې د منځلاريتوب لارښوونه کړې ده. د اسلام ستر پيغمبر حضرت محمد (ص) په خپله د ټولې نړۍ لپاره د ښو او نیکو اخلاقو او په ټولنه کې په سوله، امن او د ښه ژوند تېرولو يوه بېلگه ده. د الله (ج) په سپېڅلي کتاب قران کریم کې هم په سوله باندې ټينگار شوی لکه په لاندې ايت شريف کې

ژباړه: او سوله ښه ده.

په يو بل ځای کې الله ج فرمايي:

ژباړه: مسلمانان يو د بل وروڼه دي؛ پس تاسې وروڼه په خپل منځ کې سوله وکړئ. له همدې امله اسلام حکم کوي په هر قيمت سره سوله وغواړئ، ان که چېرې د يو اړخيزې قربانۍ له لارې هم وي لکه د حديبيې د سولې تړون د دغه ډول يو اړخيزه سولې يوه ښه بېلگه گڼلې شو په کوم کې چې د مسلمانانو له خوا د مقابل لوري کابو ټولو شرايطو ته غاړه اېښودل شوې وه. خدای ج په قران کریم کې داسې فرمايي: ژباړه: (او تاسې په ځمکه کې فساد مه خپروئ). ځينو مفسرينو له فساد څخه مقصد نزاع، جنگ او جگړې بللې دي.

او په اسلام کې يې د جنگ په پرتله سوله غوره گڼلې ده او فرمايلي يې دي:

وَالصُّلْحُ خَيْرٌ - النساء / ۱۲۸

د تېري په اړه الله ج داسې فرمايلي دي: البقره / ۱۹۰ ژباړه: او تاسې تېری مه کوئ، بېشکه چې الله ج تېري کوونکي نه خوښوي.

دقرآنکریم له نظره خو ډير لنډ دسولې تقدس معرفي شوی، او دا جوته شوه چې د اصلاح، سولې، روغې جوړې اومصالحي په اړه يې څومره تاکيد کړی او دا هم جوته شوه چې په آخرت کې هم د ټولو شخړوآخرنی د حل لاره سوله، بلکه لوی الله جل جلاله هم دخپلو بندگانوترمينځ سوله کوي، لکه څنگه چې الله (ج) په قران کریم کې په سوله ايز ژوند تاکيد کړی همدارنگه په نبوی احاديثو کې هم اوس به دنوي احاديثو په رڼا کې د سولې او پخلاينې ده فضائلو، خصائصو او ډولونو بيان وشي.

کومه سوله روا او کومه ناروا ده؟

له احاديثو څخه په تفصيل جوتيري چې کومه سوله چې له کتاب الله، نبوي سنتو او امت اجماع سره په ټکر کې نه وی هغه روا، ممدوحه اوپه ځينومواردو کې لازمه ده، يو بل لوی اصل هم بايد په پام کې ونيول شي. چې: کومه سوله چې حرام حلال يا حلال حرام نکړي هغه روا ده، اوکه يې حلال حرام او يا يې حرام حلالول هغه سوله ناروا ده

نو پر دې اساس هره سوله بايد وتلل شي او له پورتنې اصل سره برابره شي، امام ابن حبان په همدې ډول عباراتو باندې باب ايښی دی او د حديثو څخه يې د فقهي استخراج په دغه ډول کړی دی (۱) په سوله کې درواغ ويل روادې:

اسلامي شريعت په دريو ځايونو کې مصلحتا درواغ ويل، خلاف الواقع پوښ خپلو خبرو ته وراغوستل، زياتوب کول، او خبرې پرسم لوري بدلول رابدلول روا گڼلې دي: چې يوه له هغودريو ځايونو څخه د اصلاح ذات البين په مسئله کې دی، يعنې اصلاح، صلح، سوله او روغه جوړه، په شريعت کې دومره لوړ مقام لري چې د دفع کولو او سولې راوستلو لپاره دروغ ويل هم روا دي، دويم ځای چې درواغ ويل روا دي هغه خپلې ښځې ته ترڅو چې حسن معاشرت ورسره وشي، او درېيم هم په جنگ جگړه کې له دښمن سره: (۲)

اوس به راشو چې د نړۍ د فيلسوفانو، ليکوالانو او پوهانو له نظره پخلاينه څه ته وايي؟
 ۱- هيلن کيلر (Hellen keller) يوه مشهوره امريکايي ليکواله داسې وايي: سوله او ريښتینولي د شايستگۍ قيمت لري چې په لوړه سطحه زموږ توجه جلبوي. دا سکالو زموږ د ملت د اتحاد، اتفاق او امنيت څخه ښه ده. د پخلاينې پيغام موږ ته د زړه خوشحالي پيدا کوي چې بايد د دې الهی پيغام لپاره مبارزه وکړو او وايي چې د هغه په خپرولو او تبليغ کې به زياته هڅه وکړم.
 ۲- اسکرين (Eskrine) انگليسي ليکونکی ((ديانت په محبت قيمت دی)) کتاب کې داسې ليکي: قيمتي ديانت د مړي په جسد کې شايد د هغه د شريان په ډول نفوذ وکړي چې تازه وينه زړه ته رسوي چې د انساني وجود زړه ژوندی او د جهان په پنځو لويو وچو تاثير وکړي.
 ۳- بنجامين جوت (Benjamin Jewett) د اکسفورډ د پوهنتون استاد او د افلاطون د کتاب ژباړن په خپل (غيرتي ژوند) نومي کتاب کې داسې ليکي: د سولې ورځ په ورځ پراخوالی شايد د بشر راتلونکي سعادت او نيکبختی ته ورسوي.

اوس راځم زموږ د هيواد سولې او پخلاينې ته چې په دې وخت کې يې ډيره اړتيا وينم په دې اړه پوښتنې ډېرې دي خو دا پوښتنه چې د زياتره خلکو په مغزو کې شتون لري چې ايا سوله به تامين شي او که نه؟

د دغه قلم په باور خو تر اوسه پورې موږ له سولې څخه ډېر لري يو ځکه چې نه حکومت او نه هم مخالفې ډلې سولې ته ژمن دي. حکومت په ټولو مخالفو ډلو کې يو طالب راټولی او د غره سر ته يې جگ کړی خو دومره مهم هم نه دی. له ما سره دا پوښتنه ده چې که طالب سوله وکړي نو بيا خو داعش هم بې وزره مرغه نه دی داسې وخت به راشي چې د هغه له لاسه به وينې څښو او دا ځيني مخالفې ډلې ټپلې خو ځان له هغې کفارې ډلې سره تشبیه کوي کوم چې له حضرت محمد ص سره يې د حديدې روغه ترسره کړې وه خو دا کار به ډېر ناممکن وي ځکه چې په اوسني وخت کې د حضرت محمد ص په ډول څوک شتون نه لري چې د اسلام په خاطر له هر څه نه تېر شي.

د ټولنې ځينو فعالينو خو خپل کوشش کړی خو بې گټې دی لکه چې ځيني يې د پوکانو په الوړولو، څوک يې منډيلا ته په سفر، سندرغاړي يې په خاصو سندرو او څوک يې هم په ورزشونو او سپورت سره منځته راوړي. څرنگه چې سوله او امن نن سبا د ټولې نړۍ او بشري ژوند يو انساني ارمان او ايډيال دی، ډېر ځله سړی له خلکو اوږي چې سوله او امن، دا دوه توري په ظاهري معنا په لږ توپير سره تړلي دي خو لومړی به دا وڅېړو چې سوله او امن يعنې څه؟

سوله بنسټيزه اړتيا او دهر افغان غوښتنه ده، سوله او په سوله کې گډ سوله ييز ژوند انسانان د پرمختگ، سوکالۍ، او نيکمرغۍ لوړو پړاوونو ته رسوي، دنړۍ کومو هېوادونو او ولسونو چې دسولې خوند ځکلې دی او دسولې او سوله ييز ژوند په مزه پوهيدلي دي، نن تر هرچا د ارام او بسيا ژوندانه خاوندان دي.

خو په ډېرې خواشینۍ او تاسف چې زموږ گران هېواد افغانستان له درنيمو لسيزو را په دې خوا د سولې او امن له دې ستر نعمت څخه بې برخې دی، او د جگړې د روان بهير په ترڅ کې يې د سر او مال ستر زيانونه گڼکالي او دهېواد مادي او معنوي شتمنۍ تالا ترغه شوي دي، چې رغيدل يې لسيزې، لسيزې وخت غواړي.

افغانان په هېواد کې د سولې او امن دټينگښت په هيله شپې او ورځې سبا کوي خو له بده مرغه دغه هيلې تر اوسه پورې نه دا چې پوره شوي نه دي، بلکې دسولې د راتگ پروسه د سترو ننگونو سره مخ ده او د نامشروع او ناروا لاسوهنو له امله دهرې ورځې په تېرېدو او دهر بدلون په راتلو سره وضع او حالات لا پسې ترينگلي کيږي. دسولې پروسه له شک پرته ډېره مغلقه، پېچلې او څو بعدي پروسه ده، چې دسولې او سولې ته درسيډ پر پروسې يې سيوري غوړولی دی. موږ افغانان هم بايد په دې وپوهيږو، چې دهېواد پنځه ديرش کلنې تجربې عملاً دا وښودله چې سوله، امن او ثبات په جگړو، بمباريو، وژنو سره نه يوازې دا چې راتلاى نه شي، بلکې د زور کارونه، پر جگړې ټينگار او په دې برخه کې سر تمبگي نورې ستونزې او خطرونه هم رامنځته کوي او هېواد د لازياتو ناخوالو او بد مرغيو پر لور بيايي.

اوس به راشو دې ته چې انسان ولې جنگ کوي؟

جنگ يوه لرغونې پديده ده چې د تاريخ په اوږدو کې يې د بشري ټولنې پام ځان ته ورگرځولی، تاريخ يې د انسان له پيداينست سره سم د قابيل د ورور په وژنه پيل شو، دا چې په دنيا کې دې هيڅ جنگ او جگړه نه وي شوي داسې کومه سيمه نشته او که وي هم ډېرې کمې به وي.

ارواپوهنه د انسان اصالت ته په کتو بشري بدلونونه د انسان د طبيعت، غوښتنو او بيلوژيکي کړنو پر بنسټ تحليلوي. د ارواپوهنې له نظره انسان هيڅ جگړه په شعوري ډول نه ترسره کوي او وايي چې په جگړه ييزو پرېکړو کې معمولاً د پېچلي بيولوژيکي او عاطفي تحريکونه، لاشعوري ځورونې، پټې وېرې، غضبونه او داسې نور شته چې سرچينه ترې اخلي او په يرغليزو پېښو کې د ارواپوهنې نظر دا

دی چې ځینې غوټې (عقدې) د یادو حملو او تیرویو لامل ګرځي په دې اړوند به نور لاملونه هم خپل مهم تاثیرات لري.

جنگ څه دی؟

ژبپوهان وایی جنگ د هندو اروپایی ژبې له (Ghengeh) کلمې څخه سرچینه اخلي چې د یون او پرمختګ په معنا دی. همدې ریسې په نورو ژبو لکه پخوانی المانی هم اغېز شیندلی او بله کلمه (gang) یې ترې رامنځته کړې چې د تللو، سفر او یا ډله ییز خوځښت په معنا ده. همدغې المانی کلمې په انګرېزي ژبه هم اغېز کړی او د (gang) او (gangster) کلمې یې ورننویستلي.

جنگ د پوهانو په اند سازمان شوې، مسلحانه او د یوې اوږدې مودې لپاره شخړې ته وایي چې د دولتونو، ملتونو یا ډلو ترمنځ رامنځ ته کېږي او له تاوتریخوالي، اړودو، مادي زیانونو، مرګ ژوبلې او جسمي او رواني ناروغیو سره مل وي.

جنرال کارل فون کلاووزیتس چې د نظامي چارو په برخه کې د نظر خاوند هم دی په کال (۱۸۳۲ ل) کې یې د یوې څېړنې له مخې د جنگ په اړه داسې تعریف وړاندې کړ: "د خپلو غوښتنو لپاره په زور سره د دښمن مجبورول دي."

د جنگ په اړوند څو لنډې تاریخي یادونې:

له هغه راهیسې چې دولتونه جوړ شول د نړۍ په بېلابېلو برخو کې نظامي فعالیتونه پیل شول او د باروتو او ټکنالوژۍ په رامنځته کېدلو دغه چاره نوره هم ګړندۍ شوه او نوي جګړه ییز حرکتونه یې رامنځته کړل.

کانوی هندرسون په خپل یوه کتاب کې لیکي: "یوه منع مدعي ده چې له میلاد څخه وړاندې بیا تر ۲۰ پېړۍ پورې نږدې ۱۴۵۰۰ جګړې شوي چې ۵/۳ ملیارده انسانان په کې وژل شوي او د نړۍ تاریخ یوازې ۳۰۰ کاله په سوله کې پاتې شوی."

لارنس کیلي د ایلینوي پوهنتون استاد په خپل کتاب جګړه له تمدن څخه وړاندې کتاب کې لیکي "نږدې ۹۰ تر ۹۵ په سلو کې ټولنې تر اوسه پېژندل شوي چې د تاریخ په اوږدو کې کله ناکله په دوامداره او لنډمهاله ډول په جګړو کې ښکېل وې."

په ۲۰۰۵ کال کې یوه رپوټ وښوده چې وروسته له ۱۹۹۰ لسیزې چې سړه جګړه پای ته ورسېده د وسلوالي جګړې کچه او چټکتوب ډېر راکم شوی. په ۲۰۰۸ کال کې چې د سولې او جګړې په نوم کوم رپوټ د نړیوال مرکز له خوا خپور شو ښیي چې پورتنۍ کچه رښتیا هم ډېره کمه شوې.

وروسته له دویمې نړیوالې جګړې ملتونه هم په همدې موخه له نړیوالې ټولنې سره یوځای شول او په همدې موده کې له همدې لامله ډېرو هېوادونو جګړې ته د یوې شوې پدېدې په سترګه وکتل او د خپلو هېوادونو د جنگ وزارتونه یې د د فاع د وزارتونو په نومونو ونومول.

البرت انشتين هم په کال ۱۹۴۷ کې چې ورځ تر بلې د جگړې د زورور کيدو او نويو جگړه ييزو تسليحاتو او د اټوم بمب د ممکنه عواقبو په اندېښنه کې په خپله معروفه وينا کې وويل: ((زه نه پوهېږم چې په درېيمه نړيواله جگړه کې به کوم جگړه ييز وسايل وکارول شي، خو د څلورمې نړيوالې جگړې وسايل به تيرې او لرغې وي.))

د نړۍ څو مشهورې جگړې:

- لومړنۍ نړيواله جگړه
- دويمه نړيواله جگړه
- د اسرائيلو جگړه
- شپږ ورځنۍ جگړه
- د کوريا جگړه
- د ويتنام جگړه
- د افغان روس جگړه
- د خليج فارس جگړه
- له تروريزم سره جگړه

دې ټولو تاريخي پېښو ته په کتو سره يوه پوښتنه پيدا کېږي، انسان ولې جگړه کوي؟ په دې برخه کې فرويد ته د انشتين يوه ليک کې گڼ او مهم عوامل ياد کړي دي، ولې تردلې دمخه يې يو شمېر نور اروايي عوامل د يادولو دي.

د ارواپوهانو له نظره د جگړې انگېزې:

انسان پرته له مېړيو يوازينی موجود دی چې تل په جگړو او يو پر بل باندې يرغل کې تېروي او دا سوال يې مطرح کړی چې بشر ولې دا کار کوي؟ که غواړو چې سولې ته ورسېږو نه يوازې دا چې نړيوال لاملونه يې بايد ولټوو بلکې په دې هم بايد پوه شو چې دې کار ته ميلان ولې پيدا کېږي، د دې پوښتنو لپاره ارواپوهان لاندې څو مهم خوابونه راپه گوتو کوي چې نورې وړې انگېزې او غوټې هم په خپله لمنه کې رانغاړي:

- غريزه

غريزه هغه د نننۍ لېوالتيا ده چې ذاتا د ژوندي موجود په ارگانيزم کې شته او ځانگړو کړو وړو ته يې هڅوي. امريکايي جنرال پاتن په دويمه نړيواله جگړه کې وويل: دا ډېره پوچه خبره ده چې موږ امريکايان جنگ نه غواړو او غواړو چې جگړه ودرې او ترې ووځو دا خبره ډېره بې معنا ده، جگړه د امريکايانو يو غوښتنه ده او ټول اصيل امريکايان په جگړه او د جگړې په غږ مين دي.

زيگموند فرويد په دې اړوند وايي: "انسان يو داپوونکی څاروی دی."

پر دې اساس فرويد يرغل او داړل د انسان په وجود کې نغښتي گڼي او وايي که په سمه او رغنده ډول ونه کارول شي په افراطي او مضر ډول را څرگندېږي نو پر دې اساس ويلی شو چې جنگ کول د انسان نښې غريزه ده.

• محروميت

که انسان خپلو هيلو ته د رسېدلو په لړ کې له کوم خنډ سره مخ شي او له هغه څخه يې محروم کړي نو تاوتریخوالی کوي او دا کړنه کېدای شي نېغ په نېغه د ځانگړي خنډ په وړاندې هم نه بلکې په نورو ځایناستو يې وي او دا يرغل او داړل کېدای شي توپير هم وکړي او دا توپير د انسان په استعداد پورې هم اړه لري او بهرني لاملونه يې په پيل او ځواک کې ونډه اخلي او اغېز پرې شيندي.

• زده کړه

داړل او يرغل هم د نورو کړنو په څېر انسان زده کوي او دا زده کړه هم د ليدنې او پېښو (تقليد) له لارې کوي او دا لړۍ چې هر څومره ځواکمنه شي د راڅرگندېدو زمينه يې هم په هماغه کچه پياوړې کېږي.

د يادولو وړ ده چې په يوه ټولنه کې بايد عصباتونو او احساساتي کېدلو په برخه کې رغنده گامونه واخيستل شي ځکه چې له عصباتونو او تاوتریخوالي ډک چاپېريال دا امکان لري چې په ټولنه کې شته وگړي هم خشن او عصباتي شي او دغه ډول روزنه ومومي.

امريکايي ارواپوهان د دغه لامل لپاره په امريکا کې د وسلې د گرځولو د آزادۍ له امله له فلمونو او عملي ليدنو څخه په تقليد سره د ځينو ماشومانو او تنکيو ځوانانو په وسيله د خپلو ښوونکو د وژنې مثالونه ورکوي.

د فرويد له نظره د جگړې انگېزه:

فرويد د جگړې د انگېزو په اړه کوم ځانگړی اثر نه لري خو کله چې انشتين فرويد ته د ارواپوهنې د يو سرلارې په توگه سترگې ورواړولې او يو ليک يې ورته ولېږه او خپله انديښنه يې ورسره شريکه کړه نو فرويد دا ليکنه په خورا ښه تفسير ورته ځواب کړه چې تر ډېره برېده د نننيو ارواپوهانو له نظر سره هم همغږي لري، فرويد انشتين ته د جگړې د انگېزو او د انشتين د انديښنو په اړوند د ده ليک ورځواب کړ چې دلته يې يوه وړه برخه راخلو: ((اصولاً د انسانانو تر منځ تضاد د زور په وسيله پای ته رسېږي، د حيواناتو په نړۍ کې هم همدا ډول دي او انسان هم بايد ځان ترې بېل نه کړي. يعنې تر دې حده چې د انسانانو تر منځ عقيدوي اختلاف هم د منافعو پر تضاد ورگډېږي او د شخړې لوړ ترين حد ته رسېږي او داسې ښکاري چې د دې له منځه وړل بله لاره چاره غواړي. مگر دا زموږ تر دې وروسته ستونزه ده. په پيل کې او کله به چې انسانانو ډله ييز ژوند کاوه، د مټ زور به په گڼو چارو کې د ملکيت د ټاکلو او د وگړيو د تاثير په ډول پېژندل کېده او چې څه شی پر چا پورې اړه لري او د چا له ارادې او غوښتنې بايد پيروي وشي. د مټ زور ډېر ژر خپل ځای د اېزارو د توليد

څخه گټې اخيستې ته پرېښود. بريا د هغه چا وه چې تر ټولو ښه وسله به يې درلوده او يا به يې په ډېر ښه ډول له هغو څخه د گټې اخيستې چل زده و. د وسلې له پيدا کېدو سره سم د مټ د زور ځای، فکري برتری ونيوه. د مبارزې تر ټولو وروستی موخه همدا وه چې مقابل لوري ته د زيان تر اړولو او د قدرت تر پای ته رسولو وروسته له مخالفته لاس واخلي او له خپلو غوښتنو او دعوو څخه سترگې پټې کړي. دغه چاره هغه وخت کاملاً پایلې ته رسېدلې چې د رقيب په قدرت کې تر پرله پسې برياوو او د مقابل لوري تر مداومې کمزورتيا پورې او يا هم د هغه نابودۍ او وژلو امکان رامنځته کېده. دغې چارې د فاتح لپاره دوه امتيازونه درلودل: لومړی دا چې دښمن به د قواوو د تجديد امکان له لاسه ورکاوه او بل دا چې سرنوشت به يې د نورو لپاره عبرت گرځېده. له دې ټولو علاوه د دښمن وژل د يوې انساني غريزې د ارضاء کېدو سبب گرځي چې وروسته به پرې خبرې وکړو. البته د دښمن د نابودۍ پر بڼه له دې محاسبې سره په تضاد کې لويديزې چې څنگه د وېرېدلي دښمن له وژلو صرف نظر وکړي، کولای شي چې د خپلو غوښتنو د لاسته راوړلو لپاره ترې گټه واخلي. له دې اړخه د غالب قدرت د مغلوب قدرت د وژلو پر ځای هغه خپل مطيع او مقهور گرځوي. دا مرحله د دښمن له منځه وړلو څخه د تېرېدو او سترگو پټولو او هغه ته د حفاظت ورکولو پيل دی، اما له بله اړخه، فاتح له دې وروسته د دښمن د انتقام په خاطر په کمين کې کيني، په وېره کې دی، او ناچاره خپل يو لړ امنيت او ارامتيا له لاسه ورکوي.

يقيناً، دا د سترو قدرتونو د حاکميت منشاء ده، هغه قدرتونه چې يا يوازې پر خپل زور يا په خپلې پوهې متکي دي.

پوهيرو چې په دې نظامونو کې په تدريجي ډول يو لړ بدلونونه راغلل، او د زور د استعمال لارو چارو د حقوقو د حاکميت په گټې بدلون وموند. اما له کومو لارو؟ زما په نظر دغه بدلون له يوې لارې امکان درلود او هغه د سترو قدرتونو پر وړاندې د کوچنيو قدرتونو اتحاد او يووالی و. د زور زياتي د اتحاد له لارې امکان لري. د دې متحدينو قدرت، د هغه حقوق ښيي چې د هر وگړي د فردي زور پر وړاندې دريږي. گورو چې يوازې حقوق د يوې ټولنې د قدرت ښودنه ښيي. دا ځل هم زور له هماغې موخې او وسايلو سره برخورد کوي او د هغو کسانو په مقابل کې دريږي چې مخالفت ته راپورته شوي دي. يوازې په همدې توپير چې دا ځل زور انفرادي نه دی، بلکې يو ټولنيز قدرت دی. اما نويو حقوقو ته د زور انتقال د ارواپېژندنې پر يو شرط ولاړ دی: ټوليز اتحاد بايد مداوم او مستمر اتحاد وي. که چېرې له اتحاد څخه مراد يوازې له ستر قدرت سره مبارزه وي او وروسته له بريا سره وپاشل شي، کار مخته نه دی تللی او بل قدرت چې ځان قوي ويني يو ځل بيا هڅه کوي چې د خپل زور حاکميت وساتي او په دې ډول به دغه لوبه تر ابده تکرارېږي. ټولنيز پيوستون بايد تل پر ځای پاتې شي، ځان ته جوړښت ورکړي، قوانين را منځته کړي چې د قوانينو ساتونکي او وسي او د هغوی په حقوقي اجرا کې ونډه ولري او هڅه وکړي. د داسې يوې ټولنې په رسميت پېژندلو سره دوی د يووالي احساس کوي او قدرت به يې پر دې ټولنيز تړون ولاړ وي.

تأثيرات خشونت بالای کودکان و پیامد های روانی آن

بخش اول:

چکیده:

در این مقاله روی خشونت علیه کودکان و پیامد های آن به پژوهش گرفته شده و معنای خشونت، تعریف و انواع آن مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. همچنان خشونت خانوادگی تعریف شده و چگونگی مطالب خشونت خانوادگی علیه کودکان به تحلیل گرفته شده است. به طور کل این بحث طوری مطالعه و بررسی شده است که آغاز خشونت علیه کودکان در محیط خانواده از طرف والدین و سایر اعضای بزرگسال خانواده صورت می گیرد و در مراحل بعدی این پدیده نامیمون علیه کودکان در محل زیست، در طول راه رفت و آمد، همچنان در کودکستان، مدرسه، مسجد، مکتب، ورکشاپها و کارگاه ها، بازار، مزرعه و سایر محیط های اجتماعی انجام می یابد. در این راستا به بررسی کودک آزاری و علل و زمینه های بروز آن در قالب یک مشکل و آسیب اجتماعی پرداخته شده که در شناخت این مشکل و علل بروز آن و همچنان ارائه راهکارهای لازم برای پیشگیری و مقابله با آن بسیار مؤثر و راهگشا می باشد و در اخیر پیامد های خشونت، نتایج، پیشنهادات و فهرست منابع نیز ارائه شده است.

واژه های کلیدی: خشونت، کودک، خانواده، خشونت خانوادگی، کودک آزاری، رفتار، خشونت علیه کودکان، آسیب های اجتماعی.

مقدمه:

خشونت Coarseness نوع رفتار نامطبوعی است که به نحوی در بین تمام افراد جوامع به مشاهده می رسد و باعث اضطراب و احساس ناامنی اقشار ضعیف تر و آسیب پذیر تر جامعه مانند کودکان، زنان، سالخوردهگان و گروههای ستم پذیرتر در برابر نابرابری های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی انجام می پذیرد. حداقل هر انسان برای یک بار با شعله ور شدن آتش خشم و تشدید شدن ضربان قلب خود مواجه شده است. هنگامی که چنین رویداد اتفاق می افتد غریزه خشم فرصت می یابد و به دنبال فکر نابجا و غیر منطقی تحریک شده که به سادگی شادی و امیدواری را به یأس و تلخ کامی، پشیمانی، تهدید و تحقیر مبدل می سازد. خشونت رفتاری است با منظور ضرر رساندن به فرد دیگر که به انواع بدنی، روانی، تحمیل محدودیت های مادی، ممانعت از پیشرفت های مختلف در زندگی فردی و اجتماعی و ارتقای توانایی های فردی، بی اعتنائی تظاهر می کند. خشونت عملی است اکتسابی و به علت بی توجهی به جایگزینی رفتارهای انسانی و همگرایی، مدارا و یادگیری برقراری رابطه و شیوه های کارآمد حل مشکلات تکرار می شود. چیزی که به خشونت دامن می زند این است که اعمال قدرت بدون رعایت جنبه های بشری دامن زدن به این پدیده است که حتی با سلاح گرم نیز نمی توان با آن مقابله کرد. تنها راه مقابله به این پدیده نامطلوب جایگزینی و نهادینه شدن فرهنگ همبستگی و مدارا، دیگر پذیری، تحمل و تأمل به خصوص در برابر کودکان از طریق آموزش و رفتار عملی والدین و بزرگسالان در محیط خانه، کودکستان، مکتب و سایر محیط های اجتماعی را احتوا می کند. خوشبختانه در راستای منع خشونت علیه کودکان در سپیده دم بعثت دین مقدس اسلام اشد خشونت که همان زنده به گور کردن کودکان دختر بود به صورت ابدی منع گردید و همچنان نبی کریم (ص) فرموده اند کسانی که به کودکان رحم ندارند از امت من نیستند.

خشونت واژه عربی است که در لغت به معنای رفتار همراه با تندى و درشتى را گویند. (۵: ۲۷۶۹)

تعریف خشونت: خشونت عبارت از رسانیدن هرنوع ضرر به دیگران را گویند. بنابراین، خشونت نه تنها ابراز خشم و غضب بوده بلکه ساحة وسیعی را در بر می گیرد. خواه ضررهای مادی باشد یا معنوی، جسمی باشد یا روانی و یا به اشکال دیگر صورت بگیرد. خشونت عبارت از برخورد زشت و ناسالم با جانب مقابل است که باعث ایجاد غصه و قهر می گردد. خشونت عبارت از آن عمل فردی یا گروهی است که باعث صدمه فزینی یا روانی گردیده و ارزشهای دیگران را صدمه می رساند. خشونت عبارت از رفتار و برخورد نامطلوب فرد یا گروه با فرد یا گروه دیگر است. (۹: انترنت)

خشونت معضل اجتماعی است که شیوع آن از فراوانی بالایی برخوردار می باشد. بررسی خشونت و ناسازگاری و بدیل راه حل مسالمت آمیز این پدیده بدون مطالعه و بررسی محیط خانواده، مکتب و سایر محیط های اجتماعی امکان پذیر نیست. والدین باید ارتباط مستمری با مسئولان مکتب و

شورای اولیای شاگردان برقرار کنند تا بتوانند رفتار خشونت را در برابر آنها کاهش بدهند. مسئولان مکاتب باید افراد آموزش دیده را در زمینه برخورد با پدیده خشونت در شورای اولیای شاگردان مکاتب به کار بگمارند تا در همه موارد ناظر فعالیت ها و بازی های شاگردان در محیط مکتب و سایر محیط های اجتماعی باشند. تمام کارکنان یک مکتب اعم از معلم، مدیر، ناظم یا نوکریوال و غیره باید پدیده خشونت را جدی بگیرند.

خشونت باعث ایجاد احساس ناگوار در اشخاصی می شود که طی دوران کودکی مورد تمسخر و بی توجهی همسالان، همصنفان، والدین و سایر افراد قرار گرفته اند. تمسخر و تحقیر جدی ممکن منجر به عکس العمل تندی شود که دامنه آن از اهانت لفظی تا خشونت فیزیکی متغیر است. خشونت، رفتاری است که برای آسیب رساندن به دیگری از کسی سر می زند و دامنه آن از تحقیر و توهین، تجاوز و ضرب و جرح تا تخریب اموال و دارایی و قتل، گسترده است.

اگر بخواهیم بر خشونت فائق آییم، باید معنای گسترده تر همبستگی را درک کنیم. ضرور است تا والدین مسئولیت خطیر مراقبت را با تمام ابعاد آن برای بهروزی و موفقیت های کودکان خود برعهده گیرند، حمایت شان کنند و آنها را آماده کنند که در کنار خواهران و برادران شان، دنیایی آکنده از شرافت انسانی را بناکنند. طوری که مبرهن است کودکان به طور کامل از لحاظ نیازهای جسمی و روانی به والدین شان وابسته اند، بناءً والدین نقش اساسی را در تأمین سلامت و بهداشت روانی کودکان خود ایفا می کنند و محبت، احساس ایمنی و اعتماد به نفس به کودک می بخشد و با تنبیه لازم حس تشخیص و مسئولیت در او به وجود می آورد. در این رابطه احساس خشونت به کم ترین حد خود می رسد.

خشونت عواطف و هیجاناتی است که ابتدا در محیط خانواده بروز می کند. اگر تبعیض بین فرزندان از سوی والدین، تشدید شود، این خشونت شدت می یابد. در محیط مکتب روش ها و رفتار های معلمان و مدیران مکاتب در صورتی که حاوی مقایسه غیر اصولی و غیر منصفانه بین شاگردان باشد، حسادت را تشدید می بخشد. بنابراین چگونگی شرایط اجتماعی خانه و مکتب تأثیر عمیقی بر میزان خشم نوجوانان دارد.

در مورد این مسئله که چه امری سبب ناسازگاری کودکان و حتی نوجوانان می شود پاسخ متعددی قابل بررسی است، عواملی که منجر به ناسازگاری می شود علل بیولوژیکی، ارشی، روانی، عاطفی، اخلاقی، اقتصادی و اجتماعی را احتوا می کنند. در واقع می توان گفت خشونت اکتسابی است نه مادرزادی یا فطری، اکتسابی بودن خشونت و ناسازگاری الزاماً به این معنی نیست که والدین مقصرند. بلکه رفتار والدین می تواند تأثیر تقویت کننده ای بر رفتار های خشونت بار فرزندان بگذارد. اگر آنها رفتار تهاجمی داشته باشند، فرزندان شان نیز این نوع رفتارها را از آنها خواهند آموخت.

برخی کودکان نیز ممکن است تحت تأثیر فیلم های سینمایی، بازی های کامپیوتری نشرات جنایی نیز قرار گیرند. (۱: ۱۱۴-۱۱۶)

گاهی اوقات انسانها خیلی خشونت بار رفتار می کنند، اما این دلیل نمی شود که آنها انسانهای بدی باشند. و اگر بخواهیم آنها را بشناسیم باید راه منظره و مطالعه در فرهنگ و امور انسانی را در پیش گیریم. (۶: ۱۹)

از نظر بودا، همهٔ خشم نشانهٔ سقوط شفقت می باشد. این یک شکست بزرگی برای انسان است و خسارت زیادی به ارتباط آگاهی و به هم پیوسته بودن افراد وارد می کند. پریشانی انسان خشمگین، جدایی احساس و بی ارزشی جامعه ای که انسان در آن حیات بسر می برد، تجلی همین مسئله می باشد. (۶: ۱۰۱)

به نظر نویسنده در جوامع عقب مانده یا جهان سوم مانند افغانستان، بنابر عوامل فرهنگی و اقتصادی در محیط خانواده کودکان دختر بیشتر مورد خشونت والدین و سایر اعضای خانواده قرار می گیرند، زیرا فرزند پسر به مقایسهٔ فرزند دختر از امتیازات بیشتر برخوردار می باشد، ضرور است تا با این نوع فرهنگ نامطلوب و نامیمون مبارزه و راههای حل تدارک شود تا خشونت علیه کودکان دختر کاهش پیدا کند.

محرك رفتارهای ناهنجار در نوجوانی بیشتر اجتماعی است. به نظر می رسد مهمترین عوامل خشونت بالای کودکان و نوجوانان عبارتند از خشونت یا رفتار غیر عادلانهٔ بزرگسالان، تحمیل عقیده، زورگوئی خواهر یا برادر بزرگتر در برابر خواهر یا برادر کوچکتر، دروغ گفتن به نوجوان توأم با تحقیر و تمسخر با او حرف زدن، تبعیض معلم و والدین و اعضای خانواده و دوستان علیه کودکان نیز رفتار غیر منصفانهٔ آنهاست که در واقعیت خشونت را بازتاب داده و در تعمیم آن مساعدت می نمایند. (۲: ۱۸۹-۱۹۰)

عکس العمل خشونت در کودکان فراوانتر از واکنش ترس است و این امر دو علت دارد:

۱- انگیزه های خشم آور که همان خشونت علیه کودک و سایر افراد جامعه است، در دنیای کودکان این پدیده بیش از انگیزه های ترس آور خطرناک تر است.

۲- کودک در همان مراحل اولیه در می یابد که خشم وسیلهٔ مؤثری برای جلب توجه اطرافیان و ارضای تمایلات است.

با افزایش سن، گرچه تعداد انگیزه های خشم آور افزایش می یابد، لکن تعداد تکرار عکس العمل خشم کاهش پیدا می کند. در مجموع انگیزه های خشم آور که در حقیقت خشونت علیه کودک بوده عبارتند از: جلوگیری از حرکات آزادانهٔ کودک، منع کردن وی از فعالیت، موانع موجود در برابر تحقق آرزوها و نقشه های کودک و یا مجموعهٔ از موانع که در برابر وی قرار می گیرند به شمار می آید. (۳: ۲۱۸)

بنابر اعتقاد برخی از والدین مبتنی براینکه گویا خشونت بدنی حرف اول و آخر را در تربیت بهتر کودکان می زند. اما پژوهش هایی انجام شده در این راستا طوری بوده که هیچ گاه آن نتیجه مثبتی را که با خشونت به دنبالش هستند، عایدشان نمی شود. در مورد بحث خشونت علیه کودکان به والدین کمک می شود تا علاوه بر درک مضرات خشونت و با چگونگی شیوه های انجام آن، در مورد تربیت کودکان شان سوای خشونت آشنا می شوند، به این مفهوم که به غیر از رفتار خشونت آمیز در مقابل کودکان رفتار های تربیتی دیگری بر مبنای تجارب و آزمایش های روان شناسی تربیتی وجود دارد که مورد استفاده قرار گیرد. در این راستا فهرست مواردی را بر عواقب و پیامدهای خشونت جسمانی والدین علیه فرزندان شان قرار ذیل یادآور می شویم:

- خشونت جسمانی خیلی زود اثر آگاه کننده خود را از دست می دهد.

- مجازات کننده که در غالب موارد مادر و پدر طفل می باشد مجبور است هر بار بر شدت آن بیافزاید که طفل از اثر شدت مجازات دچار ترس و اضطراب گردد تا عمل بد خود را تکرار نکند یعنی هدفی که خشونت کننده به دنبال آن است. بلاثر این تشدید مجازات در اکثر موارد مجازات کننده عنان اختیار را از دست داده و لطمات شدیدی در هنگام حمله خشم بر طفل وارد می سازد و حاصل کار طوریت که در بسیاری موارد کودک آنچنان صدمه خواهد دید که دیگر قابل جبران نخواهد بود (مانند خونریزی های مجمه، شکستگی ها و سوختگی ها، فلجی و عقب افتادگی عقلانی و صدها مصایب دیگر) و یا به مرگ طفل خواهد انجامید. تحقیقات فراوان در این راستا نشان داده است که به کمیت قابل ملاحظه بی کودکان به سبب خشونت والدین و بزرگسالان منجر به قتل شان می شود.

- یکی از عواقب منفی خشونت بدنی، کودک از زمان طفولیت می آموزد که راه حل مشکلات عبارت از منازعه و ابراز خشم به دیگران است.

- پایین آمدن اتکا و اعتماد به نفس کودک که فکر می کند، من کودک هستم، من هیچ هستم، من لیاقت ندارم، مفاهیمی است که با رشد روند فکری در ذهن طفل ایجاد شده و خود را پایین تر از دیگران خواهد پنداشت زیرا مکرراً در هنگام ضرب و شتم این جملات را از زبان والدین خود شنیده است.

- معنای انتقام به جای آگاهی و عبرت در ذهن کودک شکل می گیرد و باعث می گردد تا بر تشدید رفتار منفی خود بیافزاید.

- در مواردی کودک را به سببی لت و کوب می کنند که برادر و خواهر شیرخوار کوچکتر خود را اذیت نکنند، در این صورت مسلماً باید بدانیم که کودک مجازات شده، برادر و خواهر شیرخوار خود را که باعث لت و کوبش شده است قصداً و بیشتر از قبل اذیت خواهد کرد.

- ايجاد عدم اعتماد به زندگي بهتر، بالاخص شيرخواراني كه در زير سن يك سالگي با ضرب و شتم والدين مواجه مي شوند و يا با خشم با آنها رفتار مي كنند (مثلا مادراني كه شيرخواران بد خلق را به شدت تكان داده و يا روي بسترش به شدت پرتاب مي كنند)، براي طفل معنای زندگي دنيا يعني مكان نا امن شكل مي گيرد زيرا مجازات از سوي افراډي اعمال شده است كه اولين مراحل اتكاء و اعتماد را در انسان شكل مي دهند كه همانا مادر و پدر هستند.

- والدين براي ايجاد و تشكّل نظم و انضباط در شخصيت طفل به نحو يڪسان حركت كنند، هنگامي كه طفل عمل ناهنجار انجام مي دهد بايد والدين (هرډو) يك نوع قيافه وكرڪتر را به خود بگيرند در غير آن اگر طفل مثلاً شي را شكستانده و يا نابود كرده باشد يكي عصبانيت نشان داده و ديگري لبخند بزند مسلماً عمل خطاي كودك تڪرار خواهد شد.

همان طور كه گفته شد امروز يكي از منسوخ ترين روشهاي تربيت كردن اطفال مجازات بدني است ولي اگر سوال شود (آيا راه بهتري به غير از ضرب و شتم وجود دارد يا خير؟) بلي! تحقيقات فراوان روانشناسي تربيتي به اين نتيجه رسيده است كه والدين و معلمان تلاش به خرج دهند تا طبع و مزاج طفل خود را بر مبناي يافته هاي روانشناسي و جامعه شناسي بشناسند و دريابند. بعضي فرزندان در مقابل گرسنگي و يا سر و صدا و يا هرگونه تغيير فيزيكي، بيش از ساير اطفال حساسيت نشان مي دهند و اين گروه كودكان نوع زندگي مشكل و سخت زيست را تشكيل مي دهند. وعده هاي غذاي اين اطفال و حتي دفعات شير نوشيدن آنها از لحاظ زمان بايد مكررتري و نزديك تري باشد، علاوه برآن، ميزان سر و صدا در منزل و من جمله صداي راديو و تلويزيون را بايد بسيار كاهش داد كه در اين صورت از بد خلقي و خشم آنها كاسته خواهد شد.

- گاهي اوقات پدر و مادر ممكن است دچار مشكلاتي مانند اختلال كنترول خشم (افراډي كه نسي توانند خشم خود را كنترول كنند) شوند در اين صورت طرف مقابل بايد نقش ميانجي را بر عهده داشته باشد و هنگامي كه علائم خشم و غضب را در همسر خود درك مي كند بايد به نحوي فعال تر نگهداري طفل را برعهده گيرد تا خونسردي خود را به دست آورد.

- هرگز نبايد والدين به قصد رهايي از باعث جيغ زدن طفل سعي در برآوردن خواسته وي به نحوي فوري شوند، مثلاً اگر طفل مكرراً يا به زمين كوبيده و يك شي خطرناك يا شكستني را درخواست مي نمايد و يا مي خواهد خوراك دلخواه خود را در ساعت نامناسبي به دست آورد نبايد تسليم وي شده و مطابق خواسته او رفتار نمايند، زيرا در اين صورت الگوي نامناسب رفتاري ايجاد شده و راه حل خواسته هاي غير مجاز، مراحل بعدي رفتار كودكان را با مشكل مواجه خواهد نمود.

- هرگاه پدر و مادر، خود را عصباني حس مي كنند بايد بلافاصله هر وسايل يا ابزاري كه در دست شان قرار دارد بر زمين بگذارند. اكثر صدماتي كه در طي مراحل خشم بر اطفال وارد مي شود ناشي از ابزار و وسايل مانند كمربند، خط كش، گيلاس و امثالهم مي باشد.

- نباید کودک را به خاطر عمل زشت در حضور دیگران خجالت بدهیم. زیرا این روش نوعی سوء رفتار به حساب می آید و هیچ گاه مقصود ما که همانا متنبه شدن کودک است حاصل نمی شود.

- هرگز نباید به دلیل عمل منفی یا تنبلی کودک در انجام وظایفش، خواهر و برادر و یا اطفال دیگر را به مثابه الگو به رخ وی بکشیم زیرا این کار اتکاء به نفس او را پائین می آورد.

- فرزندان پر تحرک، از مفعولین و قربانیان درجه اول خشونت های بدنی می باشند و تجارب نشان داده است که هرچه بیشتر آنها را در معرض محیط های باز و بی خطر مانند پارک و یا زمین هموار قرار دهیم تا از میزان پرتحرکی مخرب شان کاسته شده و رفتار مناسب تری بروز خواهند داد.

- ممکن است یک پدر و مادر افسرده، شیطننت های طبیعی و معمولی فرزند را نافرمانی و بی ادبی تلقی نمایند و بلاخره او را به دلیل بی حوصلگی خودشان مورد ضرب و شتم قرار بدهند، افسردگی والدین جرم و جنایت نیست بلکه یک بیماری روانی و یا عدم آگاهی قابل درمان است که درمان آن سبب ناجی والدین و طفل خواهد شد. بنابراین اگر عواقب خشونت جسمانی بر شمرده شود صدها کتاب و مقاله هم بسنده نخواهد بود و فقط ذکر نکاتی مانند: ایجاد افسردگی، فرار از مکتب و منزل، روی آوردن به فحشا و اعتیاد، شکست های شغلی در سنین بالاتر و بالاخص در جوانی، ارتکاب جرایم و اعمال ضد اجتماعی و خلاف قانون به عنوان مشتی از نمونه خروار قابل ذکر اند. (۸: ۸)

(اینترنت)

حیات انسان، مملو از عواطف گوناگون می باشد، عواطفی که در زندگی افراد اثر خارق العاده و عمیقی دارند و در بروز رفتارها و عکس العمل های مختلف در شخص مؤثر می باشند. حالات عاطفی در کودکان با بزرگسالان تفاوت های زیادی دارد، ارزیابی و شناخت تفاوت بین عواطف کودکان و بزرگسالان، مثمر ثمر است. شناخت تفاوتها، این امکان را می دهد که بتوان به پرورش و توسعه عواطف مثبت در کودکان پرداخت و از بروز عواطف منفی و مخرب، با تربیت و آموزش جلوگیری به عمل آورد. باید به موضوع اساسی پرورش عاطفی کودک، توجه وافر مبذول داشت تا سعادت و سلامتی کودک تأمین شود.

رفتار های عاطفی زشت در کودکان از ۷ ماهگی به بعد ظاهر می شوند و با گریه و بی قراری کودک نمود پیدا می کنند. این رفتارها در کودکان، بیشتر به خاطر تأمین نشدن احتیاجات اساسی و روانی آنها ایجاد می شوند. ابتداء این رفتارهای نامطلوب با غضب کردن و کش کردن و دور انداختن اشیاء، همچنان با بی قراری و گریه کردن ممتد بروز کرده و با رشد کودک تغییر شکل یافته و به صورت های مانند پرخاشگری، طرد دیگران، نزاع و ... بازتاب می یابد. کودک هرچه آزرده گی اش بر مبنای خشونت دیگران علیه وی بیشتر باشد، رفتار نامطلوب آن نسبت به عامل خشونت بیشتر می باشد. چون در دوران خورده سالی، کودک بیشتر از مادر خود تقلید می کند، اگر مادر عملاً به کودک نشان دهد که چگونه رفتار های زشت و ناهنجار خود را در مقابل محرک های خشم آور، از خود

آرامش و خویشتن داری نشان دهد و با خشونت مبارزه کند، کودک آرام آرام با تقلید از مادر، روش صحیح غلبه بر خشونت را یاد گرفته و در هنگام رفتار زشت، خونسردی خود را حفظ می کند. (۱۱): (۲۲۱-۲۲۲)

در تعریف خشونت خانوادگی می توان گفت، خشونت خانگی خشونتی است که در محیط خصوصی خانواده به وقوع می پیوندد و عمیقاً میان افرادی رخ می دهد که به سبب صمیمیت، ارتباط خونی یا قانونی به یکدیگر پیوند خورده اند. همچنین براساس تعریفی دیگر، خشونت خانوادگی مراقبت سایر اعضای خانواده با بکارگیری زور و اعمال رفتارهایی است که از نظر جسمی، جنسی و روانی خشونت آمیز هستند. در واقع خانه بهترین و در عین حال خطرناکترین مکان در جامعه امروزی برای کودکان به حساب می آید. خشونت در محیط های خانوادگی اساساً یک قلمرو مردانه است. می توانیم خشونت خانوادگی را تجاوز فیزیکی توسط یک عضو خانواده علیه عضو یا اعضای دیگر صورت می گیرد، تعریف کنیم. مطالعات نشان می دهند که اهداف اصلی مورد تجاوز فیزیکی در محیط خانواده، کودکان به ویژه کودکان خردسال هستند که زیر سن شش سال را تشکیل می دهند. (۱۰: ۴۴۹)

تأثیرات خشونت و بدرفتاری های پدر و مادر علیه کودکان، از نسلی به نسل دیگر انتقال می یابد. افرادی که خودشان در دوران کودکی مورد اذیت و آزار اطرافیان خانواده شان و سایر محیط های اجتماعی قرار گرفته اند، به احتمال زیاد همین رفتارها را به فرزندان شان منتقل می کنند. خشونت نسبت به کودک به دو گروه تقسیم می شود:

الف) خشونت های روانی، مثل محرومیت های عاطفی، تهدید، شرمندگی کردن، تمسخر، بی توجهی به نیازهای روانی و جسمی کودک، ناسزاگویی، تحقیر و....

ب) خشونت های بدنی، مثل لت و کوب، پرتاب کردن، سوزاندن، ضربه زدن توسط اشیا و.... کودکان و نوجوانانی که مورد بی مهری و محرومیت های عاطفی قرار می گیرند، رفتارهای مخالفت آمیزتر، مقاومت کننده تر، خشن تر و پرخاشجویانه تری از خود بروز می دهند. تنها پيامی که خشونت های بدنی برای کودک دارد این است که پدر و مادر هیچ علاقه ای به نیازها و خواسته های او ندارند و از این که جثه بزرگ تر و قدرت بیشتر از کودک دارند، نهایت سوء استفاده را می کنند و او را با اعمال زشت و خشن مورد سرکوب و ایذا قرار می دهند. کودک یا نوجوان نیز در این بین درمی یابد، کسانی را که با علاقه دوست دارد و به آنها اعتماد کامل کرده است، موجب غم، ناراحتی و آزار او می شوند.

د ريسرچ ټكنيكونه او ډولونه

دا چې الله ج د انسان فطرت داسې خلق کړی دی چې د هر هغه څه په اړه چې دی یې د لومړي ځل لپاره ويني د هغه د فزيکي جوړښت او کار په اړه ورسره په ذهن کې داسې بېلابېلې پوښتنې پيدا کيږي، چې دا څه شی دی؟ د کوم کار لپاره جوړ شوی؟ د انسانانو لپاره یې ګټه څه ده؟ نو دا پوښتنې د نوموړي کس په ذهن کې ترهغه مهاله ګرځي را ګرځي ترهغه مهاله چې نوموړی کس د هغه شي فزيکي جوړښت او کار وويني خو هيره دې نه وي چې دا کار يوازې په لوستو کسانو پورې اړه نه لري، بلکې هغه نالوستي لويان او واړه ماشومان يې هم تر سره کوي چې تر اوسه يې د ښوونځي د شامليدو عمر نه وي پوره کړی. د بيلګې په توګه: د ګاونډي کره دهغوی خپلوان راځي چې کله يې ما شوم د لومړي ځل لپاره ويني هغوی مستقيماً له نورو همخولو کو چنيانو، خپل مور، پلار، ورور يا خور څخه د هغوی په اړه پوښتنې او ګرويرنې کوي چې دا څوک او څه کاره وه چې د پلاني دوی کره راغی د هغوی څه کيږي؟ ځکه دا د هغه کوچني ماشوم هغه حق دی چې الله ج ده ته ورکړی دی. تر څو خپل ځان پرې پوه کړي. نو کله چې پوه شي، نو بيا وايي چې مونږ هم د پلاني دوی په څير ماما يا د ماما زوی اوخاله لرو او هغوی هم د مونږ کره راځي. خو د دې تر څنګ په ځينو کورنيو کې له نيکه مرغه بيا داسې ټکره، څيرک او ذهين ماشومان پيدا کيږي چې له خپل مور، پلار، مشرې خور او ياهم له مشر ورور څخه داسې ستونزمنې پوښتي کوي چې باران له کومه ځايه را وريږي او ولې را وريږي؟ ځينې غرونه ولې دومره لوړ او اوچت دي او ځينې ټيټ او واړه دي؟ سپور می اوچته ده که لمر؟ چې دا ډول پوښتنې مطرح کول په حقيقت کې د تحقيق له ډولونو څخه

شميرل کيږي. خو د لويانو په اړه بيا داسې مثال را وړلی شو چې کله دوی خپل زوی او يا لور ته کوژده کوي نو لومړی خو په خپل او خپلوانو کې فکر کوي، ځکه دغه پوښتنې او گرويرنې دا د هرې مور، پلار، هلک او پيغلې حق دی چې يوه ښه کورنۍ انتخاب کړي او ځانونه پرې ډاډمن کړي چې خدای ج مکړه په راتلونکي کې له کومې لويې او نه حل کيدونکې ستونزې سره مخامخ شي، چې دغه ډول کړنې په حقيقت کې د تحقيق له ډولونو څخه يو ډول دی. (۸: ۱۰)

نو که دغه اوسني پرمختگونه او اکتشافات په خپل ځای پريږدو او خبره له نن څخه څو پيړۍ د مخه وڅيږو، نو ویلی شو چې د اسلام په مبارک دين کې د څيړنې فرهنگ د شرق او غرب له او سنيو او پخوا نيو تحقيقاتو څخه ډيره او ږده مخينه لري. دا ځکه چې قرانکريم د الله ج له خوا خلکو ته د هدايت اولار ښوونې لپاره راليرل شوی دی چې تر څو خلک وکولی شي د دې کتاب په لارښوونو د ښو، بدو روا او ناروا عملونو توپير وکړي نو پورته ټکو ته په اشارې سره سپری په پوره ژمنتيا او ډاډ سره ویلی شي چې د اوسنيو څيړنو سرچينه قرانکريم دی، لکه چې د قران کريم د حجرات سورت په شپاړسم ايت کې راغلي دي: ژباړه (ای مومنانو! که چېرې ستاسې ته يو فاسق، بد کاره او ورانکاره انسان يو مهم خبر راوړي؛ تاسې پکې څيړنه وکړئ داسې نشي چې په نا پوهۍ سره يو قوم ته دهمدې دروغو پر بنياد تاسې د غبرگون له کبله کوم ضرر ونه رسيږي نو بيا به تاسې دهغه کار څخه چې تاسې تر سره کړئ دی پېښمانه شئ. (۱: ۱۶ ايت)

همدارنگه يوه بله واقعه کې راځي چې کله حضرت سليمان (ع) ته هډه د يوې سيمې په اړه چې سبا نوميدله خبر راوړي او ورته وايي چې: د سبا په سيمه کې يوه پاچاهي ده چې مشري يې يوه ښځه کوي او خلک يې د الله ج پر ځای لمر ته سجدې کوي؛ نو سليمان (عليه السلام) ورته وايي چې: ژباړه: وويل (سليمان عليه السلام) چې اوس به مونږ وگورو چې آیا تا رښتيا ويلى او که له دروغجنو څخه يې نو ثابته شوه چې د يو کار په اړه څيړنه او پلټنه نه يواځې د اوسنيو انسانانو کار نه دی، بلکې د پيغمبرانو (ع) صفت هم و.

همدارنگه يو بل روايت دی چې د اسلام د ستر پيغمبر حضرت محمد ص تر وفات يو څه موده وروسته يو زيات شمير محدثين د دې کار لپاره سره جرگه شول چې د احاديثو د را ټولونې لپاره لارې چارې ولټوي د دې جرگې په پايله کې ټول کسان په دې خبره سره سلا شول چې هغه احاديث چې تر دې مهاله په بيلا بيلو سيمو کې له مختلفو خلکو سره خوندي دي په مستقيم ډول د هغوی له خولو څخه را ټول کړو او بل دا چې هغوی په کوم بل لرې ځای کې کوم کسان پيژني چې صحيح احاديث ورسره موجود وي نو هغه به يا مونږ ته را وپيژني او يا به يې خپله را ټول کړي. په دې کار سره به راتلونکو نسلونو ته په احاديثو کې کوم شک او ويږه نه وي. نو هم هغه وه چې محدثينو دا لړۍ غځيدلې وساتله. نو جوته شوه چې حديث پوهانو نه يوازې احاديث څيړلي؛ بلکې د روايانو او په ځانگړې توگه دهغوی داخلاقو، تقوا، عمر، زده کړو، کورنۍ او حافظې، په اړه څيړنې او گرويرنې

کولې او کله به چې ټولې پوښتنې سمې ثابتې شوې وروسته يې د هغوی روايتونه منل او بيا که په کوم روايت کې له کوم کوچني شک او ويرې سره مخامخ شوي دي؛ نو هغه احاديث يې د صحيحو احاديثو له ډلې څخه و يستلي دي. او دا کار يې د دې لپاره کاوه چې را تلونکي نسلونو ته کومه ستونزه پيدا نه شي.

نو د قرآن کریم مبارک ايت کريمې ته په کتو سره سړی ویلی شي چې د تحقيق له ډيرو معنا وو څخه لومړنی معنا صدق او رښتينولي ده. نو دا چې څيرنې د شا ليد موضوع روښانه شوي وي را به شو د تحقيق کليمې ته تحقيق عربي کلمه ده چې جمع يې په پښتو قاموسونو کې تحقيقونه او تحقيقات راغلې ده او په پښتو ژبه او ادب کې ورته څيرنه او پلټنه ويل کيږي. (۶: ۲۱۶)

خو په دري ادبياتو کې ورته پژوهش اردو کې تحقيق او په انگليسي ژبه کې ورته ريسرچ (research) وایي خو دغه ريسرچ بيا پوهاند محمد بشير دوديال په دوه برخو ويشلی دی چې يو ته يې (Re) او بل ته يې (Search) وایي چې د پرله پسې او بيا لټون معنا لري. (۲: ۳) دا چې د ريسرچ کلمه څه ناڅه روښانه شوې وي رابه شو د څيرنې يا ريسرچ تعريف ته د ريسرچ په اړه کورنيو او بهرنيو پوهانو بېلا بېلې څرگندونې کړي دي.

پرو فيسر محمد نديم خالد په خپله اردو مقاله کې چې پښتو ژباړه يې اجمل ښکلي کړې ده، د مولانا قلب علي له خولې ليکي چې تحقيق عربي لغت دی، چې اصل توری يې (ح، ق) دی او د حق د ثابتولو او يا د حق پر لور د خوزون معنا ورکوي. همدارنگه يو بل عالم وايي: چې د يوې ځانگړې موضوع په اړه بېلا بېل معلومات پيدا کول او دهغو پايلې په هر اړخيز ډول سپړل او شرحه کول د تحقيق په نامه سره ياديږي. (۴: ۶۶ مخ)

خود رسک (RUSK) په نامه يو بل عالم بيا وايي چې د يوه ټاکلي ميتود (METHOD) په پيروي په يوه موضوع کې مطرح شويو پوښتنو ته ځواب برابرول تحقيق دی، چې دا عمل يوازې نظروړاندې کول نه دي بلکې د حق د څرگندولو او له حق څخه د دفاع هڅه هم ده. (۷: ۱ مخ)

خو افغان ليکوال او څيړونکی سر محقق سيد محی الدین هاشمي په خپل کتاب د ليکوالۍ فن کې ليکي: تحقيق (څيرنه) د حق له رښې څخه جوړه کلمه ده چې لغوي معنا يې د حق، حقيقت او واقعيت پلټنه، موندنه اوسپنه ده او په ادبي اصطلاح کې په يوې خاصې او ځانگړې لارې او روش د يو نامعلوم حقيقت پلټنې او څرگندونې ته تحقيق وايي. (۱۰: ۲۲-۲۴ مخ)

خو که پورتنیو تعريفونو ته څير شو او په لنډو ټکو کې ووايو چې څيرنه هغه کړنه يا عمل دی چې شک په صدق او رښتينولي اړوي او خلک د غلطو لارو له يون څخه ژغوري، نو دا چې د څيرنې د تعريف په اړه مو موضوع څه نا څه روښانه کړي وي را به شو دې ټکي ته چې يو ريسرچ کوونکی مخکې له دې چې په يوه موضوع کې پروژه واخلي دا دده خپل حق دی چې د موضوع د پيدا کولو په اړه خپله څيړونکي فکر وکړي او دغو څو پوښتنو ته په ذهني ډول ځوابونه برابر کړي. ولې زه دغه موضوع

ټاکم؟ ګټه يې د اوس او راتلونکي لپاره څه ده؟ او د موضوع د لارښه والي په خاطر د کومو کسانو کتابونه او له کومو کسانو سره سلا مشورې وکړم؟ ايا مخکې په دې اړه نورو لکيوالو کار کړی او کښه؟ او که کړی يې دی هغه کوم دي؟ نو کله يې چې د دغو پوښتنو د حل لپاره ذهني نقشه جوړه کړه او ځان يې ډاډ من کړ نو وروسته به په موضوع پيل کوي. نو هر هغه موضوع چې ده ټاکلې ده که هغه نوي وي او که پخوانی، نوې په دې معنا چې تردې مهاله چاپېري هېڅ کار نه وي کړی او که بيا يې کړی هم وي خو د ده کار له هغه پخواني کار سره جوت توپير ولري. يعنې په هغه پخوا څيړل شوې موضوع کې نوی والی او زياتوالی را منځ ته کړي چې ښه مثال يې مونږ په پښتو ادبياتو کې د هندي سبک د مؤسس نازک خياله شاعر عبدالحميد مومند ديوان يادولی شو چې دا د يوان تراوسه پورې نهه ځله چاپ شوی دی او د لومړي ځل چاپ نه تردې دمه خورا زيات تغيرات په کې ترسترگو کيږي خو دا تغيرات په دې معنا نه دي چې هر عالم په کې له خپله ځانه شعرونه وراچولي بلکې د ديوان نورې قلمي نسخې په کور د ننه اوبهر پيدا شوي له پخوانيو سره پر تله شوي. د غزلو رديف يې برابر شوی په شمير کې زيات والی راغلی تکراري غزلې يا قصيدي ترې لرې شوي. لمن ليکونه او ويناڼګه ورته ليکل شوې. له پخوانيو سريزو ترڅنګ نورې سريزې ورته ليکل شوي او په دې ورستيو کې د سرڅيړونکي زلمي هيواد مل په زيار اوزحمت د ډيرو قلمي نسخو په کتو سره چې يوشمير يې د هيواد نه بهر وې کتل شوي او ديوان يې پرې بشپړ کړی نو دارنگه موضوعات هم په نه ويو او هم په پخوانيو کې راتلی شي ځکه چې پوره پوره تغيرات په کې تر ستر ګو کيږي او په کره ښه ټولنې ته وړاندې کيږي. (۵: ۴-۳ مخ)

دويم دا چې موضوع د ريسرچ کوونکي له ذوق سن او علاقې سره برابره او مسلکي وي. ځکه چې يو عالم وايي (د تحقيق په مدارجو کې تر ټولو بنيادي او مهم کار د موضوع ټاکل او يا انتخاب دی). (۹: ۳۵)

نو که چيرې يو څيړونکی خپلې خوښې، علاقې او صلاحيت سره سم موضوع انتخاب نه کړي، او دبل چا له خوا په جبر او زور سره پرې ومنل شي نو کومه څيړنه چې ده پيل کړې لومړی خو به يې نه پيل او نه پای معلوم وي او بل دا چې په کلونو کلونو کې به يې تمامه هم نه کړي. ځکه چې علم يولوی درياب دی او يو انسان چې هر څومر پوهه ولري د دې لوی درياب څنډې يا ژي ته نشي وتلی. او يا په بل عبارت که يو څوک د رياضي مسلکي وي نو که مونږ هغه ته د ادبيا تو او په ادبياتو کې د ادب تاريخ په اړه يوه موضوع ورکړو نو لومړی خو هغه ته دا نه معلومېږي چې چا د ادبياتو تاريخونه ليکلي نومونه يې څه دي چيرته پيدا کيږي؟ کومې دورې لري. نو که نومړی کس همدغه ابتدايي کار تر سره هم کړي نو مياشتې او کلونه به پرې تير شوي وي نو په دې توګه دا ديياتو مسلکي په رياضي او ياهم ساينس کې. نو معلومه شوه چې هر څوک بايد په خپل مسلک کې کار وکړي اوهره موضوع چې ټاکي بايد پيل او پای يې معلوم وي يعنې په دې معنا چې له کومه ځايه يې

پيل او په كوم ځاى يې ختمه كړم. او بل دا چې د خلكو او ټولنې هم اوس او هم په راتلونكي مهال كې په درد ولگيري نه دا چې يوه داسې موضوع د څيړني لپاره و ټاكل شي چې هغه د خلكو او ټولنې د تباھۍ او بربادۍ سبب وگرځي. روهي (۳: ۳۳ مخ)

پورته جملو ته په كتو سره داسې پوښتنه رامنځ ته كيږي: ايا هغه څوك چې كومه موضوع يې په ذوق او سليقه برابره نه وي نو هغه نشي كولاى چې ووايي چې زه له دې موضوع سره علاقه نه لرم نو نه غواړم چې څيړنه او پلټنه په كې تر سره كړم. بلكې هغه كولاى شي چې د موضوع په اړه ريسرچ تر سره كړي خو موضوع به په هغه اندازه ونشي سپړلى لكه څنگه چې هغه څيړونكى چې د ريسرچ موضوع يې په خپل ذوق او سليقه برابره او ترڅنگ يې مسلک هم وي، هغه مسلکي كس كولى شي چې د موضوع په مختلفو ابعادو باندې بر لاسي توب و لري، او ده همدغه بر لاسي توب له امله كولى شي د موضوع په اړه بېلا بېلو ځايونو ته سفرونه وكړي او د موضوع اړوند مختلف النوعه اثار را پيدا كړي ځكه په تحقيق كې د موضوع له ټاكلو وروسته ستونزمن كار د موادو را ټولول دي. يو عالم وايي د موادو را ټولول په حقيقت كې د نيم كار بشپړول دي. نوموړد كيدای شي چې د پخوانۍ زمانې د پوهانو، ليكوالو او نورو اهلي خبره كسانو خطي نسخې، كتبيې او يا هم د اوسني وخت چاپ او نا چاپ كتابونه، مجلې، اخبارونه، شخصي يا دښتونه، شخصي كتابتونه، نوار يعنې كسټونه، سي ډي، او له بېلا بېلو كسانو سره مصاحبې دا او دې ته ورته د موضوع اړوند مواد را ټول كړي نو دغه كار بياڅو گټې لري له يوه طرفه د څيړونكي د پيژندگلوۍ ساحه پراخوي. او له بل طرفه د هغو پخوانيو او اوسنيو كتابتونونه او ليكوالو له نومونو سره بلد تيا پيداكوي چې تراوسه ده ته نامعلوم وه او له مطالعې او كتنې وروسته د څيړونكي ذهني وده پراختيا مومي او د قضاوت او پريكړې په قوه كې يې مثبت بدلون تر سترگو كيږي. نو كله چې دغه كارونه تر سره شي د څيړونكي په څيړنه او را ټولونه كې د كلام يووالي او هم غري صورت نيسي، ځكه هر هغه څوك چې په دغه ډگر كې كار كوي د څيړنې عمليه يې د ښه څخه د لا ښه والي په لور ميلان كوي. او په ټوله كې د يوه مركزي قدرت چې هغه د څيړونكي ورستۍ موخه يعنې هغه د علم او پوهې يا د ښوونې او روزنې له اخيستلو څخه عبارت دي تشكيلوي.

نو د موادو له را ټولولو څخه وروسته يو بل لوى اوسخت كار چې په همدغه ځاى كې د څيړونكي د ادراك او تحليل قوه پكې معلوميري هغه د شك او ويرې تر سيوري لاندې د موادو مطالعه تفسير او تحليل دى دلته مو د شك او ويرې كلمه ځكه راوړه چې څيړونكي هرڅه ته بايد د شك په ستر گه وگوري او په پټو سترگو يې قبول نه كړي، ځكه همدغه شك دى چې يوه موضوع كره كوي او سړى حقيقت ته رسوي نو د خبرې د لا سپيناوي لپاره د ريجارډ ايلټك نظر را اخلو هغه وايي ((چې له ښه شكا ك څخه ښه محقق جوړيدای شي)) (۷: ۸ مخ)

نو دا چې د څيړونکي هدف د هغو حقايقو احضار، تعبير او تفسير دی چې د ده په ټاکل شوې موضوع پورې اړه لري نو اړینه ده چې يو حقيقت د نتيجې د اساس او بنسټ په توگه وټاکي. ځکه چې په دغه کار سره کولی شي چې پيل شوی کار له ښه څخه د لاسنه والي پر لور حرکت وکړي. بل دا چې د شک په وسيله کولی شي لومړی او دويم لاس منابع سره جلا کړي او په خپله ليکنه کې د امکان تر حده له لومړي لاس منابعو څخه استفاده وکړي. او که بيا لومړی لاس د امکان تر حده نه موندل کيدل بيا څيړونکی کولی شي چې د دوهم لاس منابعو څخه استفاده وکړي. امکان لري چې له ځينو کسانو سره دا پوښتنه پيدا شي چې لومړی او دويم لاس منابع يعنې څه؟ لومړی لاس منابع يا ماخذونه هغو منابعو ته ويل کيږي چې ليکوال يا څيړونکي د خپل ريسرچ پرمهال پيدا کړي او يا يې هغه ساحه په سترگو ليدلي او په داسې ريښتيني ډول پې ثبث کړي چې د کوم لوري طرفدارۍ نښې او نښانې په کې ونه ليدل شي. او يا په بل عبارت له ده څخه د مخه ياده موضوع چا ته معلومه نه وي او د لومړي ځل لپاره يې دی د خلکو تر لاسونو ور ورسوي. چې ښه مثال يې مو نر په پښتو ژبه او ادبياتو کې دعلامه پوهاند عبدالحی حبيبي صاحب د لومړي ځل لپاره د پټې خزاني د کتاب پيداکول ښودلی شو چې پوهاند صاحب د لومړي ځل لپاره پيداکړه، سره يوځای يې کړه، سريزه يې پرې وليکله، بيا يې د چاپ په گانه سنابل کړه او د نورو ليکوالو تر لاسونو يې ور ورسوله. نو اوس مهال چې هر څوک دعلامه پوهاند صاحب حبيبي په سريزه ليکل شوې کتاب يعنې پټې خزاني څخه په خپله ليکنه کې د ليکوالۍ له اصولو سره سمه استفاده وکړي او د کتاب يا مقالې په پای کې د هغه لومړي کتاب نوم ليکوال مخ او د چاپ کال ذکر کړي نو هر هغه څوک چې په را ټلونکي کې له دغه کتاب يا مقالې څخه استفاده کوي او ټولنې ته يې وړاندې کوي، دويم لاس منابع بلل کيږي. له دې وروسته بل کار چې څيړونکی يې بايد د خپل کار د لاسنه والي په خاطر تر سره کړي هغه د ميتود غوره کول دي له ميتود نه هدف دادی چې هغه څه چې ما په دغه مقاله کې څيړلي او په کوم ډول مې د نوروليکوالونظرونه سره يوځای کړي دهغه کار ډول څه دی؟ يعنې څيړنيز دی، تجربوي دی، ساحوي دی او يا کوم بل ډول؟ ځکه ميتود غوره کول په ليکنه کې ليکوال له بې لارېتوب څخه ژغوري او مثبت لوري ته يې رهنمايي کوي.

همدارنگه بل کار چې د يوه څيړونکي لپاره د موضوع له ټاکلو، د موادو له را ټولولو او ميتود ټاکلو څخه وروسته پير اړين او ضروري دی هغه د ټاکل شوې موضوع محدود ول او را ټولول او په لنډو جملو او ساده ټکو کې خپل مفهوم خلکو ته رسول دي که څه هم دا يو لوی او ستونزمن کار دی خو همدغه ستونزمن کار يو څيړونکی د څيړنې د معيار تر پورې رسوي. يعنې هغه په دې معنا چې د اړوندې موضوع کاري ساحه پيره پراخه وي چې ښه مثال يې مونږ دلته د منابع پيژندنې په برخه کې کابل مجله، زيري جريده، وږمه مجله، عرفان مجله، پوهنه دا او دې ته ورته داسې نورې پيرې علمي خپرونې چې د مختلفو اکاډميکو مرکزونو له خوا چاپيږي يادولی شو، که يو محصل ته له پورته

ذکر شويو مجلو څخه د يوې مجلې فهرست که هغه الفبايي وي او که موضوعي، د مونو گراف او تېسېس په توگه ورکړل شي دا به د هغه محصل لپاره چې نوی د څيړنې په لوی سمندر ورگډيږي پوستونز من کار وي ستونزمن ځکه ورته وايو چې دې هرې مجلې يو اوږد عمر تر شا پريښي او په زرگونو گڼې چاپ شوي دي نو لومړی د دې ټولو پيدا کول او بيا د هغو سرليکونه په الفبايي يا موضوعي ډول ترتيبول نا شونی کار دی ناشونی ځکه ورته وايو چې له بده مرغه زمونږ دهبود يو شمير ليکوال اوس مهال له مونږ سره فزيکي شتون نه لري نو هغه ليکنې چې هغوی د ځينو اړتياوو امله په بيلا بيلو مستعارو نومونو په علمي خپرونو کې چاپ کړي دي دغه محصل نشي کولی چې هغه ټولې مطالعه کړي او اصل ليکوال يې ليکنې له قراينو معلوم کړي او تر يوه سر ليک لاندې يې ځای په ځای کړي نو څيړونکي ته لازمه ده چې د موضوع يوه برخه و ټاکي، لکه: په کا بل مجله کې د پوهاند استاد عبدالحی حبيبي، استاد ريښتين اوياهم د اروښاد استاد گل پاچا الفت څيړنيزې مقالې که هغه موضوعي وي او که الفبايي اوياهم د کلونو په حساب د مجلې يوه برخه لکه د پوهنې وزارت عرفان مجله له ۱۳۱۰ څخه تر ۱۳۳۰ پورې، نوبيا کولای شي او داسې نورې برخې، دا ځکه چې له يوه طرفه به د څيړونکي کاري ساحه ځانگيزه او تخصصي شي او له بل لوري به چې په کومه موضوع کار کوي دهغې موضوع حق به څه ناڅه ادا شوی وي اود موضوع هغه نا سپړل شوې برخې به څه ناڅه را سپړل شوي وي چې تراوسه پورې بکړې پاتې دي. خو د دې تر څنگ بياهم داسې موضوع گانې شته چې کاري ساحه يې ډيره محدوده ده يعنې ناسپړل شوي دي او مواد په کې تر ډيره حده نه تر سترگو کيږي. نو که چيرته يو څيړونکی داسې موضوع په خپله خوښه او يا هم د لار ښود استاد په سلا او مشوره ورته ورکړل شي، نو نوموړی څيړونکی دنده لري چې د ټاکل شوې موضوع په هکله بېلا بېلو ځايونو ته سفرونه وکړي، له مختلفو عالمانو او اهلي خبره خلکو سره پرې خبرې اترې وکړي، بيلا بيلو خطي او چاپي کتابونو پاڼې واړوي خلاصه دا چې د موضوع په اړه دومره ډيره څيړنه وکړي چې د موضوع هرې ناسپړل شوې غوټې ته د خپل وس او توان سره سم د خلاصون يا د حل لاره پيدا کړي. او هغه برخې چې ناسپړل شوې پاتې شوې کولی شي چې د خپلې موضوع په پای کې نورو څيړونکو ته د وړاندیز په توگه وړاندې کړي. چې ما دغه کار تر دغه سرحد رسولي نوهر هغه څوک چې په را تلونکي کې په دغې موضوع باندې کار کوي له دغه ځايه يې پيل کړي او دغه ناسپړل شوې برخې را وسپړي نو دا چې د ريسرچ د تکنیکونو په اړه مو موضوع څه نا څه روښانه کړي وي او س به را شو د ريسرچ ډولونو ته د ريسرچ د ډولو نو په اړه پوهانو بېلا بېل نظريات وړاندې کړي دي يوه ډله پوهان په دې نظريه دي چې تحقيق په دوه ډوله دی يو ته يې بنسټيز يا بنيادي او بل ته يې تطبيقي وايي. خو بله ډله پوهان له پورتنی نظري سره په ډولونو کې مخالفت نه لري يوازې په نومونو کې مخالفت لري چې يو ته يې تکويني او بل ته توصيفي وايي خو هغه نظريه چې د نړۍ اکثره پوهانو منلې ده هغوی وايي چې تحقيق په ټوليزه توگه په درې لويو برخو ويشل

شوی دی چې عبارت دي له تاريخي، کتا بتوني او تجربوي څخه چې دلته به هره برخه کمه تومه دخپل وس سره سم تشرېح کړو.

تاريخي تحقيق (Historical research)

دا ډول څېړنه د ريسرچ په ډولونو کې يو ځانگړی ځای لري او کاري موخه يې د لرغونو اثارو، تاريخي اسنادو. د بېلا بېلو علمي او غيرې علمي مقالو، بشري پوهنو، ادب، او تاريخ اړوند د را منځ ته شويو پېښو او واقعو لاملونه موندل او پايلې د پوره باوري معلوماتو په ذريعه رو ښانه کول او د پېښو ځانگړتيا، له نورو پېښو سره د هغو نږد يوالی ټاکونکي عوامل او کيفي حالات بيانول دي بل داچې په دې څېړنه کې د خامو موادو را ټولونې او پلټنې کومه بنيادي ستونزه لکه د څېړنې د نورو ډولونو په څېړنه تر سترگو کيږي؛ ځکه چې مواد له ابتدا نه موجود وي. او د اسنادو او ليکونو په څير له لومړنيو ماخذو څخه اخيستل کيږي. په تاريخي څېړنه کې د معلوماتو ارزيايي او سوجه کول صورت نيسي او هغه پايلې ترې او باسي چې په علمي منطق او استدلال ولاړې وي. او تر څنگ يې بله ځانگړنه داده چې د تير او اوسمهال را منځته شويو پېښو تر منځ د يو والي او هم غږي نقطه پيدا کوي او د انساني کړنو، ځانگړنو او افکارو اړوند کوټلي مواد را ټولوي او د انساني علومو ساتنه او د انسانانو پر مختگ يې اصلي موخه او هدف جوړوي. بل داچې تاريخي تحقيق نه يوازې د تېر مهال پېښې يا کړنې باوري کوي او يا يې ردوي بلکې هغه ناخپل شوې برخې يې په نوې بڼه ټولنې ته وړاندې کوي او د پورته کارونو ترڅنگ يې د تير مهال فکري اړخ هم تر کتنې او څېړنې لاندې نيسي همدغه علت دی چې مونږ د تيرې زمانې د زړو نسخو په مرسته د يوه مهال فکري ساخت او هر ډول ذهني خوزښتونه پېژندلی شو نو که چيرته هر ريسرچ په يوه موضوع کې ريسرچ کوي او تر يوه حده د پخوانيو نسخو پاڼې واوروي او تصادفي ريسرچ پيل کړي په لومړي قدم کې به يې ريسرچ بې پايلې وي او که نتيجه ورهم کړي ډيره به د ټولنې په درد ونه لگيږي. نو پورته ټکوته په کتو سره سپری ویلی شي چې همدغه تاريخي ريسرچ دی چې اوس مهال ته د راتلونکي په سترگه گوري او يا په بل عبارت تير مهال له اوسني وخت سره تطابق ورکوي همدغه علت دی چې داڅېړنه په څو لويو برخو ويشل کيږي.

لابرا تواري تحقيق (laboratory research)

د دې ډول څېړنې سرو او کار په طبعي علومو کې لکه: کيميا، فزيک، بيولوژي او بياهم د يادو څانگو په نورو ډولونو کې تر سره کيږي. دبيلگې په توگه يو زده کوونکی په ټولگي کې په تيوريکي ډول سره وايي $\text{HCl} + \text{NaOH} \rightarrow \text{NaCl} + \text{H}_2\text{O}$ چې سره يوځای شي دخوړلومالگه ورڅخه جوړيږي خو کله چې له تيوري نه خلاصیږي او په لا براتوار کې په عملي توگه دغه مرکبات سره

يوځای کوي او په نتيجه کې دخوړولومالگه لاس ته راځي دغه ډول کرڼه لابراتواري يا تجربوي څيړنه بلل کيږي. نو اوس پوښتنه داسې راپورته کيږي چې له ژبې سره لابراتوار څيړنه څه اړيکې لري؟ د پوښتنې په ځواب کې بايد ووايو چې د ژبې د زده کړې په برخه کې يو مضمون د فونولوژي په نامه دی کله چې د دغې برخې يو متخصص چا ته دغړونو د تلفظ لوست ورکوي د هر توري د تلفظ مخرج ورته ښيي چې کوم توری ستونيز ، کوم توری ژبیز او کوم توری شونديز اداکيږي نوکله يې چې تيوريکي برخه خلاصه شي نو بيا چې کله لابراتوار ته لاړ شي نود کوم توري تلفظ کوي همغه ځای چې توری په کې ادا کيږي په عملي ډول ويني چې کوم توری ستونيز اود ستوني په کومه برخه کې ادا کيږي، کوم توری پزیز او کوم ژبیز او د ژبې په کومه برخه کې تر سره کيږي.

ساحوي تحقيق (field research)

داډول څيړنه لکه نوم يې چې ساحوي دی همدارنگه په ساحه کې تر سره کيږي. په ساحوي څيړنه کې هغه موضوع گانې څيړل کيږي چې امکان نه لري په کتابتون کې تر سره شي دا ځکه چې هلته حقيقت نه موندل کيږي. نو څيړونکي ياڅيړونکو ته لازمه ده چې ساحې ته ولاړشي. د بيلگې په توگه يوه ډله څيړونکي غواړي د يوه هيواد باسيمي لهجې ثبت کړي نو په دې صورت کې څيړونکي په دې مکلف دی چې کلي په کلي ولسوالی په ولسوالی ولايت په ولايت وگرځي او د هرې سيمې له اوسيدونکوسره خبرې اترې تر سره کړي په هغه سيمه کې چې لوستې کسان موجود وي هغوی ته پوښتنې ورکړي او په هغه سيمه کې چې لوستې کسان نه وي موجود نوله نالوستو کسانوسره سوال اوځواب اويایې هم ثبت کړي.او بيا چې کله ټول څيړونکي له ساحې څخه راغونډ شول نو بيا به را وړل شوي مواد ارزيايي کوي. او يوې وا حدې پايلې ته به رسيږي. همدارنگه په کرهڼه کې يوڅوک غواړي چې په يوه ليرې پرته سيمه کې دغوزانو يو بڼ جوړ کړي نو د کرهڼې پر انجنيرلا زمه ده چې دهغې سيمې اب او هوا وگوري او خاوره يې په لابراتوار کې تر څيړنې لاندې ونيسي. او يا هم د معدنونو د استخراج يوانجنير چې کله ساحه کې کار کوي هر هغه څه چې د ده لپار نوي دي هغه بايد نږدې لابراتوار ته يوسي چې کوم ډول مواد او فيصدي يې څومره ده خوله نيکه مرغه اوس مهال ځينو هيوادونو دومره پرمختگ کړی چې د ځمکې لاندې معدني زيرمې د سپورمکي اويا کشفې الوتکوله امله معلومولی شي. خو هيره دې نه وي چې د تحقيق دغه درې ډولونه هر يو يې په څوڅو برخو ویشل شوی دی او يا په بل عبارت د ريسرچ ټول ډولونه له دغو دريو ډولونو څخه د تحقيقاتو او څيړنو په پايله کې منځ ته راغلي دي. چې د څونومونه يې په لاندې ډول دي.

فلسفي ريسرچ (philosophical) (تخصصي ريسرچ (EXPerimental research) مار کيټي ريسرچ (Market research) (اکتشافی ريسرچ (exploratory research) اکا ډيمیک ريسرچ (acadademic research) نظري ريسرچ

(pure research) پټ ريسرچ (covert research) ازمېښتي ريسرچ (research experimentalortestingout) بنيادي ريسرچ (biasic research) او دا سې نور.

ماخذونه

- ۱- قران کريم ټکي په ټکي او روانه ترجمه د حجرات سورت ۱۶ ايت، ۱۹ سپاره.
- ۲- دود يال: پوهاند محمد بشير: د علمي تجربو ډيزاين او تحليل، گودر کتاب پلورنځي، جلال اباد ۱۳۸۴ ه ش، ۳ مخ .
- ۳- روهي، کانديد اکا ډيمسن محمد صديق، د څيړنې لار ښود دوهم چاپ. ۱۳۸۵ کال، د افغانستان د سيمه ييزو مطالعاتو مرکز. ۳۳ مخ..
- ۴- ښکلي: اجمل، څيړنه او ارزښت يې، څو لي مجله، ۱۳۸۴ کال د کب مياشت، ۶۶ مخ.
- ۵- صميم: محمد اصف د عبدالحميد مومند کليات سريز، څيړنه، او ډون او وپيانگه دا نش خپرنډويه ټولنې تخنیکي څانگه پېښور دريم او څلورم مخ
- ۶- مشواڼي، زاهد، عبدالقيوم. ۱۳۹۱ ل کال. پښتو پښتو سيند څلورم چاپ د افغانستان د علومو اکاډمي د پښتو څيړنو نړيوال مرکز، چاپ دانش خپرنډويه ټولنه. ۲۱۶ مخ.
- ۷- هيواد مل: سر محقق زلمی، څيړنه او ارزښت يې، ۱۳۹۲ کال د ماسترۍ دورې درسي لکچرنوټ ۱ مخ -
- ۸- هاشمي، پوهنيار، سيد اصغر (۱۳۹۶) لمريز کال د تحقيق اصول د لسانس، ماسترۍ او محققانو لپاره لار ښود اثر چاپ چارې هاشمي خپرنډويه ټولنه ۱۰ مخ
- ۹- هاشمي، پوهنيار. سيد اصغر. د مقالې ليکنې بنسټونه (۱۳۹۵) لمريز کال هاشمي خپرنډويه ټولنه (۳۵ مخ
- ۱۰- هاشمي، سر محقق، سيد محي الدين هاشمي. دليکوالی فن د ویم چاپ، پېښور.

شناخت کتاب المعجم و واژه های تازه‌ی عربی در آن

بخش اول:

بيرون نویسی واژه های تازه عربی در کتاب المعجم فی معاییر اشعار العجم از چندین جهت خیلی با اهمیت و با ارزش است:

یکی، ما را به شناخت بیشتر این اثر ارزشمند تاریخی، ادبی، جغرافیایی... کمک می کند. دو، فهم این اثر را به خواننده گان آسان و تسهیل می بخشد و به غنای فرهنگی ما می افزاید. شناخت واژه های تازه عربی این اثر، تسلط عمیق و ژرف به زبان عربی می خواهد، بنده با استفاده از مآخذ و منابع مختلف و کتاب های فرهنگ زبان مطالبی را در این مورد گرد آوردم. گفتنی است بیشترین استفاده را از جلد سوم سبک شناسی یا تاریخ تطویر و نشر فارسی ملک الشعرا بهار نمودم. در این کار تحقیقی ابتدا به مختصر معرفی شمس قیس رازی، تألیف المعجم، چاب های المعجم، تألیفات المعجم، تألیفات شمس قیس رازی، سبک نگارشی المعجم، ارزش المعجم و بعد واژه های عربی را با معنای آن بیرون نویس کردم.

عين الدين اسدي

معرفی مختصری شمس قیس رازی:

درمورد شرح حال شمس قیس معلوماتی چندانې دردست نیست، اینکه او در کجا و پېش چه کسی درس خوانده است و تاریخ درگذشت و مدفنش هم دقیقاً معلوم نیست و اما شرح حال او بر مبنای آنچه که از مطاوی کتاب المعجم و مخصوصاً مقدمه آن استنباط می شود.

شمس الدین محمد بن قیس الرازی از دانشوران و ادبا و فحول نویسنده گان و فضلان قرن ششم و هفتم هجری است، مسقط الرأسش شهرری بوده و خود مدتها در خراسان و ماوراءالنهر و خوارزم که مهد علوم و محط رحال اهل علم و ادب بود اقامت داشته است و در سنه ۶۱۴ که سلطان علاءالدین محمد خوارزمشاه از خوارزم به قصد تسخیر بغداد به حرکت آمد شمس قیس که در مرو بود به سلطان پیوست و چند سال درری به سربرد و در سنه ۶۱۷ که خوارزمشاه از مقابل لشکر مغول از حدود عراق به سوی طبرستان می گریخت شمس قیس در رکاب پادشاه بوده است و در این فترات چندین کثرت صدمت لشکر خونخوار تاتار و قتل و غارت آنان در بلاد اسلام به چشم دیده است و در شکست سلطان از مغول و فرار او از کتب و اسباب شمس قیس نیز به تاراج رفته است و عاقبت پس از فرار خوارزمشاه و تسلط تاتار بر خراسان شمس قیس در سنه ۶۲۳ هجری فارس پناجسته به خدمت اتابک سعدبن زنگی بن مودود از اتابکان سلغری فارس (۵۹۹-۶۲۸) ملحق گشت و در دربار آن سلطان به سمت منادمت یافت و کتاب نفیس و پر بهای المعجم فی معاییر اشعار العجم به زبان پارسی در همه علوم شعرا و عروض و قافیه، بدیع و قرض الشعر که پیش از آن بنای آن را نهاده بود تألیف کرد و تا اوایل عهد اتابک ابوبکر بن سعدبن زنگی هم زنده بود و سال وفات او به طور دقیق معلوم نیست. (۲: ص ۳۷-۳۸)

شمس قیس یکی از آن ادبای جامع الاطراف قرن ششم است که لابد شغل او در دربار دردیوان رسالت بوده است؛ اما به این معنا در المعجم اشاره یی نشده است.

شمس قیس در زبان عربی استاد بود چنانکه او کتاب الکافی فی العروضین والقوافی را به زبان عربی در عربی در عروض و قافیه دوزبان عربی و پارسی نگاشته بود.

از مواضع متعدد المعجم برمی آید که شمس قیس در صنعت موسیقی هم دستی داشته است. اشار های مختصری به این که شمس قیس شاعر هم بوده است در المعجم وجود دارد از جمله در هجو آن فقیه از شمس قیس که داستانش گذشت آمده است:

دعوی شعری کنی و عروض بهتر از شعر من دوبیت بگوی!

(۴۰-۴۱)

تأليف المعجم:

شمس قيس درسال ۶۱۴ (همان سالی که باسپاه خوارزمشاه ازخراسان بيرون رفت) درشهرمروطرح (و به قول خودش نيرنگ) كتاب المعجم را ريخته بود. داستان از اين قراراست که دوستی که هم دوست داشت معايراشاعرب و عجم را بياموزد وهم دوست داشت عمق معلومات دوست خودرا دراین علوم بيازمايدبه شمس قيس پيشنهادهتألیفی دراین باب کرد. شمس قيس هم درطی چندروزطرح مقدماتی کاررا(دبیاچه تألیف) آماده کرد وحتابيشترفصول وابواب آن را ترتيب داد وحتا قسمت اعظم يادداشت ها را به مرحله پاک نويس رساند.

درحقيقت اصل كتاب در۶۱۴ درمروتأليف شد؛اما به شرحی که ذیلاًخواهدآمد تاريخ تأليف كامل كتاب به صورتی که امروزدردست است حدود سال ۶۳۰ درشيرازاست.

درهمين سال ۶۱۴ برائرنشارشایعه حمله مغول شمس قيس همراه سلطان به عراق وبه زادگاه خود ری رفت وتصميم گرفت زن وفرزند خودرا هم ازخوارزم وخراسان به ری بيارود. دراین مدت دائماً مترصد فرصتی بود تا تأليف خودرا كامل کند وبه قول خود"اجزآن مسوده برهمان ترتيب به آخررساند". اماگرفتاری های زنده گی دوران لشكركشی به اوازازه تأليف وتحقيق نمی دادی،آری" ازترداد شواغل بی طایل دست فراهم نمی داد وازتواتری اختيارميسرنمی شد" سارانجام آوازه هجوم مغولان تحقق يافت. شیرازه مملكت به سرعت بادوبرق ازهم پاشيدوشاه ولشكرومردم"كالفراش الميثوث" پراكنده وتارومارشندوسلطان وسلطان زاده گان در۶۱۷ درپای قلعه فرزرين ازمغول بشكستند وشمس قيس بيچاره هم درآنجا كتب خود وازجمله مسودات المعجم را ازدست داد"جمله آن اجزا {اجزاء المعجم} باسايركتب نفيس که پيوسته مستصحب آن بودمی، ضايع شده بود"

ظاهراً بعد ازمديتی که نمی دانيم چه قدراست، شمس قيس دوباره به آنجا برمی گردد و احتمالاً باپولی که به کشاورزان آن منطقه می دهد، اميدواراست که اوراق اودرلابلاي اجساد واموال تلف شده پيداشود(منظره ميدان جنگ وپشته هایی را که ازگشته ها درست شده است مجسم کنيد) سرانجام به لطف خداوندی همين طورمی شود وکشاورزی،مسودات المعجم را پيدایمی کند. اين قسمت خیلی حساس است. متأسفانه شمس قيس جزئیات را شرح نداده است، چطوربه اوخبرمی دهند؟ اوخود می رود يادداشت هارا می گيرد يابرای اومی آورند؟ چند مدت طول می کشد؟(خوداومی گويد:مديتی مديد) آيداراین مدت به ناچاردرهمان حوالی قلعه فرزرين می زيسته است؟ به هرحال اگرمساعی اودربازجست اين اوراق تقريباً ازبين رفته نبود،شايدامروزه كتاب المعجم را نداشتيم ونسبت به يك قسمت مهم ازتاريخ عروض درايران جاهل بوديم. به هرحال اساس تأليف بعدی المعجم همين يادداشت ها بود که درزمان فراغت درمروبرداشته بود وگرنه بعدازحمله مغول کتابخانه ها به تدريج بربادرفت وامثال عوفی هم که كتب معتبری چون لباب الالباب را تأليف کردند مواد آن را ازکتابخانه های قبل ازحمله مغول فراهم کرده بودند.

به هر حال شمس قيس رازی با پشتکاری که داشت اوراق گمشده خود را يافت و با اصرار و تشويق فضلاى فارس کتاب خود را به دو کتاب مستقل تقسيم می کند يکى فارسى و در مورد عروض و قافيه فارسى موسوم به المعجم فى معاير اشعار العجم و ديگرى عربى و درباره عروض و قافيه عربى موسوم به المعرب فى معاير اشعار العرب تأليف می کند واسم اصلى اين کتاب يعنى آن تأليفى که هم مباحث عروض و قافيه فارسى و هم عروض و قافيه عربى را در برداشت (و هنوز به المعجم والمعرب تقسيم نشده بود) ظاهراً الكافى فى العروضين القوافى بود. (۱: ص ۱۲-۱۹)

کتاب المعجم مرکب از پنج بخش است:

مقدمه: که شمس قيس به نثر فنى دل انگيز از حمله مغولان به ايران و فرار خود و رسيدن به فارس و ماجرأى تأليف المعجم سخن گفته است...

عروض: در اين بخش در مورد عروض بعد از مقدمه، کتاب خود را به دو قسم عروض و قافيه تقسيم می کند و توضيحات مفصلى در مورد داده است.

قافيه: در اين بخش علاوه بر قافيه پيرامون دستور زبان فارسى و حتا زبانشناسى معلومات ارايه کرده است.

بديع: در مورد صنايع بديعى که شامل: علم بيان؛ چون: تشبيه و استعاره..

نقد الشعر (نقد ادبى): در پايان کتاب بحث هاى در نقد ادبى؛ از قبيل: ادوات شعرو سرقات شعرى دارد که هر چند مختصر است؛ اما مفيد است. (۱: ص، ۲۳-۲۵)

چاپ هاى المعجم:

از المعجم تا کنون سه چاپ به عمل آمده است که فاصله آن ها از يکديگر به ترتيب قريب ۵۰ و ۴۰ سال است.

چاپ علامه قزوينى: المعجم را نخست بار علامه قزوينى با چند نسخه معدود در پاریس تصحيح کرد و کتاب با کمک هاى مادى و معنوى ادوارد براون (مثلاً رساندن نسخه اسلامبول به قزوينى) در ۱۹۰۹م. در بيروت چاپ و جزو انتشارات ليدن هلند منتشر شد. در اين چاپ علامه قزوينى علاوه بر ذکر نسخه بدل ها، برخى توضيحات ارزشمندى لغوى و عروضى در پانوشت صفحات دارند. اين نسخه چندان باره صورت افست چاپ شده است. گمان می کنم مرحوم رمضانى مدير کتابفروشى خاور از زوى آن چاپ حروفچينى جديدى هم کرده بود.

چاپ استاد مدرس رضوى: در سال ۱۳۳۸ شمسى طبع جديدى از المعجم کوشش استاد مدرس رضوى منتشر شد. استاد مدرس که نسخ بيشترى از المعجم يافته بود در نسخه قزوينى اصلاحاتى به عمل آورد و خود نيز توضيحات لغوى و عروضى مفيدى به کتاب افزود. اين طبع نخست به وسيله انتشارات

دانشگاه تهران و سپس کتابفروشی تهران (در تبریز و تهران) مکرراً به صورت حروف چینی و افست چاپ شد.

چاپ سیروس شمیس: در سال ۱۳۷۳ این جانب که عکس اقدام نسخ یعنی نسخه مورخ ۷۳۹ را - که مرحومان قزوینی و مدرس رضوی از آن استفاده نکرده بودند- در اختیار داشتم طبع جدیدی از المعجم منتشر کردم. جلد اول که فقط حاوی متن کتاب است منتشر شده و جلد دوم که حاوی شرح و توضیحات و فهرس و حواشی و مقدمه های علامه قزوینی و مدرس رضوی و یادداشت های دکتر محمد معین است، ان شاء الله در آینده نزدیک منتشر خواهد شد. (۱: ص ۲۲-۳۳)

تألیفات دیگری شمس قیس رازی:

شمس قیس در المعجم- تنها اثر بازمانده از او- به سایر آثار خود هم اشاره هایی دارد:

الكافی فی العروضین والقوافی

که دوبار از آن نام می برد احتمالاً همان اصل المعجم بوده است که اولاً به عربی بود و ثانیاً هم در مورد عروض و قافیه شعر فارسی بود و هم عربی.

المعرب فی معاییر اشعار العرب

چنانکه در صفحات گذشته توضیح دادیم، شمس قیس به پیشنهاد فضلی فارسی الکافی را دو قسمت کرد، مباحث مربوط به شعر فارسی را در کتابی به نام المعجم فی معاییر اشعار العجم گرد آورد و مطالب عربی را ظاهراً در همین کتاب المعرب نگاشت.

حدایق المعجم:

قدما از المعجم بسیار کم نام برده اند و نسخه های خطی المعجم هم فراوان نیست؛ اما فراوان از کتابی به نام حدایق المعجم استفاده کرده اند که به نقل علامه قزوینی، ریودر فهرست نسخ فارسیه بریتیش میوزیم احتمال داده که خلاصه یی از المعجم فی معاییر اشعار العجم باشد. البته معلوم نیست این کتاب نوشته شمس قیس باشد (و این که مرحوم مدرس رضوی آن را به شمس قیس نسبت می دهد مستند نیست). قدیمی ترین جایی که از حدایق المعجم ذکری رفته کتاب کشف اصطلاحات الفنون تهانوی است.

تألیفی در لغت ترکی:

در المعجم چاپ استاد مدرس رضوی (ص ۳۶) فصلی در باب ابتدا به ساکن دارد که در چاپ علامه قزوینی وجود نداشت و در چاپ من هم که مبتنی بر قدیم ترین نسخه است نیامده است. این قسمت بنابر حاشیه استاد مدرس رضوی فقط در نسخه ایاصوفیا وجود دارد و از همه نسخ دیگر افتاده است. به

نظرمن این بخش الحاقی است ونمی تواند نوشته شمس قیس باشد. به هرحال در پایان آن آمده است "... چنانک درتألیفی که در لغت ترکی ساخته ایم بیان کرده آمده است". (۳۷-۳۵:۱)

سبک نگارشی المعجم:

در بحث از سبک نثر المعجم باید حساب مقدمه آن را از متن جدا کرد؛ زیرا مقدمه به شیوه رایج نثر در قرن ششم و هفتم به نثر فنی است؛ اما متن کتاب مثل همه کتب علمی به نثر ساده نوشته شده است (منتهی ساده قرن ششم که با نثر مرسل قرن چهارم و پنجم فرق می کند). المعجم از لغات نثر اشیده و نخر اشیده عربی خالی نیست؛ اما اسلوب جمله بندی به فارسی فصیح و استوار سبک خراسانی است.

ملک الشعراء می نویسد "صدی چهل الی پنجاه بیشتر لغت عربی نیاورده" که ظاهراً در مورد مقدمه صادق است نه متن. هم چنین می نویسد: "شیوه این کتاب با شیوه دیگر معاصران برابر نیست و می توان آن را در شمار کتب قرن ششم قرارداد؛ زیرا در عین جزالت و استواری بنیان عبارت از تکلفات بارد و تصنعات معمول آن زمان از قبیل موازنه و قرینه سازی و اسجاع مکرر و نظیر این ها خالی است" لغات تازه عربی المعجم را ملک الشعراء در سبک شناسی خود فهرست کرده است که برخی از آن ها به گونه کامل غرابت دارند: موامره به معنای تحقیق و تتبع، تخطر فات به معنای تندر وی، مفترعات به معنای منشعبات.

اما همین طور لغات پارسی تازه اصیل هم در این کتاب کم نیست: پردازش به معنای آسایش و فراغت، خاطر سوزانیدن به معنای رنج بردن و تفکر کردن، نیرنگ به معنای طرح کتاب، پاکیزه گوین به معنای استادان سخن، آگین به معنای حشو. یکی از مشخصات زبانی چشمگیر المعجم- مخصوصاً در مقدمه- حذف شناسه فعل متأخر به قرینه فعل اول یا عطف ضمیر از جمع به مفرد است که شاید به تقلید از کلیله و دمنه صورت گرفته باشد (نصرالله منشی اهل غزنین و شمس قیس اهل ری بود).

د لنډيو سپړنه چې ما ويلی خدای منلی

سريزه

ادب هغې طبيعي چينې ته ورته دی، چې لښتي ته يې هر چا لاسونه لپه کړي وي او غواړي د دې چينې له سړو او طبيعي اوبو خوند اخلي او خپله تنده پرې ماته کړي؛ خو له چينې سره دا اړيکه د يوې ورځې يا د يوې مياشتې خبره نه وي، ځکه په يوې لېبې اوبو د ټول عمر تنده نه ماتېږي، بلکې د لنډو شېو لپاره يې تنده خړوبوي او لږه شېبه وروسته انسان بيا اړ دی، چې د تندي ماتېدو لپاره د چينې اوبو ته لاسونه لپه کړي.

په پښتو ادب کې لنډۍ هم يوه همداسې باکېفه ولسي چينه ده، چې هر لوستی او نالوستی ښځينه او نارينه له دې چينې محروم نه دی پاتې شوی او د خپل ورځني ژوند يوه برخه يا ضرورت يې گڼلی دی او دا ضرورت ښايي د لنډۍ د لېونۍ مينې د خوند او کيف اغېز وي. هره لنډۍ په يوه ځانگړي حالت او وخت کې ويل شوې ده او موږ ته د هغه وخت او حالت ټوله کيسه بيانوي. د بېلگې په ډول د ميوند په جنگ کې د ميوندۍ ملالې تپه، هغه ستر او له وياړه ډک تاريخ دی، چې د هر پښتون او پښتنې په ذهن کې تر اوسه انگازې کوي او هغه صحنه يې سترگو ته درېږي، چې پښتنو ځوانانو د همدغې تپې له امله بایلل شوې جگړه بېرته وگټله. په هر حال د دې تر څنگ نورې ډېرې داسې لنډۍ هم شته، چې د هر پښتون/پښتنې تر غوږونو به رسېدلې وي، خوند به ترې اخلي، خو په اصلي کيسه او تعبير به يې نه پوهېږي، چې دقيقاً مثال يې بيا هم د پورتنۍ چينې په څېر دی، په دې معنا وړندهم د نورو په څېر د چينې په سړو اوبو خپله تنده ماتوي؛ خو د هغې له دې ښکلي طبيعي جوړښت، منظرې او ليدلو څخه محروم دی، چې د ليدلو حس هم د انسان روح او طبيعت ته يو ځانگړی سکون او تازه گي وربخښي.

ما چې په لومړي ځل داسې لنډۍ اورېدلې، نو همداسې د ږوند غوندې به مې ترې خوند اخيست، خو په اصلي معنا يې نه پوهېدم. په خپل ذهن کې به مې ډول ډول معناوې ترې اخيستلې او ډول ډول تعبيرونه به مې ورته تراشل؛ خو بيا به مې فکر وکړ، چې نه د دې لنډيو اصلي مطلب او مقصد بل څه دی؛ خو ايا دا په کوم حالت کې ويل شوي دي؟ همدې تندې پسې راواخيستم او ومې ويل، که په اصلي معنا يې ځان پوه کړم، نو هله به مې دا تنده ماته شي او خوند به يې دوه برابره شي. اړ شوم چې په اړه يې له استادانو او څېړونکو پوښتنې وکړم. ډېرو يې راته له خپل شخصي انده معنا او تعبير کړی، چې دا هم سم او متونکي تعبيرونه وو؛ خو زه يې د هغې اصلي معنا په لټه کې وم، چې په کوم حالت کې دا لنډۍ ويل شوي دي. په پای کې په خپل مقصد کې بريالی شوم او ومې غوښتل، چې د دې لنډيو سپړنه په يو ليک کې له تاسې ادب مينه والو او درنو لوستونکو سره هم شريکه کړم. البته تر ما وړاندې هم ډېرو مشرانو استادانو او څېړونکو په دې اړه ليکنې کړي او آن کتابونه يې هم چاپ شوي، خو ما هم تر خپلې وسې په دې برخه يو څه برابر کړي.

سپړنه

په دې ليک کې مې وشو کړای، چې لاندې شپږ لنډۍ را وسپړم او هغه له خپلو اصلي او د فرعي معناوو سره تاسو ته وړاندې کړم. پيل به يې له دغې لنډۍ وکړم:

(۱)

که ياري کړم مخ مې تورېږي

که ياري نه کړم ماشومان له لورې مړينه

داسې ويل کېږي چې لنډۍ معمولاً د ښځو له خوا ويل کېږي او يا د هغوي د بېلا بېلو حالاتونو بيان په کې وي. مشهور پښتو ژبي سندرغاړي کرن خان دا لنډۍ د موسيقې په تارونو کې بېلې او شرنګولې ده. له هغه مې وپوښتل؟ هغه راته د يادې لنډۍ اصلي تعبير داسې وکړ: "دا لنډۍ هم د يوې کونډې پښتنې د خولې فرياد دی. دلته يوه پښتنه کونډه په يوې داسې دوه لارې کې هکه پکه ولاړه ده، چې مېړه يې له دې نړۍ سترګې پټې کړې دي. د کور او ټيمانو پالنه دې بې وزلې کونډې ته ورپاتې ده. اوس که چېرې بل واده ته غاړه ږدي، نو له دې ناوړه پښتنې کلتور سرغړونه کېږي، چې مخ به يې په کلي او مالت کې تور شي، د پلار او نيکه له شملې به شميرې، د زامنو له راتلونکي ژوند څخه به حيا ورځي اود خلکو پېغور ته به جوړه شي. که بل واده نه کوي، نو د خپلو ماشومانو روزنه او پالنه به څنگه کوي او څوک به يې کوي؟" لورې نه مطلب يوازې د نس لوړه نه ده، بلکې له لباس، خوراک، زده کړې، مناسب ژوند، غوښتنو او نور... څخه د محروميت لوړه ده او د محروميت درد له يوې مور پرته بل هېڅوک سم نه شي درک کولی. پښتنې کلتور او دود کله ناکله دومره سخت او ناوړه شي، چې له اسلامي اصولو سره هم په ټکر کې شي، ځکه د اسلام په سپېڅلي دين کې يوه کونډه حق لري، چې دويم واده وکړي. که څه هم د پښتنو کړه وړه او کلتور تر نورو ډېر په اسلامي اصولو برابر

دي، خو په ځينو ښځينه مسايلو کې بيا يو څه سرغړونه کوي، چې قرباني يې ډېرې پښتنې پېغلې او ښځې وي. په پښتني کلتور کې ښځو ته له کوره بهر د کار او فعاليت اجازه نه شته. که څه هم اوس دا کلتور د بدلېدو په حال کې دی، خو له داسې سخت حالت او وضعيت سره مخامخ کېدلو په صورت کې يوه مور د ځان لپاره نه، خو د خپلو اولادونو لپاره مجبوره ده دا جرأت وکړي، چې دا ناوړه زنځيرونه وشلوي او د خپلو ماشومانو د لوړې غم وخوري.

(۲)

چې ما ويلي خدای منلی
ورور مې مېړه وای مور مې خواښې وای مینه

د دې لنډۍ په اړه دوه ډوله تعبيرونه کيږي، خو د ډېرو ليکوالو په اند او زما د پلټنو په پايله کې لاندې تعبيريې سم او پرځای دی. لومړۍ: ځينې ليکوالان يې داسې تعبيروي، چې يوه پېغله له خپلې کورنۍ او د کورنۍ له غړو سره دومره مقدسه مینه لري، چې له خدايه دا هيله او سوال کوي، چې ورور مې مېړه او مور مې خواښې شي او پاتې ژوند هم په خپل کاله کې له خپلې کورنۍ سره تېر کړم، که څه هم تر يو حده دا تعبير بد نه دی، خو داسې هم نه ده. دويم: د دې لنډۍ اصلي تعبير او معنا داسې ده، چې يوې خورته د زلمي ورور په شتون کې دا احساس پېدا کيږي، چې په کور کې داسې يو څوک پېدا شي، چې د وربندار غېر پرې وکړي، د ورور کور اباد کړي، مور يې د يو چا خواښې او ورور يې مېړه شي او د يوې خور هيله او ارمان پوره شي.

(۳)

د يار مې پېغله خور په کور ده
نيستي د ورور ده چې بدل ورسره شمه

د خویندو مينې ته گورئ چې په هر حالت کې ورسره د خپلې کورنۍ او په ځانگړي ډول د ورور مينه او غم وي. دلته هم يوه بې وروړه خور له خپل معشوق سره مينه کوي او غواړي واده ورسره وکړي. د يار يې هم پېغله خور په کور کې ده؛ خو د دې نيستي دا ده، چې ورور نه لري او د ورور ارمان ورځي، چې د ځان په بدل کې د يار خور خپل ورور ته واده کړي. هم به د دې کار اسان شي او هم به يې ورور د ښځې خاوند شي. څيړونکي عبدالقيوم مشواڼی يې بيا داسې هم تعبيروي، چې د

يوې خور يار په کور کې پېغله خور لري او د دې ورور د اقتصادي نېستۍ له امله د واده وس نه لري، نو خور يې د ځان په بدل کې ورور ته ښځه کول ښه د حل لاره بولي. بس د خور مينه له دې لنډۍ قياس کړئ چې وايي:

چې خویندې کښېني وروڼه ستايي
چې وروڼه کښېني خویندې بل ته ورکويڼه

«««««»»»»

(۴)

زنا د مور سره روا ده
خور دې نکاح کا، چې ايمان دې تازه شينه

په اورېدلو به يې يو څه حيران شئ، خو د وارخطايۍ خبره نه ده. دا لنډۍ راته کم او زيات اته کاله وړاندې د هېواد مشهور هنرمند او شاعر مرحوم رحيم غمزه ويلې وه، چې هغه وخت په جلالاباد کې سره گاونډيان وو او زه د دولسم ټولگي متعلم وم. په اورېدلو يې زه هم حيران شوم او ژر مې ورته وويل: پوه نه شوم د دې لنډۍ مطلب څه دی؟ په خدا يې راته وويل، چې نه داسې خو يې درته نه وایم لومړی به راباندې يو يخ څښاک څښې. (د اوړي غرمه وه او د يو گاونډي ملگري هټۍ کې ناست وو). زه تلوسې را اخيستی وم، دستې مې له يخچال نه يو يخ د څښاکو کوتۍ راواخيسته. هغه بيا مسکۍ شو، چې نه ټوکې مې درسره وکړې. ما ويل استاد جانۀ! د لنډۍ تعبير راته ووايه. بيا يې په مسکا وويل: د لومړۍ مسرې اشاره حيواناتو ته ده، تاسې به ليدلي وي چې د حيواناتو (وزې، مېرې، غوا او...) نارينه بچي، چې را لوی شي بېرته بيا خپلې مور سره يو ځای کېږي او دا د دوی لپاره روا دي. د دويمې مسرې تعبير داسې دی، چې ټول مسلمانان خپلو کې وروڼه او خویندې دي، مخکې له دې چې يوزلمی له کومې پېغلې سره نکاح وکړي، د اسلام له نظره دوی سره خور او ورور دي او نکاح يو سنت عمل دی، چې پرځای کولو سره يې يوه جوړه سره ښځه او مېړه کېږي او په نکاح کولو سره يې د هر مسلمان ايمان تازه او بشپړېږي.

(۵)

که خدای مې ته وې، رانه لاړې
که چېرې بل وي تا نه ښه به مې ساتينه

د مينې په سفر کې د ژوند له لاروي څخه د لار بېلولو نه به لويه جفا بله نه وي. دا درد په لاندې لنډۍ کې احساس کړئ، چې وايي:

زړې زړې زړه به راټول کړم
بيا به په نوم د يارانې خلک رټمه

زړې زړې زړه راټولول د ښينې ټوټې راټول دي، چې بيا به هنداره نه شي، خو دلته کيسه داسې ده، چې يو معشوق خپلې معشوقې (يا پرعکس معشوقه معشوق) ته وايي: که چېرې مې خدای ته وې، نو ته خو دومره ظالم وې، چې را نه لاړې، زه دې ونه شوم ساتلای، زه دې په نيمه لاره کې پرېښودم او بيا ځان بې اسرې نه گڼي؛ په حقيقي خدای عقیده يې ده او وايي که خدای مې بل وي، نو تر تا به مې ښه ساتي او ښه پام به راباندې کوي. ستا په څېر ظلم به راباندې نه کوي.

(۶)

چې سپين پرتوگ دې ورته وکړ
نوره يې زموږ د کلي وباسه مينه

دا لنډۍ مې (سينگار په ولسي ادب کې) کتاب کې ولوسته. بيا مې د ياد ليکوال، د علومو اکاډمۍ علمي غړي څېړنپوه علي محمد منگل څخه وپوښتل او نوموړي يې راته په اړه داسې وويل: "اتيا، نوي کاله د مخه د کليو، بانډو او کيږديو خلک ډېر خوار او غريب وو. خپلو وړو ماشومانو ته يې په کوچنيوالي کې د اغوستن ښه کالي او جامې نه شوې کولای. د دود له مخې به وړو نجونو ته څر رنګې، شين رنګې، سرې يا به بل رنګې جامې د اغوستو لپاره جوړېدې. کله به چې دا نجونې پېغلتوب ته ورسېدې، نو په ډېرو پښتنو سيمو کې به يې ورته سپين پرتوگونه کول، چې دا سپين پرتوگ به د پېغلتوب نخښه گڼل کېده، چې جلی پېغله شوې ده. په پېغلتوب کې به يې رنګ، ښايست او ډول لا پسې زياتېده، د هر چا به پرې مينه راتله، چې زما د کور مېرمن، د ژوند ملگرې او ښځه مې وای، خو د هماغه پخوا وخت دود او دستور له مخې، چې پېغلو نجونو به ډېر سخت ستر او پرده کوله او د کورني بنديز له امله به خپلواکې نه شوی گرځېدلای. ډېر ځوانان به يې د ليدلو په ارمان وو. پورتنۍ لنډۍ د يو ځوان د مينې د ارمان ښکارندوی ده، چې ای! سپين پرتوگ خو دې ورته وکړ، موږ خوارو ته خو يې د جگ ولور د غوښتلو له امله نه راکوئ، نواده يې کړه، بل چا ته يې ورکړه او له کلي يې لرې وباسه، چې زموږ د خوارو زړونه ترې صبر شي".

دا لنډۍ په همدې اړه ويل شوې ده، دا چې كله او چا ويلې، نو معمولاً د لنډيو ويونكي او وخت معلوم نه وي. پخوا به كليو او بانډو كې ناوې ته د واده لپاره سور پر توگ كېده، چې دا د ناوېتوب نخښه وه، چې پلاني ناوې شوه او سره جوړه به يې تر يو وخت پورې اغوستله. دا دود او دستور اوس په كليو كې د نوي كلتور او تمدن له امله، چې پر موږ مسلط شوى كم شوى دى. دا چې زموږ ډېر پخواني پښتني دودونه او كلتور د وخت په تېرېدو سره د هېردو او وركېدو سره مخامخ دي، نو دا دود هم اوس بيخې ورك او هير شوى دى.

نو كه خبره مې را ټوله كړې وي لنډۍ دا او دې ته ورته كيسې، داستانونه او شاليدونه لري، چې په نورو به يې هم په خپل وخت بحثونه ولرو، خو د اوس لپاره :

ستا د ښايست گلونه ډېر دي
خولى مې تنگه زه به كوم يو ټولومه

ماخذونه:

۱- له كرن خان سره مرکه، ۱۳۹۴هـ ش كال.

۲- انټرنېټي پته / لينك:

<https://www.facebook.com/KaranKhanMusicStudios/photos/pcb.۹۶۲۶۵۳۲۷>

(۱۱۰۵۳۱/۹۶۲۶۵۱۴۷۱۱۰۵۴۹/?type=۳

۳- له عبدالقيوم مشواڼي(د افغانستان د علومو اكاډمي د پښتو څېړنو نړيوال مركز علمي غړي) سره شفاهي مرکه، ۱۳۹۶هـ ش.

۴- د ژوندون ټلويزون اخريزه ادبي خپرونه، ۱۳۹۴ هـ ش.

۵- له رحيم غمزده سره شفاهي مرکه، ۱۳۸۸هـ ش كال.

۶- له كرن خان سره مرکه، ۱۳۹۵هـ ش كال.

۷- منگل، څېړنپوه علي محمد، سينگار په ولسي ادب كې، ۱۳۹۰هـ ش، خپله ليكوال، ۵۴ مخ.

۸- څېړنپوه علي محمد منگل ځانگړى يادداشت.

نقش والدين در تربيت اطفال

نقش والدين برای زندگی حال و آینده کودک بسیار مهم است، رفتار و کردار والدين برای اطفال سرنوشت ساز است.

رفتار والدين الگو و مدل برای اوست، گفتار آنها سند است، غرور آنها سازگار است، جرأت شان اطمینان بخش است، هيبت و وقار آن سازنده است؛ و زندگی و جود آنها مایه گرمی و نشان کودک در محیط خانواده است.

شیوه برخورد ها، کیفیت در رفتار، انضباط، شیوه محبت یا خشونت، تزلزل یا قاطعیت در رفتار، اتکاء به نفس، اقتدار و سندیت والدين برای کودک آموزنده و سازنده است. شرافت والدين در کودک نقش موثر دارد. به همان اندازه که سلامت در او اثر دارد. کودک آلوده به دنیا نمی آید، این خانواده است که زمینه ساز شرفت یا آلوده گی او است.

نقش پدر:

در مسیر رشد کودک رفتار و کردار افرادی که در محیط با او زندگی میکند بالای او اثر دارد. و تحت تاثیر دیده ها و شنیده های بسیاری قرار می گیرند. همه آنها ئی که در اطراف او هستند به نحوی در او اثر گذار است. پدر از همه آنها مهم تر و موثر تر است و تاثیرات آن تالسين نوجواني ادامه دارد.

رفتار پدر برای فرزند خورده سال همه چیز است، اخلاق است، تربیت است، سازندگی و یار ویرانگری است. کودک در سنين خورده سالی همه چیز را از او کسب می کند مانند محبت، شفقت، وفاداری، خلوص و صفا، رشادت، شهامت، ادب و تواضع، عزت نفس، سجایای اخلاقی درستکاری، پشت کار،

سربلندی، شرافت و صداقت را از او می آموزد. از نظر روانشناسان تربیتی، برخی رفتار های فرزندان را انعکاسی از رفتار پدران دانسته اند. براین اساس پدران در برابر رفتار شخصی خود مسوول است. هر آنچه را که می یابند به فرزندان خود می دهند. و موجب رشد و یا سقوط شخصیت فرزندان شان می شود.

اهمیت رفتار پدر:

بدون تردید رفتار پدر نقش بنیادی در تربیت و زندگی کودک دارد. پدران اگر بخواهند فرزند خود را بیروارند، او را به شیوه، روشی خاصی جهت دهد، خود باید مُدل والگوی راه و روشی باشند زیرا خودش برای فرزند خویش استاد است. پدرانی که بین عمل و گفتار شان، بین کردار و امرنهی شان تفاوت باشند، هرگز نخواهد توانست برای فرزندش موثر باشد.

و هم پدرانی که فرصتی کافی برای ارتباط با فرزندان ندارند و در فرصتی محدود تنها چندکلمه را به عنوان و عظم و نصیحت با فرزندان در میان می گذارند، هرگز قادر نیستند به اهداف و مقاصدی که مورد نظر شان است برسند. پدر باید برای کودک خود سرمشق صداقت، شرافت، وقت شناسی، رعایت نظافت، خوش قولی، سخاوت، جرأت، قدرت و تحمل باشد. او با رعایت این وظایف و برنامه ها به شخصیت فرزند شان شکل می دهد. او موجبات جمال معنوی و عزت فرزند را فراهم می سازد. پدران آلوده، در روحیه فرزندان اثرات منفی می گذارند، و کمتر افرادی را سراغ داریم که خود پدران نا درستی باشند ولی فرزندان شان افراد سالم به بار آمده باشند.

اهمیت رفتار مادر: کردار و رفتار مادر چون خون در شریان های کودک به جریان می افتد و شخصیت او را مادام العمر رنگ می دهد. و طفل او را به عنوان الگوو سرمشق خود قرار می دهد. شیوه ها و رفتار های او را تقلید می نماید. بسیاری از بی بندو باری های افراد، زاییده اشتباهات غلط مادران است. که موجب اسارت بدبختی آن ها می شود. کودکانی که رفتاری را از مادر یاد گرفته اند و یک عمر آن رفتار، مزاحم زندگی شان بوده و نتوانسته اند ان از خود دور نمایند.

اثر رفتار و کردار مادر در کودک:

چشم و گوش طفل چون دریچه باز است. می بیند و می شنود. ذهنش مانند آئینه است. هر چیزی در آن منعکس می شود. با این تفاوت که آئینه عکس جسم را همیشه در خود نگه نمی دارد، ولی ذهن کودک آن را در خود ضبط می کند. بر داشت می کند ممکن است سازنده و با ویرانگر باشد. کودکان هنگامیکه در خانه تنها می شوند، نقش پدر و مادر را بازی می کنند و این یک صحنه دیدنی است. هر عملی را که در محیط خانه می بینند چه خوب و یا بد باشد تمثیل می نمایند. بطور مثال هر گاه مادر طفل کوچکش را ناز بدهد اوهم سامان بازی خود را که گدی است طفل خود ساخته او را ناز میدهد و برعکس آن. مادر می تواند بار رفتار خود فطرت های امانت، صداقت، وفا به عهد، حق جویی، دوستی و غیره را در کودک احیاء کند. و یا آنها را بمیراند. مادر می تواند زمینه را برای هدایت

فطري طفل فراهم سازد و يا موجب انحرافش از صراط مستقيم گردد در جنبه عاطفي نيز مادران تأثيري بسياري به روان کودکان دارند. اگر مادري د چار ترس باشد نمي تواند کودک شجاع پېروړاند. **نقش تفاهم والدين در تربيت اطفال:** تفاهم والدين در تمام صحنه هاي زندگي موجب استحکام پايه هاي خانواده مي گردد و با تفاهم با همدیگر علاوه براینکه کانون زندگي را گرم تر نموده اند، فرزندان چنین خانواده نیز از سلامتي کامل تر و شخصيت واقعي بر خوردار میگردد. حضرت علي (رض) مي فرمايد، زنان امانت خدا نزد شما هستند به ايشان زيان نرسانيد، به ايشان سخت نگرید، و هم چنان حضرت علي (رض) مي فرمايد، با زنان خوش گفتار و نیکو سخن باشید، تا ايشان هم خوش کردار و نیکو سخن شوند، بنابراین، تفاهم والدين محيط زندگي را سرشار از صميميت و صفا مي کند. از اين رو، محيط خانواده در تشکيل شخصيت انسان نقش بنيادي و مؤثر دارد.

خانواده ها عامل انتقال فرهنگ، تمدن، آداب و سنن است، نقش و تأثير آن هميشگي است. تشکيل خانواده بايد بر مبنای تفاهم و ايجاد فضای دوستي پايه گذاري شود. زيرا در پرتو صفا و صميميت زندگي مفهوم واقعي پيدا ميکند و فرزندان با روان سالم تحويل جامعه مي نمايند.

تفاهم در پرتو محبت و احترام:

خانواده مهمترين پناهگاه برای فرزندان است. اساس خانواده از نظر اسلام بر مبنای دوستي، محبت و احترام است.

خداوند (ج) در قرآن کریم می فرمايد!

«خداوند بين اعضای خانواده دوستي و شفقت قرار داد» بايد رابطه والدين بر مبنای عطايت و مهرباني استوار باشد. از دیدگاه برخی صاحب نظران، ارتباط میان انسان ها در حرف زدن و گوش دادن خلاصه نمي شود، اين دو مهارت در حوزه ارتباط انسان ها به خصوص همسران می شود. الف: احترام سخن گفتن:

شايع ترين و در عين حال ساده ترين نوع مناسبات انساني، ارتباط «خوب سخن گفتن» و «خوب گفتن» است. زمانیکه همسران بالحنی مؤدبانه و احترام آمیز با یکدیگر مصداق کامل «خوب سخن گفتن» تلقی می شوند. و زمانیکه آنان مطالب کامل و مضامين ارزشمند و مفیدی را به یکدیگر منتقل می نمايند، و از نوعی تبادل علمی و فکری استفاده می کنند، رابطه شان جلوه از «سخن گفتن خوب» محسوب می شود.

پیامبر اکرم (ص) می فرمايد «سخن مرد به همسرش که (تورا دوست دارم) هیچگاه از قلب او دور نمي شود. واثرات مهر آفرين و بسيار مثبت آن همواره باقي می ماند. با گفتن یک جمله کوتاه می

توان تمام خسته گي و مشکلات و سنگيني بار زندگي و مسؤوليت زن را تلافی نموده تا زن با نشاط و آماده به نیروی بیشتری به زندگي و تربيت اطفال ادامه دهد. همسرانيکه از نثار محبت به شريك زندگي خود برخوردارند، کاميابي بیشتری دارند.

شرط ديگر، تبادل عاطفي، غلبه بر «خود شيفتگي» است پديده ايکه مانع رشد و بالندگي آدمي می شود.

بديهي است، انسانیکه تمام فکرو حواس ان به خودش باشد و اصلاً در باره ديگران فکري نمی کند و خود را از ديگران برتر می داند، قادر به تفکر در باره ديگران و خواسته آن ها و نيز ابراز محبت به آنان نخواهد بود. هميشه در فکر خود بوده و توجه به ديگران ندارد و هميشه در مقابل خواسته های ديگران بی تفاوت میباشد، بدون ترديد اساس استحکام و تثبيت نظام خانواده گي برپايه محبت و احترام متقابل بين زن و شوهر است. فرزندان آن قدر که از اختلاف و دوگانه گي و بی نشاطی و نبودن معنويت و مهربانی، عطوفت، صفا و صميميت رنج می برند، از کمبود فقر مادی رنج نمی برند. مهربانی و رأفت حتماً جای فقر و کمبود های مادی را پرخواهد کرد.

پيامبر اکرم (ص) می فرمايد: بهترين شما آن هائي هستيد که برای همسران خود بهترند) معنی اينکه کانون خانه در صورتی به محل امن و آسايش تبديل می شود و نظام خانواده گي استحکام پيدا میکند که والدين با محبت و احترام با همدیگر رفتار نمایند و از برخورد های خشن و بی حرمتی نسبت به همدیگر در حضور فرزندان پرهيز کنند، زیرا تمامی حوادثیکه در برابر فرزندان در محيط خانه اتفاق می افتند، در مغز آن ها ضبط میگردد. اعصاب و مغز حساس وظريف کودک از همان آغاز مانند دستگاه فلمبرداری، از تمام صحنه ها تصوير برداری می کند و در سنین مختلف در رفتار شان ظاهر میگردد. البته والدين با فرزندان نيز بايد با محبت و احترام با همدیگر رفتار نمایند. زیرا انسان تشنه محبت است، کودک نيز یک انسان کوچک است بیشتر از بزرگان به محبت ضرورت دارد. کودک با احساس، آرام و راحت به رشد خود ادامه میدهد و در پرتو صفات عالی انسانيت به تکامل می رسد. واز او انسان شايسته به وجودمی آيد. کودکی که از پدر و مادر و در محيط خانه از لحاظ محبت اشتباع شده در جوانی احساس محروميت و بی پناهی نمی کند. برخلاف کودکی که در کانون مهر و محبت پرورش نيافته باشد. احساس محروميت در جوانی می نمايد برای تسکين خاطر خود به کانون های فساد و اعتياد های خطر ناک میگساری پناه می برد. اويک انسان راضی و طبيعی نخواهد بود.

ب: احترام شنيدن!

هنر خوب شنيدن، روشی خوب واطمیان بخش در ارتباطات انسانی به خصوص میان همسران محسوب می شود. زیرا به کار گرفتن آن بيانگر میزان اهميت و احترامی است که برای طرف مقابل قائل هستیم. وقتی با توجه کامل و عميق به سخنان فردی گوش میدهم، حاکی ازين است که

رعایت شخصیت او را بر خود لازم می دانیم. این امر علاوه بر افزایش احساس، ارزش شخصی، زمینه تفاهم و درک مقابل را نیز مهیا می کند. خوب شنیدن، مهارتی است که موجب آگاهی فرد به نقطه نظرات و دیدگاههای طرف مقابل شده در نتیجه به بهبود و ارتقای مناسبات شان منجر می شود.

رعایت چند نکته ذیل به اهمیت (هنر خوب شنیدن) می افزاید:

- تاز مانی که طرف مقابل مشغول بیان مطالب است، از قطع کردن سخنان وی باید خود داری کرد.
- هنگامیکه طرف مقابل سخن می گوید، از هر گونه حالتی که بیانگر احساس بی حوصله گی، ناراحتی یا بی توجهی است باید خود داری شود.
- همزمان با شنیدن، نباید به انجام کار هایی مانند پاسخ دادن به تلفون، آغاز مطالعه کتاب یا روزنامه و غیره خود را مصروف نمائید.

زیرا این نوع اعمال، دلالت بر فاقد اهمیت بودن سخنان گوینده دارد.

در نتیجه با عث احساس پریشانی و کدورت وی می شود. و بر روند ارتباط انسانی تاثیر نامطلوبی می گذارد.

پیامبر گرامی رسول اکرم (ص) می فرماید: (حرف گوینده را تا پایان گوش بدارید وساکت باشید تا از سخن گفتن فراغت یا بد) و هم خود آن حضرت (ص) کلام کسی را قطع نمی کرد بنابرین احترام متقابل زن و شوهر در صحنه های مختلف زندگی به خصوص در گفتگو باهم دیگر در حضور اطفال شان باعث انتقال آداب گفتگو و احترام متقابل به فرزندان می باشد. زیرا والدین بهترین الگوی برای رفتار فرزندان در محیط خانه است. والدین علاوه بر اینکه مؤلف به رفتار های کریمانه، محترمانه و با عاطفه با همدیگر می باشند. مؤلف استند که با فرزندان نیز برخورد شایسته و احترامانه داشته باشند.

در خانواده ایکه فضای دوستی دربین اعضای آن ها حاکم باشد، هریکی از اعضای خانواده موجب دلگرمی یکدیگر اند.

رفتار خوب والدین با جوان و نوجوان در محیط زندگی خانواده، شخصیت واقعی جوان رابه شگو فایی می رساند و چنین والدین شامل رحمت الهی قرار می گیرد. «خداوند رحمت کند پدر ومادری را که فرزند خود را درکار نیک یاری نماید و سرمشق خوبی برای او باشد».

رفتار های ناپسند والدین با فرزندان موجب لعنت خداوند می گردد. «خداوند لعنت کند و از عنایات خود دور سازد پدر و مادری را که فرزندان خود را بر کار نادرست وا دارند و خود شان از آنان رنجیده شوند».

البته گاهی تنبه و سرزنش لازم است و نباید بی مورد صورت گیرد، زیرا سرزنش بیجا، آتش لجاجت و خصومت نوجوان را شعله آور می سازد.

حضرت علی (رض) می فرماید «زیاده روی در سرزنش و هروقت وساعت فرزند خود را ملامت کردن، آتش لجاجت و سرکشی را در آنان شعله ور میسازد». در سرزنش نباید زیاده روی شود ازین رو خانواده نقش بنیادی در ایجاد شخصیت جوان دارد. فرهنگ ها، رفتارها و قوانین خانواده ها در جوان تاثیر دارد و خانواده موجب انتقال فرهنگ ها است و تاثیر همیشه گی دارد. زندگی واقعی در صمیمیت و دوستی است در ٲرتو دوستی ها رحمت بی پایان الهی شامل خانواده می گردد.

تنبه به جا در رشد شگوفایی شخصیت جوان تاثیر مثبت دارد و سرزنش بی مورد خصومت را در جوان شعله آور می سازد.

چشم پوشی از خطاها:

محیط خانواده و رفتار والدین برای فرزندان، نخستین صنف انسان سازی است. والدین با چشم پوشی از خطاها و اشتباهات همدیگر، در عین زمان کانون خانواده را به صمیمیت تبدیل نموده و ستون های خانواده را مستحکم می سازد و زمینه رشد شخصیت فرزندان را فراهم می سازد.

خداوند (ج) در قرآنکریم می فرماید «اهل ایمان باید گذشت داشته باشند و گناه دیگران را نادیده بگیرند، مگر دوست ندارد که خدا هم از گناهان شما بگذرد، البته خدا بسیار آمرزنده و مهربان است». چشم پوشی از خطاها اثر مناسبی در محیط خانواده دارد. کانون خانواده را با عشق و محبت نهادینه می کند، زیرا فرزندان از پدر و مادر الگو می گیرند و رفتار های پدر و مادر را خود شان تطبیق می نمایند. مثلاً دختران جوان از اعمال مادرش که در دوران زندگی مشاهده نموده است، آداب زندگی، شوهر داری، خانه داری و اولاد داری را فرا می گیرد و به وسیله رفتار پدرش، مردها را شناسایی می کند. پسران جوان به وسیله رفتار پدرش در طول زندگی، درس زندگی، زن داری اولاد داری را می آموزد. و با رفتار مادرش، زن هارا می شناسد و برای آینده خویش تصمیم می گیرند.

شیوه چشم پوشی خطاها:

چشم پوشی از خطا اگر به موقع انجام گیرد، دو اثر در پی خواهد داشت یکی اینکه در قلب او اثر می گذارد و نسبت به انحماض کننده علاقه پیدا می کند، دوم اینکه چشم پوشی از خطا، یک عمل پسندیده است چنین عمل اخلاقی، آن هم در برابر بدی ها فطرت اخلاق او را بیدار ساخته و از کردار خود پشیمان می شود. چنانچه عفو و گذشت یک نوع تنبه محسوب می شود. در چند صورت برای اصلاح افراد می توان از خطا و اشتباه چشم پوشی کرد:

- ۱- اگر خطا کار از خطایش پشیمان شده و تصمیم گرفته که دوباره آنرا را تکرار نکند.
- ۲- اگر مرتکب خطا شخصی آبرومند است که از روی جهالت خلاف را انجام داده ولی از ظواهر امر پیداست که دیگر تکرار نخواهد کرد.

۳- در صورتیکه خلاف کار مشخصی است عاقل و پاک سرشت و احتمال می دهیم که اگر مورد عفو قرار گیرد، فطرت اخلاقی او بیدار و از کرده خود پشیمان می شود، در صورتیکه والدین این چنین احساس داشته باشد باید از روش عفو و چشم پوشی استفاده نماید.

پیامبر اکرم (ص) به مردی که خدمت آن حضرت رسیده بود از نافرمانی خدمت گار خود شکایت کرد، فرمود: «آن را مورد عفو قرار بده، بدین وسیله تلویحاً را اصلاح کن». عرض کرد یا رسول الله (ص) آن ها در پی بی ادبی متفاوت هستند. فرمود: آن ها را ببخش پس آن مرد به دستور پیامبر (ص) عمل کرد»

البته عفو و گذشت همیشه پسندیده نیست. حضرت علی (رض) می فرماید «عفو از خطا فرد لئیم و پست، موجب فساد او می شود. به همان مقدار که در اصلاح انسان کریم و شریف تاثیر دارد».

بنابراین پدر و مادر باید از خطاهای همدیگر چشم پوشی نمایند. با گذشت از خطاهای همدیگر می توانند کانون خانواده را گرم تر سازند و الگوی نیک برای فرزندان گردند. شیوه گذشت این است که افراد آبرومند و یا کسی که از عمل خطای خود پشیمان است و یا اگر احتمال دارد که باگذشت زمان، وجدان او بیدار شده و دوباره آن را تکرار نمی کند.

همه روانشناسان معتقد اند که کودکان به موازات نیاز های زندگی و فزینو لوژیکی به خصوص در سنین کودکی نیازمند ارتباطات عاطفی و پذیرش از جانب دیگران استند که بر آورده کردن این نیاز ها موجب آرامش و تعادل روانی و دستیابی به برخی از بالندگی های روانی است. آرامش روانی، امنیت خاطر، اعتماد به نفس، اعتماد به والدین، الگوگیری در مهرورزی به دیگران و پیشگری از انحرافات نمونه از این امتیازات است. به اعتقاد برخی از روان شناسان مهر ورزی و محبت نمودن به کودکان تنها موجب تندرستی نی بلکه بهترین پل ارتباطی برای کودکان در ساخت های گوناگون اعم از تربیت اخلاقی، دینی، سیاسی، فزیک و آموزشی است.

ارتباط عاطفی با فرزند موجب می شود که وی با والدین خود صمیمی باشد و به آنان اعتماد کند و آنان را پناگاه خویش در بحران زندگی بداند.

مأخذ:

مجله پاسدار اسلام چاب سال ۱۳۸۸ شماره ۳۲۷ (نگاهی گذرا به نقش والدین در تربیت اطفال).

ابراهیمی: (آئین تربیت اطفال در جامعه اسلامی)

محمد جواد طبسی، (حقوق فرزندان در مکتب و اهل بیت چاب سال ۱۳۷۶)

د ژوند ښکلا

محمد اکرم وفادار

څه به ښه وای چې وطن مو ټول ګلان وای
 بې ازغو مې د وطن باغ و بوستان وای
 سوله امن مو حاکم په ټول وطن وای
 ورورولي وای سوکالي په هر مکان وای
 د وطن اولاد ښایسته ټول په علومو
 په مسلک باندې سمبال واړه عیان وای
 اجنيانو ته وای ډال او خنجر واړه
 توره لاس کې د لمسي د احمد خان وای
 امانی تاریخ له سره را ژوندی کړو
 سیدجمال په شان مشهور په ټول جهان وای
 لاره ورکوته مشعل د علم لارو
 پدې چاره مشهور په هر زمان وای
 نه وای نه وای بدکاران بې لارې خلک
 یو د بل نه زارېدل په هر مکان وای
 که د جنگ لمن وای ټوله له وطنه
 نو پوره به مو د هر یوکس ارمان وای

حبیب

ناساز گاری بخت

زيب دارد بعداز اين، اين ديده پر خون مرا
 می برد اين جوی خون يکروز چون جيحون مرا
 کی رسد ديوار چين در عزم من در عشق تو
 تا نسا زد از جهان روزی اجل بيرون مرا
 من به يک موی تو جانانم برابر کی کنم
 تخت شاهی گر دهند يا گنج چون قارون مرا
 لیلی من چون تو رفتی حالت من شد خراب
 زين سبب دادند يارانم لقب مجنون مرا
 من کجا دارم ديگر ميلي برای زندگي
 بی تو باشد اين جهان چون تلخی افیون مرا
 تا خیالت قد دلجویت بيايد در نظر
 تازه گردد زخم دل چون آفت طاعون مرا
 قدر دان توسست (حبیب اندر) تمام عمر خویش
 وصف اخلاق نیکویت گشته است مضمون مرا

احوال الشخصيه د نکاح بيان

لومړۍ برخه:

الله تعالي په انسان کې د نکاح کولو غريزه ايښې ده تر څو د انساني نسل د بقاء سبب شي، اسلامي شريعت د نر او ښځې د يو ځای ژوند کولو روا لاره نکاح ښودلې ده.

نکاح په ايجاب او قبول سره تړل کيږي، په دوو داسې لفظونو چې تعبير ورڅخه په ماضي کيږي، يا د يوه (لفظ) څخه يې تعبير په ماضي او د بل څخه په مستقبل سره وشي، مثلاً (ښځه) ووايي له ما سره نکاح وکړه او سړی ووايي ما درسره نکاح وکړه، د مسلمانانو نکاح نه تړل کيږي مگر د دوو نارينه يا يوه نارينه او دوو ښځو شاهدانو په حضور چې دواړه به ازاد، بالغ، عاقل او مسلمان وي، که هغوی عادلان وي او که نه وي، يا د تهمت لگولو (قذف) سزا ورکړل شوې وي (يا نه وي).

که (يوه) مسلمان (سړي) له ذمي ښځې سره د دوو ذميانو په شهادت سره نکاح وکړه د امام ابو حنيفه او امام ابو يوسف رحمه الله عليهما په نزد جائز ده خو امام محمد او زفر رحمها الله عليهما ويلي چې جواز نه لري.

شرح:

د نکاح تعريف:

په لغت کې: نکاح يو ځای کولو ته وايي.

په شرعي اصطلاح کې: نکاح هغه عقد ته ویل کیږي چې سړي او ښځې ته له یو بل څخه جنسي ګټه اخستل رواکوي.

د نکاح الفاظ: نکاح، د نکاح او تزویج په لفظونو تړل کیږي. همدا راز په هر هغه لفظ چې د شیانو تمليک ورباندې راځي په هغې باندې نکاح تړل کیږي، لکه د هبې، صدقې، قرض، او عطیې (ورکړې) الفاظ، په دې شرط چې نیت یې د نکاح وي او شاهدان هم دده په مقصود پوه شي.

د نکاح د الفاظو څرنگوالی:

- ۱- نکاح به په داسې الفاظو تړی چې په تیره زمانه دلالت کوي، لکه یو سړی د نجلی پلار ته ووايي: ما ستا لور په نکاح کړه، هغه ورته په ځواب کې ووايي: ما درکړه.
 - ۲- که چېرې یو لفظ ماضي او بل مضارع وي بیا هم نکاح صحیح ده، لکه د نجلی پلار هلک ته ووايي: زه لور درکوم، هلک ورته په ځواب کې ووايي: ما په شرعي نکاح قبوله کړه، یا داسې: هلک د نجلی پلار ته ووايي: ماته دې لور په نکاح راکړه، د نجلی پلار ورته په ځواب کې ووايي، ما درکړه.
- د نکاح شرطونه:

- د نکاح د تړلو د صحت لپاره مهم شرطونه په لاندې ډول بیانېږي:
۱. ایجاب او قبول به په یوه مجلس کې ترسره کیږي یعنې د عقد په مجلس کې به وي.
 ۲. ایجاب او قبول به په لوړ غږ سره کوي ترڅو یو بل یې واورې او رضایت ښکاره شي.
 ۳. د ایجاب او قبول الفاظ به دائمی وي او په مؤقت وخت پورې به تړلي نه وي، لکه میاشت، کال او داسې نور، ترڅو د متعې نکاح ورڅخه ووځي، د متعې نکاح په څلورو مذاهبو حرامه او باطله ده.
 ۴. عقد کوونکي به دواړه د عقل خاوندان وي، نو د لیوني او غیر ممیز ماشوم نکاح صحیح نده.
 ۵. عقد کوونکي به بالغ او آزاد وي، دا دواړه د نکاح د نفاذ له شرایطو څخه دي.
 ۶. شاهدان: شاهدي د نکاح د صحت د شرطونو له جملې څخه ده، د شاهدانو له حضور څخه پرته نکاح نه تړل کیږي. نکاح د دوه نارینه شاهدانو او یا د یو نارینه او دوه ښځینه شاهدانو په حضور تړل کیږي.

- د شاهدانو شرطونه په لاندې ډول دي:
۱. عقل، نو د لیوني په شاهدي د نکاح تړل صحیح نه دي.
 ۲. بلوغ، نو د ماشوم په شاهدي باندې د نکاح تړل صحیح نه دي.
 ۳. آزادي، نو د غلام په شاهدي باندې د نکاح تړل صحیح ندي.
 ۴. اسلام، نو د مسلمانانو په نکاح باندې د ذمیانو شاهدي صحیح نده.
 ۵. شاهدان به دوه سړي یا یو سړی او دوه ښځې وي، نو یواځې د ښځو په شاهدي نکاح نه صحیح کیږي.

۶. شاهدانو به د دواړو عاقدينو خبره اوريدلې وي، يعنې د خوب وړو شاهدي صحيح نه ده.
- د زوجينو ټاکل: که يو څوک دوه لورگانې ولري يو چاته ووايي چې ما يوه لور په نکاح درکړه، دا سمه نه ده ځکه معلومه نه شوه چې کومه يې مراد ده.
- د نکاح محرمات: سړي ته دا حلال نه دي چې له خپلې مور سره نکاح وکړي، نه له خپلو نياگانو سره (که هغه د سړو له خوا وي که د ښځو له خوا) نه له خپلې لور سره، نه د اولادونو له لور سره، اگر که لاندې وي (لکه لمسيانې)، نه له خپلې خور سره، او نه له خورزو سره، نه له ورېرو سره اگر که لاندې وي (لکه د هغوی د اولادونو لورې)، نه د پلار له خور(عمه) سره، او نه د مور له خور (خاله) سره، نه د ښځې له مور (خوابنې) سره که يې له لور سره يو ځای شوی وي او يا نه وي (کور واله کړې وي يا نه)، نه د هغې ښځې له لور (بچندرې) سره چې ورسره يو ځای شوی وي (کور واله کړې وي) برابره خبره ده که هغه دده په روزنه کې وي او که د بل چا.
- نه د پلار له ښځې (ميرې) او نه د نيکونو له ښځو سره، نه د زوی له ښځې (نگور) اونه د لمسو د ښځو سره (د زامنو او لوڼو د زامنو د ښځو سره)، نه له رضاعي مور سره(هغه چې شيدې يې رودلې وي)، نه له رضاعي خور سره.
- او نه دې جمع کوي دوه خوښدې په نکاح سره، نه د وينځو دوه خوښدې په وطی سره، او نه دې جمع کوي ښځه او د هغې ترور(عمه)، نه د هغې خاله، نه خورزه او نه د هغې وريره (دا ښځې يو د بل بڼې کيدای نه شي).
- او نه دې جمع کوي داسې دوه ښځې چې که هره يوه ورته سړی فرض کړې نو له هغې بلې سره يې نکاح روا نه وي، او دا باک نه لري که د ښځې او د هغې د مخکينې خاوند د لور (بنزی) په مينځ کې يو ځای والی وکړي.
- او څوک چې له کومې ښځې سره زنا وکړي په ده باندې د هغې مور او لور حرامه شوه.
- او که سړي خپله ښځه په بائن يا رجعي طلاق سره طلاقه کړه نو تر څو چې يې عدت تير شوی نه وي د هغې له خور سره يې نکاح کول جواز نه لري.
- او بادار ته جائز نه دي چې له خپلې وينځې سره نکاح وکړي او نه ښځې لره چې له خپل غلام سره نکاح وکړي.
- شرح:
- له محرماتو سره نکاح کول حرام دي او د نکاح د عقد د صحت لپاره دا شرط ده چې ښځه به نکاح غوښتونکي سړي ته روا وي.
- د محرماتو تعريف:
- په لغت کې: محرمات د محرمه جمع ده او محرمه حرام (منعه) کړې شوې ته ويل کيږي.

او په اصطلاح کې: هغه ښځينه او نارينه چې د قرابت په وجه يې يو بل سره نکاح کول حرام وي محرمات بلل کيږي.

د محرماتو ډولونه:

محرمات په دوه ډوله دي:

۱ - ابدې محرمات.

۲ - موقتي محرمات.

ابدي محرمات: ابدې محرمات هغه دي چې د تل لپاره د سړي نکاح ورسره حرامه وي.

ابدي محرمات په درې ډوله دي:

لومړۍ: نسبي محرمات: نسبي محرمات هغه دي چې د نسبي خپلوی له امله په سړي حراميږي او هغه اووه دي:

أ - مورگاني او تر هغوی پورته (د مور مور، او د پلار مور)، چې د انسان اصول ورته وايي.

ب - لورگاني او تر هغوی ښکته (د لور لور، د زوی لور همداسې ښکته). چې د انسان فروع دي.

ج - د مور او پلار لورې لکه خویندې او د هغوی د اولادونو لورې، لکه: لمسيانې.

د - د نیا او نیکه لورنه، لکه عمه گاني او خاله گاني.

ه - ورېرې او د هغوی اولاد.

ز - خورځې او د خورځو لورې.

دویم: د مصاهرت حرمت:

د مصاهرت حرمت هغه دی چې د خسر والي او زوم والي له امله په سړي حراميږي، او دا محرمات په څلور ډوله دي:

أ - د ښځې مور: د عقد په مجرد تړلو سره د خپلې ښځې مور او ددې نیاگاني په سړي باندې د ابد لپاره حراميږي او نکاح ورسره نشي کولای.

ب - د ښځې لورې (بچندرې) یا پرکتې او د بچندرو لورې او ترهغو ښکته، پدې شرط چې خاوند د ښځې سره کوروالی کړی وي، که چیرې یې کوروالی ورسره نه وي کړی یواځې دده په نامه شوې وه اوله عقد وروسته ورڅخه په طلاق یا وفات جلا شوه، بیا ورته رواه چې ددې ښځې لورگاني او لمسيانې په نکاح کړي.

ج - د زامنو ښځې یا نښاندې: (د اولادونو او لمسو ښځې) همداسې تر ښکته، برابره خبره ده چې زوی او لمسي له خپلو ښځو سره کورواله کړی وي او یانه، بلکې نکاح ورته کافي ده.

په زنا کولو د مصاهرت حرمت:

په زنا کولو د مصاهرت حرمت ثابتيږي، که یو څوک له کومې ښځې سره زنا وکړي نو د هغې ښځې اصول او فروع یعنې مور، نیا همداسې پورته. لور او د هغې د اولادونو لورې همداسې ښکته ورباندې

حراميري او په نکاح يې نشي اخېستلای. همداشان دغه ښځه د زاني سړي اصولو او فروعو ته هم حرامه ده.

درېم: رضاعي محرمات:

رضاعي محرمات هغه دي چې د رضاع (د شيدو خوړلو) په سبب په تي خوړونکي باندې حراميري، نو هغه ښځې چې د نسب او مصاهرت په سبب په سړي حراميري، هم هغه ښځې د رضاع په سبب ورباندې حراميري.

موقت محرمات:

موقت محرمات په لاندې ډول دي:

- أ- له ښځې سره د هغې خور په نکاح کې يو ځای کول حرام دي.
- ب- له ښځې سره عمه، يا خاله جمع کول حرام دي.
- ج- همدا شان له ښځې سره بله داسې ښځه يوځای کول چې هره يوه ورته نر فرض کړای شي له دويمې سره يې نکاح جواز ونه لري، حرامه ده.
- د- پنځمه ښځه کول: سړي ته په اسلام کې دا جواز نه لري چې په يوه وقت کې له څلورو ښځو څخه زياتې په نکاح کړي، نو که يو څوک پنځمه ښځه په نکاح کول وغواړي ترڅو چې يوه طلاقه نه کړي او د هغې عدت تير نه شي تر هغه د پنځمې د نکاح عقد صحت نه پيدا کوي.
- له کتابياتو سره نکاح او پيغله نکاح ته مجبورول: له کتابياتو سره نکاح کول جواز لري، او له اور پرستو او بت پرستو ښځو سره نکاح کول جواز نه لري، او له صايه ښځو سره نکاح کول د امام ابوحنيفه په نزد جواز لري، که چيرې په (کوم) دين باندې ايمان ولري په (اسماني) کتاب مقرر وي (ايمان پرې لري)، امام ابويوسف او محمد رحمهما الله وايي: جواز نه لري. خو که د ستورو عبادت کوي او کتاب ورسره نه وي نو نکاح ورسره کول (د ټولو په نزد) جواز نه لري.

مُحرم سړي او محرمې ښځې ته جواز لري چې د احرام په حالت کې نکاح وکړي.

او د ازادې، بالغې او عاقلې ښځې نکاح د هغې په خوښه سره تړل کيږي اگر که د هغې ولي يې و نه تړي د امام ابوحنيفه په نزد، باکره وي او که ثيبه (کونډه)، او صاحبينو ويلي دي چې (نکاح يې) نه تړل کيږي مگر د ولي په اجازې سره.

او ولي ته جواز نه لري چې بالغه او عاقله پيغله (نکاح کولو ته) مجبوره کړي، که د هغې ولي ورڅخه اجازت وغواړي نو دا چوپه شي او يا وځاندي نو دا د هغې له لوري اجازه ورکول دي، او که له کونډې څخه اجازه وغواړي نو د هغې خوښه په قول (ويلو) ضروري ده، او که چيرې د ښځې (پيغلې) بکارت په ټوپ وهلو، حيض او زخم زائل شو (له مينځه ولاړ) نو هغه د باکرې په حکم کې

ده، او که يې بکارت په زنا کولو سره لرې شو نو هغه هم د امام ابوحنيفه په نزد همداسې ده (لکه د پيغلې په شان).

او که (له واده مخکې) خاوند پيغلې ته ووايي چې تاته د نکاح کولو خبر در ورسيد او تا سکوت کړي و (چوپه خوله شوې) او دې ورته وويل نه (سکوت مې نه دی کړی) بلکې رد مې کړ، د هغې خبره (معتبره) ده خو د امام ابوحنيفه رحمه الله په نزد قسم ورباندې نه شته.

د امام ابوحنيفه رحمه الله عليه په نزد په نکاح کې قسم نه غوښتل کيږي، او صاحبينو ويلي دي چې قسم ورڅخه غوښتل کيږي.

او نکاح د ترويج، تملیک، هبې او صدقې په الفاظو تړل کيږي، او د اجارې، اعارې او اباحت په لفظ نه تړل کيږي، او نه د وصيت په لفظ تړل کيږي.

شرح:

له کتابياتو سره نکاح:

له هغه ښځو سره نکاح کول روا دي چې په اسماني کتاب ايمان لري لکه يهودی او نصرانی ښځې که څه هم مشرکې وي، سره له دې چې کتابياتو سره نکاح جواز لري، خو له تنزيهي کراهيت څخه خالي نه ده، او په هغه وخت کې خو تحريمي کراهيت ته رسيږي که همدا کتابي ښځه په داسې قوم پورې اړه ولري چې له مسلمانانو سره يې جگړه روانه وي، او يا له هغې سره واده کول ددې باعث ګرځي چې په کفري وطن کې استوګن شي، او اولادونه يې دکافرانو په خويونو اخته شي.

له هغو ښځو سره نکاح چې په کوم اسماني دين باور نه لري:

د مسلمان سړي لپاره دا روا نه ده چې له مشرکې او بت پرستې ښځې سره نکاح وکړي.

له صابياتو ښځوسره نکاح:

له صابيه ښځو سره نکاح کول جواز لري که چيرې په کوم نبي باندې ايمان ولري او اسماني کتاب لولي او ايمان پرې لري، او که د ستورو عبادت کوي او څه کتاب ورسره نه وي نو نکاح ورسره کول جواز نه لري.

صاحبين وايي چې صابيه فرقه په بت پرستو کې داخله ده ځکه چې دوی د ستورو عبادت کوي، خو د امام ابو حنيفه رحمه الله عليه د تحقيق له مخې صابيات هغه دي چې دوی په زبور ايمان لري.

له هغو ښځو سره نکاح چې په کوم اسماني دين باور نه لري:

د مسلمان سړي لپاره دا روا نه ده چې له مشرکې او بت پرستې ښځې سره نکاح وکړي.

د مسلماني ښځې نکاح له کافر سره:

د مسلماني ښځې نکاح کول له کافر سړي سره په مطلق ډول حرام دي که هغه يهودي، نصراني، کمونست، او يا بل کافر وي، الله تعالي فرمايي: "بيا کله چې تاسې ته معلومه شي چې هغوی مؤمنې

دي نو هغوی بیرته کافرانو ته مه لېږئ! نه هغوی د کافرانو له پاره روادي او نه کافران د هغو له پاره روادي".

په نکاح کې د ښځې رضایت:

په نکاح کې د پیغلې، کونډې او بالغ هلک رضایت او خوښه شرط ده که هغه پیغله وي، ولي ته دا حق نشته چې هغوی په نکاح کولو مجبورې کړي، یعنې د هغوی له رضایت څخه پرته د ولي په نکاح ورکول نافذ او عملي نه دي.

د پیغلې، ځوان هلک او کونډې د اجازې توپیر:

دا سنت ده چې ولي د پیغلې د نکاح کولو څخه مخکې د هغې اجازه او خوښه واخلې او ورته ووايي چې فلانې سړی تا سره نکاح کول غواړي، نو که یې سکوت وکړ او چوپتیا یې غوره کړه دا یې خوښه بلل کیږي، او که د هغې اجازه او خوښه واخلې نو د سنت خلاف کار یې وکړ او نکاح به بیا هم ددې تر اجازې پورې موقوفه وي.

خو د کونډې ښځې او د ځوان هلک سکوت د هغوی موافقه نه شمیرل کیږي بلکې هغوی به د موافقې خبره کوي.

که د پیغلې بکارت په زنا کولو سره لرې شي نو هغه هم د امام ابوحنیفه په نزد لکه د پیغلې په شان په نکاح ورکول کیږي، او صاحبینو ویلي دي چې هغه د کونډې په حکم کې ده، لکه د کونډې په شان به په خوله خپله خوښه څرگندوي.

ولایت:

د نکاح ولي ته ډېر د پام وړ اختیار حاصل دی ترڅو له داسې چا سره نکاح ترسره شي چې هغه یې کف او سیال وي او په راتلونکي کې ورته ستونزې پیدانه شي. د وړو کي هلک او وړې نجلۍ نکاح جواز لري خو چې نکاح یې ولي وکړي، که دا وړه نجلۍ باکره (پیغله) وي او که ټیبه (کونډه)، او ولي عصبه دی، که دوی پلار یا نیکه په نکاح ورکړي وي، بلوغ ته له رسیدلو وروسته دوی ته اختیار نه شته، او که د دوی نکاح له پلار او نیکه څخه پرته بل ولي کړې وي، نو دوی دواړه هر یو اختیار لري که غواړي په نکاح کې دې پاتې شي او که غواړي (نکاح) دې فسخ کړي.

او ولایت (واک) نشته مریې لره، نه واده لره، نه لیوني لره، او نه کافر لره ولایت شته په مسلمانې ښځې، ابوحنیفه رحمه الله علیه ویلي دي: له عصباتو پرته (چې شتون ونلري) نورو اقاربو ته (لکه خور، مور او خاله) ته د نکاح (ولایت) ورکول جایز دي.

د کومې ښځې چې ولي نه وي، که هغه د هغې مولا (بادار) چې دایې ازاده کړې ده په نکاح ورکړي، جواز لري.

او که نژدې ولي په مُنْقَطِعَه غيابت باندې غائب شوی وي نو تر ده لرې ولي ته جواز لري چې هغه يې په نکاح ورکړي، او مُنْقَطِعَه غيابت هغه دی چې په داسې وطن کې وي چې هلته قافلي له يو واره زيات په کال کې نه رسيږي.

شرح:

د ولايت تعريف:

ولايت په لغت کې: امارت او واک ته ويل کيږي.

او د فقهي په اصطلاح کې: د چا له اجازې پرته په يوه کار کې د تصرف قدرت او واک لرلو ته ولايت وايي. همداسې شخص ته ولي وايي. ولي په لغت کې: د دښمن خلاف دی.

او د فقهي په اصطلاح کې: ولي (هغه نارينه وارث دی چې د ذوی الفروضو په نشتوالي کې ټول مال وړي) هغه بالغ او عاقل عصبه شخص ته ويل کيږي چې په يوه کار کې د تصرف کولو واک او اختيار ورسره وي. او له ولي څخه مراد خپلوان دي.

د ولايت ډولونه:

ولايت په درې ډوله دی: ۱- د نفس ولايت. ۲- د مال ولايت. ۳- د نفس او مال ولايت. زموږ د بحث موضوع د نفس ولايت دی.

د نفس ولايت په دوه ډوله دی:

۱- د اجبار ولايت: په بل چا د خبرې د قبلولو واک لرل.

د اجبار د ولايت سببونه درې دي: ۱- وړوکوالي. ۲- لېونتوب. ۳- العته (د عقل کموالی)

۲- د اختيار ولايت: د ښځې په نکاح ورکولو کې د ولی حق دی چې د هغې د خوښې او رضا په اساس وي.

په نکاح کې د ولي اختيار:

۱. د امام ابوحنيفه او امام ابو يوسف رحمهما الله تعالی په وړاندې عاقله، بالغه او ازاده ښځه د ولي له اجازت څخه پرته خپل ځان په نکاح ورکولای شي.

د اولياؤ ترتيب:

۱- زوی، د زوی زوی، همداسې ښکته.

۲- پلار، نيکه، همداسې پورته.

۳- سکه ورور، د هغه زامن، همداسې ښکته.

۴- سکه تره، د هغه زامن.

۵- د پلار تره، دهغه زامن، بيا د نيکه تره بيا د هغه زامن، همداسې.

له دې وروسته بيا سببي عصبي ته ولايت او واک دى چې هغه ازادونکى دى، له هغه وروسته بيا امام او چارواکى ولي جوړېږي.

مهر

څرنګه چې په نکاح کې خاوند ته د طلاق حق ورکړل شوى او ښځې ته د مهر حق، او د مسلمانانو نکاح بې مهره نه وي، که مسلمان سړى په شرابو يا خنزير باندې نکاح وکړي نکاح صحيح کيږي او دې لره مهر مثل دى.

که مېرمن يې د مهر له تعيين پرته په نکاح کړه، وروسته دواړو په يو مهر موافقه سره وکړه که کوروالى يې ورسره وکړ او يا ورڅخه مړ شو هماغه (ټاکلى) مهر يې کيږي، او که له کوروالي څخه مخکې يې طلاقه کړي متعه به ورکوي.

که د نکاح له تړلو څخه وروسته مهر ورته زيات کړي پر خاوند باندې لازميږي، خو که له کوروالي څخه مخکې طلاقه شي زياتد ساقطېږي، او که مېرمن خاوند ته په مهر کې کمښت راولي کمښت صحيح کيږي.

که خاوند له مېرمنې سره خلوت وکړي او د کور والي مانع شتون ونلري، بيا هغه طلاقه کړي هغې ته به کامل مهر ورکوي، او ښځه به عدت تېروي، که له دوى څخه کوم يو ناروغ او يابه رمضان کې روژه وي او يا خو د فرض يا نفل حج او يا د عمرې د احرام په حالت کې وي، او يا مېرمن حايضه وي دغه ډول خلوت ته صحيح خلوت نه ويل کيږي، که مجبوب (چې تناسلي آله يې پرې شوې وي) له خپلې مېرمنې سره خلوت وکړي او بيا هغه طلاقه کړي د امام ابوحنيفه په نزد به پوره مهر ورکوي.

ټولو طلاقو شويو مېرمنو لپاره متعه ورکول مستحب کار دى، مګر يوې طلاقې شوې ښځې ته چې مهر ورته نه وي ټاکل شوى او له دخول څخه پخوا طلاقه شي (ددې لپاره متعه واجب ده).

که سړي خپله لور پدې باندې په نکاح ورکړه چې هغه به ده ته خپله خور او يا لور په نکاح ورکوي او يو عقد (تړون) به د بل لپاره عوض شي دواړه عقدونه روا دي او د هرې يوې لپاره مهر مثل لازميږي.

ازاد سړي يوه ښځه د يو کال خدمت (چې سړى به يې دې ته تر سره کوي) او يا د قرآن د تعليم په مقابل کې په نکاح کړه، نو دې لره مهر مثل دى. که غلام له اصليې سره د خپل بادار په اجازه د هغې د يو کال د خدمت په مقابل کې نکاح وکړي، روا ده.

نقش وسايل تدريس در آموزش و تدريس

بخش اول:

مقدمه:

يادگيري امری پيچيده و مستلزم دخالت عوامل متعدد است و زمانی اتفاق می افتد که اين عوامل در کنار هم باشند. يادگيري در محيط درسی بطور اخص دارای اهميت و حساسيت بيشتری است. در صنف درس عوامل اساسی در فرايند يادگيري دخیل هستند از جمله: وضع جسمی، روحی، علمی و شخصيتی معلم، محتوای منابع آموزشی، قوانين و مقررات آموزشی، فضای آموزشی و وسايل کمک آموزشی.

در بين اين عوامل، وسايل کمک آموزشی از حيث اين که تئوری و عمل را هماهنگ می کند جایگاه ویژه ای دارد. استفاده از وسايل کمک آموزشی توسط مدرس در جريان تدريس باعث می شود که مطالب مطرح شده در ساخت شناختی دانش آموزان جا بگيرد و دانش آموز به يادگيري معنی دار ناآل شود. متاسفانه استفاده منظم و اصولی از وسايل کمک آموزشی تحت هر عنوان در مدرسه به

بوته فراموشی سپرده می شود و اغلب عدم استفاده از وسایل کمک آموزشی را از طریق کمبود وقت و نبود وسایل کمک آموزشی توجیه می کنند.

امروزه وسایل کمک آموزشی، اعم از ساده و پیچیده، به عنوان ابزاری برای ایجاد تسهیل در امر تدریس و یادگیری در نظامهای آموزشی بکار می روند. این وسایل از حیث اینکه تئوری و عمل را با هم ترکیب کرده، باعث ماندگاری یادگیری - تثبیت یافته ها - و تنوع بخشی در صنف میشوند، حائز اهمیت اند.

با توجه به پیشرفتهای علمی و تکنولوژی در عصر حاضر وسایل کمک آموزشی به عنوان یک رابط توانسته اند نقش خود را به خوبی ایفا کنند. بدیهی است اگر معلمان مهارت های لازم را برای کاربرد این وسایل داشته باشد اثر بخشی آن بهتر خواهد بود.

امروزه صاحب نظران و اندیشمندان جهان بر نقش مهم و تعیین کننده فناوری آموزشی در فرایند یاددهی - یادگیری تاکید می کنند و بر این باورند که میزان بهره گیری و استفاده مطلوب و بجای معلمان و دبیران از وسایل کمک آموزشی در ارتقای کیفیت آموزشی تاثیرات سازنده ای خواهد داشت (۱ علی شربعتی جامعه و تعلیم و تربیت) متأسفانه در مکاتب افغانستان نیز نقش مواد درسی جایگاه خاصی را اشغال ننموده است که یا عدم آگاهی معلمان از این وسایل آموزشی میباشد یا هم به دلیل نبود وقت از مواد درسی در صنف درسی کمتر استفاده میگردد اما قرار معلوم معلمان از زیاد بودن تعداد شاگردان در یک صنف درسی و نبود وقت کافی برای تطبیق محتوای درسی و پلان که از سوی مکتب وضع میشود، قادر به استفاده مواد آموزشی در صنف نیستند. اگر چی در امر تدریس استفاده از مواد ممد شرط اساسی بوده و نتیجه ثمر بخش را بجا میگذارد طوریکه یکی از روانشناسان تحقیقی را در مورد این که مواد ممد درسی تا چی حد مؤثریت دارد انجام داده بود و وی برای اجرای تحقیق خود ۳۰ تن از شاگردان را به دو گروه مساوی تقسیم کرده و بر هر دو گروه یک کتاب را به مدت ۲ ماه تدریس کرد. به یک گروه از شاگردان کتاب تصویر دار سپرد و به گروه دیگر کتاب بی تصویر سپرد که بعداً از ۲ ماه شاگردان را که ارزیابی کرد، همان گروه که کتاب با تصویر در دسترس داشتند معلومات بیشتر اخذ کرده بودند و درس خوب در ذهن شان چسپیده بود اما گروه دیگر در مقایسه به گروه قبلی ضعیف به نظر میرسیدند در حالیکه نقص در شاگردان نه بلکه کمبود مواد ممد را نشان میدهد که چقدر میتواند در امر یادگیری ممد و عینی واقع شود. بنأ مطلب زیر را در مورد شناخت مواد درسی و همچنان اثرات استفاده آنها در تدریس مورد بررسی قرار داده ام امید وارم که بتوانم در امر تدریس برای معلمان خدمتی انجام داده باشم.

ابتدا باید در مورد اینکه مواد و وسایل آموزشی چیست و چی نقشی در در تدریس دارد بدانیم.

مواد آموزشی چیست؟

درباره مواد درسی بحث فراوان است. عده ای معتقدند که مواد ممد درسی عامل موثری در راه ایجاد ارتباط صحیح و منطقی بین دانش آموز و آموزگار است. و هرچه مواد و مواد بیشتر در اختیار معلم قرار گیرد و میدان کاربرد آنها وسیع تر گردد، کارش آسان تر، بیانش رساتر و تفهیم مطالب سهل تر می گردد. به راستی هم چنین است، اما نباید فراموش کرد که مواد و مواد ممد درسی وسیله هستند، نه هدف و اگر بهترین و موثرترین مواد ممد درسی را در اختیار معلم ضعیف و نا آگاه به آن مواد بگذاریم کاری از دست اش نمی آید. اما اگر در اختیار معلم آگاه، مسئول و آشنا به روش، گذاشته شود ممد خوب به شاگرد در درک و تفهیم مطالب میبایشد.

اصولاً شاگردان و معلمان برای کارکردن و درس خواندن و درس دادن و رفتن به صنف نیاز به انگیزه دارند و می دانیم که کتابها به تنهایی دارای آنچنان جاذبه ای نمی باشند که شاگردان را بر سر شوق آورند و دیگری که متون درسی علی رغم فواید بسیار این خطر را دارند که به آموزش جنبه تئوری می بخشند و برای معلمان هم آنچنان منبع وسیع و کاملی نیستند که آنان را در تفهیم و آموزش مطالب درسی کاملاً یاری دهند و معلمان نباید تصور کنند که تمام مطالب لازم جهت تدریس را می توان در کتاب های درسی یافت.

در اینجا این سوال مطرح می شود پس در این میان چه عاملی می تواند و باید به کار گرفته شود که عدم رغبت و نبودن جاذبه کتاب و درس را از میان بر دارد و صدای آموزگار به زمزمه محبت و نوازش روح و روان شاگردان تبدیل گردد؟ در جواب این سوال باید گفت: ایجاد انگیزه و برقراری ارتباط و حرکت فعالانه شاگردان در صنف درس از اصول مسلم و مهم روانشناسی یادگیری است. اینها عواملی هستند که موجب علاقه، تسهیل یادگیری و همچنین ارتقاء کیفیت درسی می شود و کمتر نوشته چاپی اعم از کتاب و جزوه و خودآموز می تواند ما را به این اهداف برساند بنابراین بهتر است از موادی که حواس پنج گانه شاگردان را به کار می گیرد استفاده گردد و دخالت داده شود. تقریباً عموم مربیان تعلیم و تربیت و معلمان معتقدند به نقش و لزوم مواد و ابزارهای ممد درسی و اگر به نحو صحیح صورت گیرد موجب تسریع در یادگیری می شود و نیز باعث توجه عمیق دانش آموز به مفاهیم درسی و عامل تقویت تفکر و بینش و استدلال آنها می گردد و به علاوه آنچه به یادگیری سرعت و دقت می بخشد و موجب جلب توجه شاگردان می گردد طبیعتاً می تواند عاملی برای یادگیری عمیق باشد و مطالب را در ذهن تثبیت نماید.

روانشناسی یادگیری به ما می گوید آموزش نظری و شفاهی از تجربه و ادراکات حسی خالی است در صورتیکه مواد ممد درسی محرکهای حسی برای درک بهتر مفاهیم را در اختیار

شاگردان قرار دهد تجربیات حسی و عینی خود یکی از مهمترین لرکان و کانال های یادگیری و یکی از بهترین طرق افزاب=یش عمیق معلومات است و اگر آموزگار قادر باشد مفاهیم درسی را به صورت حسی و عینی در معرض دید و قضاوت شاگردان بقرار دهد گامی عظیم و بزرگ در راه علاقه مند کردن شاگردان به فعالیت های تجربی و تحقیقاتی و علمی در آینده برداشته است.

اما آنچه که در تهیه مواد و سایل ممد درسی حائز اهمیت است آن است که استفاده از مواد پیچیده و گران قیمت باید کنار گذارده شود و مواد و وسایلی جهت آموزش تهیه گردد که آموزگار و دانش آموز هر دو در محیط کار و زندگی خود امکان دسترسی به آنها را داشته باشند و به سادگی آنها را به کار ببرند و یا بسازند.

البته وسایل و مواد ممد درسی باید طوری طراحی گردیده ساخته شوند که هم ذوق و رغبت شاگردان را برانگیزد و هم به صورت گروهی و فردی توسط آموزگار و شاگردان قابل استفاده باشد (۲) نقش وسایل آموزشی در تدریس زبان انگلیسی (<http://www.rezayi.org/post/۱۰۹>)

انواع وسایل آموزشی:

دانشمندان تعلیم و تربیه به این باوراند که مواد آموزشی همان کتاب درسی، رهنمای کتاب درسی، کتاب کار شاگردان و محتوای داخل کتاب میباشد اما تطبیق همین محتوای داخل کتاب به مواد و وسایل ضرورت دارد که آنها را بنام مواد ممد درسی یاد میکنند و ومواد و وسایل ممد آموزشی از نظر آنها به صورت عموم به سه نوع تقسیم شده است. ۱. مواد ممد آموزشی سمعی، ۲. مواد ممد آموزشی بصری و ۳. مواد ممد آموزشی سمعی و بصری.

وسایل ممد آموزشی سمعی: نوعی از منابع رسانه‌ای که انگیزه یادگیری را در شاگردان ایجاد و یا تقویت می‌کنند مواد و تجهیزات شنیداری هستند. این نوع وسایل با حس شنوایی شاگردان ارتباط مستقیم را بر قرار می‌سازد و هر وسیله‌ای که از طریق شنیدن آموزش را بر شاگردان سهل بسازد بنام مواد سمعی یاد میگردد مانند رادیو، تیپ، کمپیوتر، ام پی تری و غیره از جمله وسایل رایج در کشور ما بوده که معلمین میتوانند با استفاده از اینها در تدریس هر مضمون خصوصاً زبان ممد خوب برای تفهیم محتوای درسی و طرز تلفظ درست کلمات را برای شاگردان سهل سازند. دانشمندان نیز طی تحقیقاتی این را دریافته اند که آموزش از طریق شنوایی ۱۳ فیصد امکان پذیر میباشد. در مراکز شخصی مانند کورسهای انگلیسی و دیگر زبانها، از مواد سمعی استفاده اعظمی صورت میگیرد و نتایج خوب را نیز در بر داشته از آن جمله حس شنوایی و درک شاگردان را در گیرش مطالب طرف مقابل تقویه نموده و باعث شده تا شاگردان زودتر زبان را بیاموزند و تکلم کنند.

وسایل ممد آموزشی بصری: وسایل بصری با حس بینایی شاگردان در ارتباط بوده و شاگردان محتوای آموزشی را به کمک وسایل بصری آموخته و درک میکنند. هر نوع مواد دیداری مانند چارت،

فلشکارت، تصویر، پوستر، نقشه و امثال اینها هر کدام به نوبه خود در تفهیم محتویات کتاب درسی سهم دارند و نیز از طرف روانشناسان یادگیری ثابت شده است که آموزش از طریق حس بینایی ۷۴ فیصد امکان پذیر میباشد.

از وسایل دیداری در تمامی مضامین استفاده میگردد مثلاً اگر مضمون بیولوژی باشد، معلم میتواند سیستم بدن انسان را روی یک چارت ترسیم کرده و هر بخش را نامگذاری کند که در اینصورت شاگردان محتویات زیاد را در وقت کم می آموزند. و یا هم اگر تدریس زبان باشد و هدف ما به سخن آوردن شاگردان باشد، وسایل بصری نقش به سزای را دارا میباشد. مثلاً اگر بخواهیم در مورد منع سگرت و دیگر دخانیات صحبت داشته باشیم و بخواهیم که آغاز گر صحبت خود شاگردان باشند، پس یک تصویر را تهیه میکنیم که در آن فرد محتاط به سگرت و یا هم چرس به تصویر درآمده باشد. تصویر را به روی تخته نصب کرده از شاگردان میخواهیم که به تصویر نگاه کرده نظریات خود را ابراز کنند. همین است که شاگرد وادار به صحبت شده و بالاخره قدرت سخنرانی وی به مرور زمان تقویه میگردد. دلیل که تا به حال فیصدی زیادی از شاگردان نمیتوانند بعد از فراغت از مکتب یک سخنران خوب باشند همانا رشد ندادن مهارت ها و استعداد های آنها در دوره تحصیلی ایشان میباشد. چون اکثر اوقات معلمین خود شان در صنف صحبت میکنند و تشریح میکنند در حالیکه حق زیاد از شاگردان است که باید صنف را به پیش ببرند اما استفاده از وسایل دیداری همین زمینه را برای شاگردان مساعد میسازد که اکثر وقت درسی را به خود اختصاص دهند.

شناخت اجمالی در مورد وسایل دیداری:

چارته‌ها: چارته‌ها آن دسته از رسانه های ترسیمی دیداری هستند که به منظور ارائه دیداری ایده ها و مفاهیمی که تفهیم آنها از طریق ارائه کتبی یا شفاهی مشکل است، تهیه می شوند. مشخصه اصلی چارت دادن اطلاعات است. چارته‌ها می توانند ترکیبی از فرمهای ترسیمی، تصاویر، نقاشیها و کاریکاتورها، نمودارها، دیاگرام ها و مواد لغوی باشند. چارته‌ها استفاده زیاد در صنوف درسی دارند و نیز نتایج خوبتر را بجا میگذارند.

فلشکارت: عبارت از کارتهای کوچک میباشد که در آن کلمات، تصاویر و یا هم جملات کوچک نوشته میشود که با استفاده از آن میتوانیم در وقت کم معلومات بیشتری را برای شاگردان انتقال دهیم. ذریعه فلشکارتها معلمین میتوانند حافظه شاگردان را در حفظ کلمات جدید تقویه کنند طوریکه در یک طرف فلشکارت اگر تصویر باشد و در طرف دیگر آن اسم همان تصویر باشد، همان است بعد از پرسیدن اسم تصویر، معلم نام آنرا به شاگردان نشان دهد شاگردان را در بخاطر سپاری کلمات جدید کمک میکند. نیز از فلشکارت میتوان در تحلیل و تجزیه جمله بندی استفاده کرد.

طوريكه چنډ فلشكارت را در صنف ميبريم و به شاگردان ميدهيم تا آنها كلمات را كه از آنها جمله ساخته ميشود با هم وصل سازند.

تصوير: تصوير يك وسيله ديداري از افراد، اشياء و اماكن است. گاهي اوقات مطالعه، بررسي و مشاهده بسياري از پديده ها و امور و وقايع براي فراگيران جز از طريق تصاوير ميسر نيست. براي درك و خواندن تصاوير بايد سواد تصويري يا ديداري داشته باشيم. سواد تصويري عبارت است از قدرت درك معاني و مفاهيم تصويري.

تصاويري كه بر روي كاغذ نقش بسته اند يا با دست كشيده مي شونند داراي مزايي و امتيازات زير هستند:

۱. ارزان استند و كاربرد متنوع دارند.
۲. ميتوان درسهاي گذشته را در مدت بسيار کوتاه مرور كرد.
۳. قدرت تخيل را تقويه ميكنند.
۴. اشتباهات و سوء تعبيرات را اصلاح ميكنند.
۵. در مدت كم اكثر شاگردان از آن بهره گرفته ميتوانند.
۶. درس از حالت خشك بودن بيرون ميشود.

پوستر: پوسترها ورقه ها و تابلوهائي هستند كه به منظور انتقال صريح، روشن، جالب توجه و ارزان قيمت اطلاعات و يا ترويج و اشاعه طرز فكرها، ايده ها و ارزشها بكار برده مي شونند. پوسترها جنبه همگاني داشته و مي خواهنند فكر يا ايده اي را در بيننده ايجاد يا تقويت و القاء نمايند. بدين جهت هر چقدر پيامها را ساده تر و مستقيم تر ارائه دهند، تاثير آنها زيادتر و موثرتر خواهد بود. بهترين پوسترها داراي مشخصات زيرميباشند:

۱. داراي هدف ومنظور خاص باشد.
۲. پيام ها را به صورت واضح و روشن بيان كند.
۳. داراي رنگهاي زنده و معني دار باشد.
۴. به اندازه كافي بزرگ باشد و مشكلي را براي ديدن و درك ايجاد نكند.
۵. براي تمامي شاگردان قابل ديد و درك باشد.

نقشه: نمايش ترسيمی-چاپي كوچك شده از يك مكان يا شي كه به صورت مسطح روي كاغذ مي باشد.

نقشه ها از نظر محتوا و شكل ظاهري تقسيم بندي مي شونند:

الف- / از نظر محتوا:

طبيعي، سياسي، اقتصادي ...

ب- از نظر شکل ظاهری:

مسطح، کروی، برجسته ...

طریق استفاده از مواد ممد آموزشی:

متخصصین تعلیم و تربیه در مورد استفاده وسایل بصری بعضی از پیشنهاد ها را ارائه نموده اند که به قرار زیر به آن اشاره میکنیم.

-- مواد ممد دیدنی را در جایی قرار دهید که قابل دید بر تمامی شاگردان باشد.

-- مواد ممد دیدنی را آنقدر رنگ آمیزی نکنید که شاگردان از اصل هدف دور شوند و به عوض، رنگارنگ بودن آنها توجه ایشان را جلب کند.

-- از استفاده وسایل دیدنی مکرر جلوگیری کنید چون زود خسته کن میشود.

-- از گنجاندن مطالب طویل در این چنین وسایل خود داری کنید.

-- وسایل دیدنی باید ممد باشد برای تحکیم محتوای کتاب نه اینکه مکمل محتوای کتاب را در آن جا دهید.

د فردوسي په شاهنامه کې د ښځو ژوند

لومړۍ برخه:

لکه څنگه چې د ډېرو ملتونو په ادبياتو او يا زموږ د سعدي، حافظ، عطار، سنائي، بېدل او نورو په کلاسيکو آثارو کې د ښځو پوهه، تجربې او ددوی د وړتياوو کارنامې په ډېر لرغوني ادبي خوند او کيفيت سره بيان شوې، خو دغه تل پاتې اثر له کوم دقت، ظرافت او استادۍ څخه چې د ښځو د داستاني شخصيت د هويت په جوړولو او انځورولو کې کار اخيستی، د نورو له يادونو سره ډېر توپير لري.

شاهنامې ښځه د ټولنې د نه بېلېدونکې برخې په توگه د تاريخ جوړوونکې بللې ده. په دې ځانگړي تاريخي بهير کې ددوی د پېژندلو ښه شاخص يې لوړ او پتمن سياسي او ټولنيز دريځ گڼلی دی. سربېره له دې چې يو شمېر يې پخپله ځواکمنې، سياستوالې او حکمرانې تېرې شوې او ډېرو نورو يې د سلاطينو او واکمنانو په اداره او سياست کې رغنده او حياتي رول لوبولی دی. د شاهنامې د ښځو په اړوند داستانونو کې دولسونو د آزادۍ، وطن پالنې، مېړانې کله هم د عهد او وفا ټينکې او مضبوطې ارادې له ورايه څرگنديږي.

په شاهنامه کې له هغو حماسو جوړوونکو ښځو څخه يادونه شوېده چې د ډېرو پېښو په رامينځته کېدو کې يې اغيزمنه ونډه درلوده. د هغه وخت د ټولنې په هغه خاصو شرايطو او تورو محدودو ذهنيتونو سره ددوی کارنامې چې لوړې روحې زړه وړتيا، فداکاري او ټينگې ارادې يې ترې څرگنديږي، ډېرې په زړه پورې او جالبې دي.

په شاهنامې کې د ډېرو نامتو مېرمنو يادونه شوېده چې ځينې يې دادي: تهمينه، فرنگيس، کتايون، رودابه، گرځد آفرید، شیرين، سيندخت، منيژه، جريره، آذرگشسپ، پوران دخت، آزر دخت، قیدافه، سپينود، گردیه، هُمای، روشنک، به آفرید، ناهید، مریم، سودابه، فرانک او نورې. ۱۴۵:۴

له دوی څخه تهمينه، رودابه، جريره، او کتايون د شاهنامې د ډېرو لویو او نامتو اتلانو، لکه: رستم، سهراب، اسفندیار او فرود میندې او پالونکې تیرې شوېدې. فرنگيس هم د کيخسرو کياني او ناهید د سکندر مقدوني سترو ځواکمنو پاچاهانو میندې وې.

پوران دخت او آزر دخت له هغو مېرمنو څخه وې چې ځواکمن حکومتونه يې درلودل. سيندخت د کابل شهبانو يوه ځواکمنه او سياست پوه مېرمن وه چې په خپل عالي فکر او فراست سره يې په کابل او زابل حکومت کاوه.

قیدافه هم هغه مېرمن وه چې په اندلس کې يې په خپل لوړ تدبير او ذکاوت سره ځواکمنه پا چاهي درلوده.

آذرگشسپ، گرځد آفرید او گردیه هغه اتلاني مېرمنې وې چې د نرينه وو په شان به يې د جگړو په ډگرونو کې تورې وهلې.

هُمای هم د بهمن اسفندیار لور وه چې په هُمای چهره آزاد سره مشهوره وه. د جنگ په ډگر کې يې شجاعت او زړه وړتيا نوم درلود او روميانو ته يې څو واره سخته ماته ورکړې وه. همدارنگه له رودابې، منيژې او شیرين څخه هم د ثبات او وفادارۍ په زړه پورې داستانونه راپاتې دي.

(د آريانا، توران او روم اتلانو په حقيقت کې له داسو مېرمنو سره لکه: تهمينه، فرنگيس، جريره، کتايون، ناهید، مریم د امن، سولې او نورو لوړو انساني هيلو ته د رسېدو لپاره ودونه کړيدي). ۱۲۶:۴

پدې برخه کې به د شاهنامې هغه بيتونه راوړو چې د ځينو اتلو ښځو يادونه يې پکې کړيده: تهمينه: د سمنگانو د پاچا لور، درست مېرمن او د سهراب مور وه.

کله چې د سمنگانو پاچا د رستم له راتلو څخه دې سيمې ته خبر شو، نو په خاص احترام سره يې بدرگه اوقصر ته يې بلنه ورکړه. وروسته له خاصو مجلسونو څخه ناوخته د شپې هغې ځانگړې کوټې ته چې دده د خوب لپاره تياره شوې وه، راغی او ویده شو ...

چو يک بهره از تيره شب در گذشت	شاهنگ بر چرخ گردان بگشت
سخن گفتن آمد نهفته به راز	در خوابگه نرم کردند باز
يکی بنده، شمعی مُعَبَّر بدست	خرامان بيامد ببالين مست
(دو ابرو کمان و دو گيسو کمند	به بالا، به کردار سرو بلند

روانش خرد بود و تن جان و پاک	تو گفتي که: بهره ندارد ز خاک) ۱۲۵:۴
از او رستم شیردل خیره ماند	برو بر جهان آفرین را بخواند
پرسید زو، گفت: نام تو چیست؟	چه جویی شب تیره، کام تو چیست؟

دا وايي:

چنين داد پاسخ: که تهمينه ام	تو گویی که: از غم به دو نیمه ام
یکی دخت شاه سمنگان منم	ز پشت هژبر و پلنگان منم
به گیتی زخویان مرا جفت نیست	چو من زیر چرخ کبود اندکی ست
کس بیرون از پرده ندیدی مرا	نه هرگز آوا شندی مرا
بکردار افسانه از هر کسی	شنیدم همی داستانت بسی
هر آنکس که گرز تو بیند به چنگ	بدرَد دل شیر و چنگ پلنگ
بفرمود تا موبدی پر هنر	بیاید بخواهد ورا از پدر
چو بشنید شاه (۱) این سخن شاد شد	بسان یکی سرو آزاد شد
بدان پهلوان داد آن دخت خویش	بدان سان که بودست آیین و کیش

کتابون: د گشتاسپ میرمن، د روم د قیصر لور او د اسنفدیار مور وه.

کله چې گشتاسب د کیانی تخت له نیولو څخه ناهیلې شو، خوا نیولی له ایران څخه روم ته ولاړ او د روم د قیصر په دربار کې میشت شو.

پدر

کتابون د روم د قیصر لور وه، یوه شپه یې خوب ولید چې د خپل پلار له درباریانو څخه یوتن چې د پردې ملک سړی و، واده کوي. کتابون خپل خوب پلار ته وایی او قیصر هم د خپلې گرانبې لور د خوب د شهزاده د موندلو لپاره څو واره دخپل دربار موبدان او مشران یې راوغوښتل او په پای کې یې گشتاسب دخپلې لور لپاره یو مناسب او وړ سړی وموند، شاهنامه داسې وایي:

کتابون چنان دید یک شب به خواب	که روشن شدی کشور از افتاب
یکی انجمن مرد پیدا شدی	از انبوه مردم ثریا شدی
سر انجمن بود بیگانه یی	غریب دل آزار و فرزانه یی
یکی دسته دادی کتابون به اوی	وزو بستدی دسته رنگ و بوی
برفتند بیدار دل بنده گان	کتابون و گلرخ پرستان
چو از دور گشتاسب را دید	که آن خواب سربرکشید از نهفت

کله چې ارجاسب توراني غوښتل په بلخ حمله وکړي او هغه وېجاړ او تالا کړي، نو دې مېرمنې دا د بربادۍ خبر سيستان ته يووړ. او د بلا دفع يې وکړه شاهنامې ددې ښځې همت داسې ستايي:

زنی بود گشتاسب راهوشمند	خرمند وزبد زبانش به بند
از بلخ ره سيستان بگرفت	از آن کارها مانده اندر شگفت

نخښتی به منزل جو برداشتی
دو روزه به یک روزه بگذاشتی
د شاهنامې په بلې برخې کې راغلي دي:
کتایون خواندی گرانمایه شاه
شد کار زاری نبرده سوار
یکي نامور فرخ اسفندیار
پشوتن دگر کرد شمشیر زن
شده نامبردار لشکر شکن
چنین تا برآمد برمن روزگار
بیامد کتایون آموزگار
به روم از بزرگانده مهتر بودند
که با تاج و گنج و افسر بودند ۷۸۶:۲

همای: د گشتاسب لور او د اسفندیار خور وه.

ددې یادونه د بهمن په داستان کې داسې شوې ده:

یکی دختری بود نامش همای
هنرمند وبا دانش و پاک رای ۳۲:۴
دامیرمن د خپل پلار د سلطنت په موده کې د ولیعهدۍ مقام ته وټاکل شوه او ۳۲ کاله یې پادشاهي وکړه، چې دا پخپله ددې د معرفت او وړتیا روښانه دلیل کېدلای شي دې په خپل سیاست او تدبیر کې ساری نه درلود. په همای چهره آزاد مشهوره وه چې نقاب یې نه اغوسته. د جگړو په میدان کې یې شجاعت او زړه وړتیا نوم درلود. دې مېرمنې رومیانو ته څو واره په جگړو کې ماتې ورکړې وې.
همای آمد و تاج بر سر نهاد
یکی راه و آیین دیگر نهاد
سپه را همه سر بسر بار داد
در گنج بگشاد و دینار داد
به گیتی بجز داد و نیکی نخواست
جهان را سراسر همی داشت راست
جهان شده ایمن از داد او
بکشور نبودی بجز از یاد او
که این تاج و این تخت فرخنده باد
دل بد سگالان ما کنده باد ۸۰۳:۱

گردیه: د بهرام چوبینه خور او دخسرو پرویز مېرمن وه.

کله چې گردیې له گستهتم سره واده وکړ، دا کار د خسرو خوښ نه شو. له خپلو مهترانو او مشرانو څخه یې یو مجلس جوړ کړ چې گردوی، همان او نور هم پکې وو. پدې موضوع یې ډېرې خبرې اترې وکړې په پای کې یې یوه چاره وسنجوله چې خسرو دې گردیې ته یو لیک واستوی او په هغه کې دې له خپل شان او شوکت سره خپله مینه ورته څرگنده کړي. دا داستان په شاهنامې کې داسې راوړل شوی دی: ۱۰:۵

چنین تا برآمد بر این چند گاه
ز گستهتم پر درد شد جان شاه
برآشفّت روزی، به گردوی گفت
که گستهتم با گردیه گشت جفت
همی گفت از این گونه تاثیر گشت
ز دیدار چشم یلان خیره گشت

همان نیز گردوی و خسرو به هم
کنون چاره ای هست نزدیک من
برآید به کام تو این کار زود
سوی گردیده نامه باید نوشت
چو بشنید خسرو بدان شادگشت
یکی نامه بنوشت چون بوستان
نگینی برو نام پرویز شاه
نهاد آن خط خسرو اندر میان
ازو گردیده شد، چو خرم بهار
چو آن شیرزن، نامه شاه دید
یکی نامه بنوشت نزدیک شاه
چو آن نامه نزدیک خسرو رسید
گرانمایه زن را به درگاه خواند
نگه کرد خسرو بدان زاد سرو
به رخسار روز و به گیسو چو شب

دشاهنامې په بلې برخې کې راغلي دي:

کله چې بهرام چوبینه د قلون په لاس وژل کيږي، خاقان د بهرام له خور (گردېي) څخه د يوه ليک په واسطه داسې يادونه کوي:

سوی گردیده نامه بود جدا که ای پاک دامن زن پارسا
همت راستی و همت مردمی سرشت فزونی و دور از کمی ۱۰:۵:۲
ز پاکي و از پارسايي اين زن که هم غمگسار است و هم رای زن
به رخساره روز و به گیسو، چو شب همی دُر بارد تو گفتی زلب ۱۰:۱:۴

رودابه: د کابل د پاچا مهرباب کابلي لور، د زال ميرمن او د رستم مور وه.

کله چې مهرباب د رودابې پلار دا احساس کړه چې زال غواړي له رودابې سره واده وکړي، ډېر خفه او غمجن شو، نو داسې يې وويل:

مرا گفت چون دختر آمد پديد ببايشتش اندر زمان سربريد
خه موده وروسته سيندخت د رودابې مور په خپل ذکاوت او با تدبيره سياست سره خپل خاوند راضي
او په دې پوه کړ چې له هوشيارۍ څخه کار واخلي.

برو گفت سيندخت که اين داستان بروی دگر برنهد راستان

چگونه توان کرد از تو نهان	چنين راز و اين کارهای گران
چنان دان که رودابه را پورسام	نهانی نهادست هرگونه دام
همی داد مش پند و سودی نکرد	دلش خیره بینم دو رخسار زرد
به سیندخت مهراب بسپرد گوش	دلې پر زکینه، سری پر زجوش
تش لرزان و رخ، لاجورد	پر از خون جگر، لب پر از باد سرد
به سیندخت فرمود پس نامدار	که رودابه را خیز نزد من آر
بترسید سیندخت از آن شیر مرد	که رودابه را اندر آرد به گرد
بدو گفت پیمانت خواهم نخست	که اورا سپاری به من تندرست
زبان داد سیندخت را نامجوی	که رودابه را بر نیارد به روی

د شاهنامې په يوې بلې برخې کې راغلي دي:

کله چې رستم له خپل قوي لښکر سره د کابل څخه زابل ته د تگ نیت وکړ او په لار کې د شغاد د تزویر او مکاری په دام کې ونښت. په پای کې زواره او تهمنت دواړه په خاشاکو پوښل شوي څاه کې ولوېدل او مړه شول، ددې دواړو په ماتم کې شاهنامې د رودانې حال داسې بیانوي:

چنين گفت روزی رودابه به زال	که از داغ و سوک تهمنت بنال
همانا که تاهست گیتی فروز	از این تیره تر، کس ندید است روز
بدو گفت زال، ای زن کم خرد	غم ناچریدن بدین بگذرد
برآشت رودابه سوگند خورد	که هرگز نیابد تنم خواب و خورد
زخوردن یک هفته تن بازداشت	که با جان رستم به دل راز داشت
زناخوردنش چشم تاریک شد	تن نازکش، نیز باریک شد
سر هفته را زو خرد دور شد	ز بیچارگی ماتمش سور شد
بیامد بیستان به هنگام خواب	یکی مرده ماری بدید اندر آب
بزد دست و بگرفت پیچان سرش	همی خواست کزمار سازد خورش
پرستنده از دست رودابه، مار	ربود و گرفتندش اندر کنار
کشیدند از جای ناپاک دست	بایوانش بردند و جای نشست
چوباز آمدش هوش، با زال گفت:	که گفتار تو باخرد بود جفت
برفت او و ما از پس او رویم	بداد جهان آفرین بگرویم ۷۹۵:۱

ناهید: د مقدونیه پاچا (فلیپ) لور، د دارا میرمن او د سکندر مور وه.

کله چې فیلقوس د روم پاچا په مهراب کابلي باندې یرغل وکړ، او بری یی وموند، نو وروسته فیلقوس له مهراب کابلي څخه دده د لور داسې غوښتنه وکړه:

فرستاده ای آمد از فیلقوس خردمند و بیدار و با نعم و بوس
 چو بشنید آزاده گانرا بخواند همه داستان پیش ایشان براند
 همه مهتران خواندند آفرین که ای شاه بینا دل و پاک دین
 یکی دختری دارد این نامدار به بالای سرو و به رخ، چون بهار
 فرستادهء روم را خواند شاه بگفت آنچه بشنید از آن نیکخواه
 بدو گفت رُو پیش قیصر بگوی اگر جست خواهی همی آب روی
 پس پردهٔ تو یکی دختر است که بر تارک بانوان افسر است
 نگاری که ناهید خوانی ورا بر اورنگ زرین بنشانی ورا
 برمن فرستیش با باز روم چو خواهی که بی رنج مانی به بوم
 فرستاده بشنید و آمد چو باد به قیصر بر، آن گفته را کرد یاد
 بدان شاد شد فیلقوس و سپاه که داماد باشد مر اورا چو شاه ۹۴۳:۲

فرانک: د برزین لور، د آبتین میرمن او د فریدون مور وه.

ضحاک یوه شپه په خپل شاهي ایوان کې خوب ولید چې درې تنه غښتلي کسان په ډېر هیبت سره پرده حمله کوي او د دماوند ترغرونو پورې یې ورپسې اخلي. له خوب څخه په ډېر بد حالت، ویری او لږزي راوښیږي او خپل خوب خپلې مېرمنې ته وایی:

سبا ته د دربار موبدان راغواړي او ستورو پیژندونکو ته له هر ملک څخه بلنه ورکوي. معبران او ستوري پیژندونکي درې ورځې پرله پسې مهلت غواړي، غونډې جوړوي او له ډاره رښتیا ویلای نه شي. په څلورمه ورځ یوتن یی ضحاک ته داسې وایی:

کس را بود زین سپس تخت تو بخاک اندر آرد سرد بخت تو
 کجا نام او فریدون بود زمین را سپهری همایون بود
 چو او زاید ز مادر پر هنر بسان درختی شود بارور
 زند بر سرت گرزّه گاو سار بگيرد زار و بیندت خوار

ضحاک ته ددې خبرو په اورېدو سره دنیا تیاره کیږي او له هوشه ځي. ضحاک وروسته له دې د فریدون لپاره خوب او آرام له لاسه ورکوي ترڅو د ستورو پیژندونکو په قول دا ماشوم (فریدون) دینا ته راشي. کله چې فریدون دنیا ته راځي او مور یې هغه د ضحاک له ډاره یوې ډېرې لرې سیمې کې یوه دهقان ته سپاري. شاهنامه پدې هکله داسې راوړي:

فریدون که بوده پدرش آبتین شده تنگ بر آبتین بر، زمین
 گریزان و از خویشتن گشته سیر بر آویخت ناگاه برکام شیر
 گرفتند و بردند بسته چو یوز برو بر سر آورد ضحاک روز

خرډمند مام فريدون چوډيد که بر جفت او بر چنان بد رسيد
فرانک بدش نام و فرخنده بود بمهر فريدون دل آکنده بود
پر از داغ دل خسته روزگار همی رفت پويان بدان مرغزار
به پيش نگهبان آن مرغزار خروشيد و باريد خون بر کنار
بدو گفت کين کودک شيرخوار زمن روزگاري بزهار دار
پدر وارث از مادر اندر پذير وزين گاو نغزش بيور برشير
پرستنده بيشه و گاو نغز چنين داد پاسخ بدان پاک مغز

که چون بنده در پيش فرزند تو بياشم پرستنده پند تو ۳۱:۱

څه موده وروسته ضحاک دخيلو مويدانو په وسيله دهقان له کور او د فريدون له ساتنې څخه خبريږي هلته ورځي او دهقان وژني.

د فريدون مور فرانک چې يوه هوښياره او دور اندیشه ښځه وه او پدې پوهېده چې ضحاک به هرومرو ددې له زوی فريدون او دهغه ساتونکي دهقان څخه خبريږي نو هغه يې له دهقان څخه واخيست او د البرز دغرو لوړو څوکو ته يې يووړ او د ضحاک له سترگو يې لرې او پټ وساته.

جريره: د پيران ويسه لور، د سياوش مېرمن او د فرود مور وه.

سياوش يکې روز وپيران به هم نشستند و گفتند هريش وکم
بدو گفت پيران کزين بوم وير چنانی که باشد کسی برگذر
پس پرده من چهار اند خرد چو بايد تورا بنده بايد شمرد
از ايشان جريره است مهتر به سال که از خو برويان ندارد همال
اگر رای باشد تورا بنده است به پيش تو اندر پرستنده است
سياوش بدو گفت: دارم سپاس مرا همچو فرزند خود می شناس
زخوبان جريره مرا در خور است که پيوند از جان و دل بهتر است
سپاسی نهادی ازین، بر سرم که تا زنده ام حق آن نسپرم
چو پيران زپيش سياوش برفت به نزديک گلشهر تازيد تفت
بدو گفت کار جريره بساز به فر سياوخش گردن فراز
بياورد گلشهر دخترش را نهاد از بر تارک افسرش را
بياست اورا چو خرم بهار فرستاد نزديکی شهريار

تاريخنگاری در دوره غزنویان

مقدمه:

غزنویان بعنوان سلسله ترک نژاد با خاستگاه غلامی که به هنگام زوال و انقراض سلسله چون سامانیان، فریغونی های خوارزم، آل بویه، آل زیار توانستند خود را تا مرز ها و سرحدات شرقی افغانستان (داخل سرزمین هند) با رهبری پویایی و خرد مندانه و شجاعانه سبکتگین سلطان محمود غزنی به عمق کشور پهناور هند برسانند و پادشاه سرزمین هایی گشتند که به هنگام مرگ سلطان محمود به سال (۴۲۰ هـ. ق / ۱۰۳۰ م) وسیع ترین امپراتوری شرق عالم اسلامی را بعد از تجزیه خلافت عباسیان تشکیل داده بودند.

سلطان محمود غزنوی و اخلاف او بمثابه طلایه داران فرهنگ پر غنا و تمدن پا بر جای این مرز و بوم شناخته شده اند. بنیان گذار این سلسله ترک نژاد نظر به شهادت منابع و مآخذ مختلف که بنیان این دودمان سبکتگین از گروه قرقی ها می باشد و به کمک کارمندان بومی (کارکنان دیوانسالاری) خراسانی بعد بقدرت رسیدن خود را با رسوم حکومتی و تشکیلات نظامی و زنده گی خصوصی سرزمین های تحت تسلط خویش هماهنگ ساختند. رؤسای اغز ها (غزاها سلقویان) که جانشینان غزنویان در خراسان شدند نیز با همین مساله رو در رو بودند، اما سلقویان در هم ساز نمودن خود با این رسوم نوین کمتر موفقیت داشتند، از یک طرف و از جانبی هم سلطان مسعود که خراسان را از دست داده بود، اما اعقاب وی توانستند تا یک قرن دیگر در قسمت های شرقی افغانستان (هند) بحیات سیاسی، نظامی و فرهنگی خویش ادامه دهند.

بناءً خراسان بمثابه تخته خیز سایر کشور ها از یک جانب و از جانبی هم غزنی بحیث مرکز اداری، سیاسی، نظامی و فرهنگی این سرزمین ها که از لحاظ مادی و معنوی غنی ترین ولایت این امپراتوری به شمار میرفت و از همین جهت میباشد که در این بره زمانی در مورد این امپراتوری سایه روشن های وجود دارد که از طرف دانشمندان همان دوره و دوره های بعدی به پژوهش گرفته شده است. با وجود اینکه درباره غزنویان تحقیقات وسیع و دامنه داری صورت گرفته است که خالی از اشتباهات وبدون غرض آلود نبوده است از این رو در این جا کوشش صورت میگيرد تا آثار تاریخی و تاریخ نگاری این دوره را به پژوهش بگیریم.

اما قبل از همه لازم می افتد که راجع به مفهوم تاریخ نگاری معلومات بدست آوریم بناءً کمی در این مورد به بحث می پردازیم.

تاریخ نگاری عبارت از توصیف مکتوب احوال و اعمال افراد جامعه به هر روش و مبتنی برهر مکتب و رعایت هر شیوه که تنظیم و تدوین گردد میباشد نگاری که در معنی خاص بر ثبت وقایع و احوال سیاسی، اقتصادی و اجتماعی هر قوم یا جامعه جهانی اطلاق می گردد. عامل معتبر در فن تاریخ نگاری، انگیزه ها و اهداف و فواید یا علل نمایی تاریخ نگاری است که بحث از آن ها معنی دقیق تر تاریخ نگاری روشن می سازد.(۱)

اکنون می پردازیم بر بررسی تاریخ نویسی و تاریخ نگاری در عصر غزنویان بناءً جهت سهولت و آسانی کار و پژوهش درست آثار این دوره و دوره های معاصر این خاندان را به شش دوره تقسیم میکنم قرار ذیل: ولی هشدار میدهم که بررسی در مورد این شش دوره درین مقاله بصورت مفصل گنجایش ندارد بناءً کوشش شده است که بصورت مختصر آن هارا به معرفی بگیریم در این مقاله گنجایش ندارد.

۱- تاریخ های عمومی و دود مان های شاهی و وقایع نامه ها.

۲- تواریخ محلی.

۳- زنده گی نامه.

۴- آثاریکه درباره ادب و آداب الملوک ها وغیره تالیف شده است.

۵- کتابهای جغرافیا و سفر نامه ها.

۶- آثار شعری و لغوی.

۱- تاریخ های عمومی و دومانهای شاهی و وقایع نامه:

از منابع غزنویان، قدیمی ترین آثار تاریخ یمنی میباشد در ستایش جهانکشایی های سبکتگین و سلطان محمود غزنوی توسط ابو نصر محمد بن عبدالجبار عتبی (درگذشت ۴۲۷ هـ. ق / ۱۰۳۶ م) و یا (۴۳۱ هـ. ق / ۱۰۳۹ م) است، عتبی در خدمت دربار غزنویان بوده و نام کتاب خود را لقب سلطان محمود غزنوی یمین الدوله بنام (تاریخ یمینی) گذاشته است. و کتاب وی با انشایی عربی یعنی به زبان عربی تحریر یافته است. شیوه تاریخ نگاری آن قسمی است زمان و مکان وقایع که در

کتاب ذکر شده مبهم است و از این رو تا اندازه‌ای ارزش آن کاسته شده است، مؤلف به بخش‌های غربی امپراتوری غزنویان بیشتر از هند علاقمند شده است، یا این حال تاریخ‌یمنی آنقدر مداحانه و چاکرانه نبوده و تا جائیکه امکان پذیر بوده از وضع توده‌های خارج از حیطه دربار و سپاه نیز حقایقی تحریر یافته است. مؤرخین و پژوهشگران بعدی هم از این اثر استفاده نموده اند.

ترجمه تاریخ‌یمنی مشتمل است بر وقایع تاریخی از اواخر سامانیان تا روزگار سلطان محمود غزنوی میباید. قراریکه در بالا تذکر فت مصنف کتاب محمد بن عبدالجبار عتبی از مردم «ری» و از کبار ایران در قرن چهارم آغاز قرن پنجم هجری قمری چندی در خراسان در دستگاه ابو علی سیمجوا و ناصرالدین سبکتگین و مدتی هم در نیشاپور نزد امیر نصر برادر سلطان محمود به سر برد، وی در کتاب خود از غزوات سلطان محمود غزنوی در هند از قبیل غزوه بهاطیه، ملتان، بهم نگرا، نارین، غور، نار دین وتانشیر به تفصیل صحت نموده است، چنانچه قسمی پنداشته میشود که نویسنده مذکور قدم به قدم بدنبال سلطان غزنه رفته است، عتبی از بیان سلسله‌های دیگری هم فرو گذار نکرده است و درباره امرای سیستان، آل زیار، سیمجوریان، خانان، آل فریغون، غوریان، شاهان غرجستان، دیلمیان، خوارزمشاهیان و غیره شرحی آورده است.

از این رو این کتاب یکی از مآخذهای عمده و شایان توجه به شمار میرود و نزد دری‌زبانها وسایر پژوهشگران بیشتر به سبب ترجمه دری مشهور است.

این اثر (یمنی در سال ۶۰۲ هـ. ق / م بوسیله ابوشرف ناصح بن ظفر جرفاذقانی (گلپایگان) از دبیران دوره سلجوقیان انجام گرفت و از بدایع نثر و مصنوع دری فارسی است، مترجم در نظم و نثر دری فارسی و عربی استاده بوده و در دستگاه اتابک محمود جمال الدین آی آبه، از ممالک اتابکان آذربایجان می زیست، علاوه برآن دو ترجمه دیگری هم از این کتاب در هند انجام شده که ارزش و اندازه ترجمه جرفاذقانی را ندارند.

جنبه ادبی ترجمه تاریخ‌یمنی مهم است، چنانچه ملک الشعرا بهار آن را پس از نثر نصرالله منشی در کلیله و دمنه از بهترین آثار ادبی نثر دری فارسی بر شمرده و در صدایق السحر، التوسل الی الترسل و مقامات حمیدی ترجیع داده است.

در این اثر از مسایل گوناگون مذهبی، اجتماعی مطالبات سودمند تذکر رفته که از طرز تفکر مردم در قرون چهارم و پنجم هجری قمری و آداب و رسوم اجتماعی آن روزگار حکایت می کند، چنانچه از حیث احتوای داستانهای نغز، پندهای موثر و عبارات بدیع در کمال فصاحت و سلاست از نظر ابیات، شیوا و دلنشین بوده و از نظر داشتن لغات اصیل و استعمالات خاص و نکات دستوری اهمیت بسیار داد.

نسخه فعلی ترجمه تاریخ‌یمنی سه پیوست قرار ذیل دارد:

۱- خاتمه تاریخ یمینی با حوادث ایام (اواخر قرن ششم) به قلم جرفاذقانی، که نویسنده به ساده نویسی و نشر مرسل گرائیده، عبارات فصیح و دلپذیر آورده است.

۲- آخر تاریخ یمینی که مترجم آن اسماعیل سگری است و ترجمه خود را در نیمه اول قرن هفتم هجری قمری انجام داده است.

۳- ترجمه مرثیه امیر نصر بن ناصر الدین سبکتگین.

ترجمه تاریخ یمینی در سال ۱۳۵۷ خورشیدی به تصحیح جعفری شعار در تهران نشر شده که این متن از چاپ سوم آن گرفته شده است.^(۱)

دومین اثر مهم و با ارزش که در دوران غزنویان برشته تحریر در آمده است. زین الاخبار گردیزی تالیف ابو سعید عبدالحی بن ضحاک گردیزی است. عبدالحی این کتاب ارزنده را به مناسبت نام زین الملت عبدالرشید مودود غزنوی مخدوم خویش زین الاخبار نامیده است.^(۲)

نویسنده با دربار غزنویان یا دیوان ارتباط داشته، تاریخ تولد معلوم نیست گردیزی از منطقه غزنه - گردیز بوده است به گمان اغلب همین گردیز فعلی میباشد. وی در زمان سلطنت محمود به سلطان غزنه نزدیک گردید و به احتمال قوی کتاب خود را در سن سالخوردگی به نام زین الملت عبدالرشید بن محمود (۴۴۱ - ۴۴۴ هـ. ق / ۱۰۵۰ - ۱۰۵۳ م) نموده است، گرچه همه این کتاب موجود نیست، اما برای تتبع و پژوهش در تاریخ خراسان منبع خوبی است.^(۳)

منابع مورد استفاده گردیزی درباره تاریخ پیش از غزنویان و گزارشهای وی از اعمال و کردار و نیات و فرهنگهای غیر مسلمانان، مورد توجه محققان و پژوهشگران قرار گرفته است. از همه مهم تر استفاده وی از تاریخ ولایات خراسان نوشته ابو علی سلامی است که تا اکنون پیدا نشده است، سلامی خود مورخ و شاعر نیمه دوم قرن هجری قمری از نزدیکان ابوبکر محمد بن محتاج و فرزندش ابو علی چغانی بوده است.^(۳)

گردیزی اطلاعات خود را درباره علوم آداب و سنن هندوان از کتاب جیهانی استفاده نموده است که از آن با عنوان کتاب التواریخ جهان یاد می کند. این کتاب در حدود ۴۳۲ هـ. ق / ۱۰۴۱ م نوشته شده است و تاریخ عمومی مختصری در باره تاریخ آریانا از دوره پیش از اسلام تا عصر نویسنده است.

قراریکه از تاریخ نگاری و تاریخ نویسی گردیزی معلوم میشود، اقتباس و تقلید گونه از آثار الباقبه ابوریحان بیرون است که در آن به تاریخ عمومی اسلام و سرزمین ما پس از اسلام عنایت بیشتر شده است و به سبب اشتغال بر اخبار قدیم خراسان حتی در مواردی که ماخذ دیگر غیر از کتاب سلامی

^۱ - محمد بن عبدالجبار، عتبی، تاریخ یمینی، ترجمه ابوالشرف، ناصح بن ظفر جرفاذقانی (گلپایگانی)، به اهتمام جعفری شعار، چاپ سوم، تهران، شرکت انتشارات علمی فرهنگی، سال ۱۳۷۴، ص ۳۸۰.

^۲ - عبدالحسین نوری. متون تاریخی بزبان فارسی، تهران: نشر سمت، سال ۱۳۷۶، ص ۹.

^۳ - ارلوند کلیفورد، با سورت، تاریخ غزنویان، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیر کبیر، سال ۱۳۸۵، ص ۸.

در این باب بهره برده اهمیت خاص خود را دارا می‌باشد. این کتاب از اینکه در مورد تاریخ سامانیان، غزنویان و دوره های بعدی مآخذ مهم و معتبری بحساب می آید. (۴)

اثر بی نظیر دیگریکه به شیوه خاص تاریخ نگاری در عصر اول غزنویان برشته تحریر در آمده است تاریخ بیهقی میباشد که این اثر بنام تاریخ مسعودی نیز شهرت دارد، یک اثر ادبی و یک مرجع موثق تاریخی است و میتوان ادغان کنیم که در عرصه نثر ادبی و تاریخ مختصر به فرد است. (۵) که توسط خواجه ابوالفضل محمد بن حسین بیهقی که در سال ۳۸۵ هـ. ق در روستایی بنام حارث آباد بیهق متولد و در حدود ۴۷۰ هـ. ق چشم از جهان پوشیده است.

بیهقی دبیر فاصل در دوره این سلاله بود، تحصیلات اولیه اش در شهر نیشاپور میباشد و بعد از اتمام تحصیل و کسب فضایل به دیوان رسالت محمود غزنوی راه یافت و آنجا شاگرد دبیر زیر دست خواجه ابونصر مشکان رئیس دیوان بود و به استاد خویش خیلی نزدیک شد تا بدانجا مقرب گردید که مسئولیت نگارش نامه مهم دیوانی به او سپرده شد. بعد از مرگ ابو نصر مشکان و انتصاب بو سهل زوزنی بریاست دیوان رسالت بیهقی، همچنان بجای خود باقی ماند و با ناسازگاری بوسهل، مدارا کرد و در حقیقت دیوان رسالت را در این دوره او اداره میگرد تا نوبت سلطنت به سال ۴۴۰ هـ. ق به زین الملت عبدالرشید رسید، مدتی به مقام ریاست دیوان را بدست گرفت ولی پس از چندی دچار دسته بندی های و سعایت بد خواهان درباریان گردید و معزول و زندانی شد و بعد از رهایی از زندان دیگر به کار های دیوان نپرداخت.

تاریخ بیهقی یا تاریخ مسعودی مشهور ترین تاریخ بزبان دری فارسی میباشد که بر علاوه سایر ویژه گی خود اطلاعات دقیق و مهم اوضاع دیوان سالاری دربار غزنه را بدست می دهد. (۶) این اثر مهم ترین تاریخ نامه و از استوار ترین و دلنشین ترین آثار منثور فارسی دری بشمار میرود، این کتاب علاوه بر تاریخ غزنویان و اطلاعات خوب و دقیق درباره فرمانرویان صفاری، سامانی، آل بویه، آل زیار حاوی معلومات در مورد دستگاه خلافت بغداد و بویژه آغاز کار سلاجقه است.

افزون بر آنچه که تذکر دادیم نکات بسیار دلچسپ درباره اوضاع داخلی دربار و روابط درباریان وزندو بند و ستیزه های پنهان و آشکار وزیران و دیوانهای و امرا و پدران و پسران اهمیت خاصی دارد. بیهقی یگانه کسی است که معنی تاریخ را دریافته و قصدش تدوین داستانهای جنگ ها و فتوحات نبوده بلکه کوشیده است، آگاهانه و از روی صدق و بیطرفی از حوادثی سخن بر اند که از آن فواید مورد نظرش حاصل شود. او در این کار شرط لازم در تاریخ نگاری از جمله دقت و اطلاعات و امانت و نقد منابع اسناد و دیدگاههای بیطرفانه نسبت به وقایع و احوال را به کار بسته است. (۷)

۴- محمد تقی، مدرس رضوی. مقدمه ای بر تاریخ بخارا فرسخی، تهران: سال ۱۳۵۱، ص مقدمه.

۵- سید صادق، سجادی هادی عالم زاده، ریخننگاری در اسلام، تهران: سمت، سال ۱۳۸۰، ص ۱۲۶-۱۲۷.

این کتاب از لحاظ مسایل تاریخی در کمال صحت و دقت است و از لحاظ اسلوب نگارش در حد جمال و ظرافت چنانچه با همه لغت های عربی، حتی جمله های دراز عربی و فروانی اشعار عربی باز هم نثر کتاب روان و دل انگیز است. دوره کامل کتاب سی جلد بود، اما آنچه از حوادث روزگار تا کنون بدست آمده همان است که موجود است و متباقی آن از بین رفته است، از بخش باقی مانده نویسندگانی چون منهاج سراج، عوفی، عقیلی و حافظ آنرا استفاده نموده اند. این اثر را نخست بار سید احمد مشهور به ادیب پشوری تصحیح و چاپ کرد و سعید نفیسی آن را در سه جلد چاپ نمود.

۲-تواریخ محلی: در عصر غزنویان نوشتن تواریخ محلی بخصوص در قسمت های شرقی جهان اسلام رونق زیادی داشت. تاریخ محلی را بنام تاریخ ولایتی یا تاریخ شهری نیز یاد نموده اند. قراریکه ملاحظه میگرد در تعدادی شهرهای که غزنویان تسلط داشتند یک یاچند نفر مورخ محلی یا ولایتی را پرورش داده بودند.

تاریخ ولایت خراسان که اکنون در اثر حوادث تاریخی از بین رفته و توسط مورخ و شاعر چیره دست ابوعلی الحسن اسلامی در اواسط قرن (چهارم هجری قمری/ دهم میلادی) برشته تحریر در آمده بود، در زمان خویش از شهرت خاصی برخوردار بود. این

اثر در محیط والیان خراسان، چون ابوبکر جغانی و پسرش ابوعلی از بخت خوب و نیکو برخوردار بود معلومات در مورد کتاب مذکور صرف از طریق آثار گردیزی، ابن اثیر و تقریظ یمینی بر تاریخ یمینی عتبی بدست مورخین معاصر رسیده است. اثر دیگری

که در ردیف تاریخ محلی یا تاریخ ولایتی قرار دارد تحقیق مالهند تالیف ابوریحان بیرونی (۳۲۶-۴۴۲ هجری قمری/ ۹۷۳-۱۰۵۰ میلادی) که به عربی برشته تحریر در آمده، اگر شبه قاره هند را کوچک و محدود تصور نماییم و یک ولایت یا ایالت فکر کنیم، میتوان آنرا تاریخ محلی خواند. مالهند اطلاعاتی خوبی در مورد فرهنگ، علوم، اعتقادات آداب و رسوم آن دیار (هند) بدست می دهد که نشاندهنده توجه و علایق

خاص بیرونی به همه خلاقیات ها، دست آوردها و مظاهر اندیشه و تفکر انسانی در این سرزمین میباشد. فتوحات و نفوذ سپاهیان غزنویان به سرزمین هند موجب دیدار البیرونی از هند گردید، این فتوحات و کشور گشایی و پیش آمدهای تاریخی هرگز او را فریفته نساخت و بی پرده و آشکار تمام ویرانی ها و خرابی های ناشی از این جنگ ها و لشکر کشی سلطان محمود غزنوی به هند را محکوم نمود. (بر گرفته ترجمه زاخاوج، جلد ۱، ص ۱۱) فصلی از این اثر در مورد سلاطین هند و شاهان کابل است. که در مورد تاریخ منطقه، پیش از ضمیمه شدن هند به قلمرو غزنویان و در روشنایی قراردادن تاریخ سلاله پراهمیت هند در دوره غزنویان و بسا موارد دیگر که میتوان از آن سود جست، همانا تاریخ مالهند

تالیف البيرونی میباشد. تالیفات ديگر البيرونی عبارت انداز اثری بنام المسماره فی الاخبار خوارزم که تاريخی است از زادگاهش.

از ولاياتيکه درساحل کرانه جنوبی بحيره کسپين واقع اند نیز تعداد زیادی مورخين محلی برخواسته که یکعه آثاری از ایشان به نشر رسیده که در مورد مناسبات زیاریان دوره های اخیر با سران و اختیارداران غزنویان معلومات مفیدی بدست می دهد که از جمله میتوان از تاریخ جرجان یا تاریخ معرفته العلماء و اهل جرجان، تالیف حمزه بن یوسف سهمی (متوفای ۴۷۳ق/۱۰۳۶ میلادی). تاریخ طبرستان تالیف ابن اسفندیار (نوشته حدود ۶۱۳ق/۱۲۱۶ میلادی) که در مورد طبرستان از روزگار داستان تا عصر مولف نامبرد، نویسنده پرده اودودمانهای محلی برمیدارد. ظهیرالدین مرعشی گیلانی نیز تاریخی بزبان دری فارسی در مورد گیلان و دیلم تصنیف کرده. اثر اخیر مرعشی بنام تاریخ طبرستان و مازندران به نسبت برگرفته از کتاب اسفندیار در مورد مناسبات زیاریان با غزنویان دنباله کار اسفندیار است.

تاریخ سیستان نیز به نسبت ثبت و نقل تاریخ دوره اول غزنویان از اهمیت خوبی برخوردار است؛ زیرا از ولايتی در این اثر صحبت میشود که در اوایل تأسیس دولت غزنه به قلمرو آن ملحق شده بود. مولف آن مجهول است، اثر در ابتدا به عربی نوشته شده اما در عصر سلجوقیان به دری فارسی برگردانده شد.

تاریخ نیشاپوری تالیف الحاکم ابو عبدالله محمد نیشا پوری محمد شاه معروف به ابن البیع نیز از جمله تاریخ های محلی میباشد که شامل هشت یا دوازده جلد بوده این کتاب زندگینامه علمای محلی تا سال ۳۸۰ق/۹۹۰ میلادی با فصلی درباره تاریخ و جغرافیا پایان می یابد. مولفان بعدی نظیری سمعانی یاقوت و ابن جوزی وسیعاً از تاریخ نیشاپوری ابن البیع استفاده نموده اند. این کتاب بعد از تالیفش تا مدت ها موجود بود اما اکنون یک قسمت کم آن باقی مانده است.

۳- زندگینامه ها: - بخش سوم تاریخ نگاری در مورد تاریخ غزنویان در منابع اسلامی بیشتر آثاری که نوشته اند شرح احوال و زندگینامه ها است که یک بخش در مورد عقیده و مذهب سخن رفته است چنانچه این آثار به شرح احوال شافعیان و حنبلیان پرداخته اند و از جانبی هم به تقدس و ستایش شخصیت یا رفتار فردی واحدی میپردازد که در مورد دوم چهره واقعی شخص مورد نظر زیر ستایش ناروا و نا معقول یا اعمال غیر قابل و کرامتهای نسبت به او پنهان میشود که نمونه این نوع آثار در اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابوسعید تالیف محمد بن المنور است که زندگینامه یکی از عرفای بزرگ خراسان عصر غزنوی میباشد.

۴- آثار راجع به ادب و آداب الملوك ها: - این نوع آثار برای خاورشناسان و مستشرقین از همان آوان تاکنون دارای ارزش مهمی میباشد زیرا که در این نوع آثار اصول اخلاقی و نمونه های از

رفتارمیان مسلمانان با فرهنگ عالی به ایشان میدهد. یکی ازین نوع آثار بنام مفاتیح العلوم تالیف ابو عبدالله محمد بن یوسف الخوارزمی میباشد که در نیمه دوم قرن چهارم میزیست. قابوسنامه اثر دیگر یست که کیکاوس پادشاه ماقبل آخر دودمان زیاری گرگان وطبرستان در سال ۴۷۵ق/۱۰۸۳ میلادی آغاز نموده، این دودمان که در حقیقت از همان آغاز خراج گذار غزنویان بودند و خود کیکاوس خود چند سالی در دربار سلطان مودود بن مسعود گذرانده بود ازین سبب به سیاست ها و اخلاق شان با نظر تایید مینگرد.

۵- کتب جغرافیا و سفرنامه ها: - آثار مهم و بارز شیکه در عصر غزنویان برشته تحریر در آمده و یا از آنها در تاریخ نگاری استفاده شده است، کتب جغرافیا و سفرنامه میباشد. با وجود اینکه این آثار از جمله آثار گرانبهای است که از آنها در قرون متمادی استفاده صورت گرفته، که چند دهه قبل یا بعد در کشورهای اسلامی نوشته شده است. اطلاعات جغرافیایان در باره شرح اوضاع و احوال، بلاخره ارتباطات، زندگی اقتصادی، رسوم محلی و اعتقادات همه ریشه ساز تحقیق در رویداد های سیاسی و نظامی دوره مورد بحث را گسترش میدهد، جغرافیا دانان عرب قرن چهارم هجری قمری نظیر اصطخری که تالیفش را در سال (۳۴۰ قمری/۹۵۱ میلادی) بپایان رسانیده، ابن حوقل که اثرش را در حدود سال (۳۳۶ قمری/۹۷۶ میلادی) نوشته مقدسی که کتابش را در سال (۳۷۵ قمری/۹۸۶ میلادی) تمام کرده مشاهده گرد قیق تمام جنبه های زنده گی بودند. آنان گرچه در مالک دور دست زنده گی می کردند، اما شخصاً از کشورهای چون افغانستان، ایران، هندو آسیای میانه دیدن کرده بودند. چنانچه مقدسی اطلاعات وسیعی را در احسن التقاسیم درج نموده، این اثر را از تالیفات مهم جغرافیایی بحساب آورده اند.

۶- آثار شعری و لغوی: - عصر غزنویان دوره شکوفایی شعرو ادب دری فارسی و عربی است، سلطان محمود و سلطان مسعود از جمله شاهانی بودند که توجه خاصی به شعرو شاعری داشتند. در دربار سلاطین غزنویان تعداد زیادی شعرا زنده گی میکردند، چنانچه گویند در دربار سلطان محمود غزنوی تعداد زیاد شعرا وجود داشتند که عنصری رییس شعرا بود. حکیم ابوالقاسم فردوسی بزرگترین اثر خویش را بنام شاهنامه فردوسی در دربار سلطان محمود غزنوی بپایان رسانید، شعرا ی دیگر که درین عصر زنده گی داشتند عبارت بود از عسجدی، غضایری، منوچهری، دامغانی که زنده گی پرتجملی داشتند و اثر ایشان نه تنها از دیدگاه ادبی بحیث آثار گرانبها بحساب می آیند بلکه نزد مورخین نیز از اهمیت بسزایی برخوردارند زیرا که در آثار شعرا مطالب تاریخی، جغرافیایی، بشرشناسی و غیره موضوعات دیگر وجود دارد.

بدین منوال در آثار نثر ادبی نیز مطالب تاریخی و سایر مطالب وجود دارد.

نتيجه:

شکست و اضمحلال یک امپراتوری بزرگ اصیل تاجک (سامانیان) نتیجه یک سلسله ناکامی هایی بود که در اثر سازش و اعتماد و دمسازی عناصر نو ظهور غلامان، باعث آن شد که یک سلسله جدید که هنوز با فرهنگ حکومت داری و تشکیلات نظامی و زنده گی خصوصی در سرزمین افغانستان سایر کشور ها هماهنگ و آشنا نبودند، اما بعد ها با کمک کارمندان و کارکنان دیوان و دیوانسالاری توانستند که با یک حرکت قهرمانانه و مدبرانه که در یک مدت کم و کوتاهی امپراتوری بزرگی را تشکیل دهند، قراریکه ملاحظه میگردد در خدمت این امپراتوری، بهترین و زبد ترین نویسندگان، تاریخنگاران، ادیبان، شعرای و فلیسوفان بزرگ جهت رشد فرهنگ و تمدن قرار گرفتند، این خاندان که بنام سلسله غزنویان یاد میگردد، نه تنها زمینه رشد و گسترش فرهنگ را آماده ساختند، بلکه، هر یک از این زمامداران، و وزرا و سلاطین مشوق این عناصر فرهنگی بودند که با تشویق این امرا و سلاطین، تاریخنگاران و ادیبان زیادی در آن برهه زمان ظهور نمودند، که در نتیجه باعث غنامندی فرهنگ اصیل افغانی که بزبان دری فارسی آثار گرانبهای از خود به جا گذاشتند که امروز مایه افتخار این مرز بوم میباشد.

پیشنهادات:

از آنجائیکه شهر غزنی بحیث مرکز تمدن اسلامی در سال ۲۰۱۳ از طرف یونسکو شناخته شده است، پیشنهاد میکنم که:

- ۱- شهر غزنی بمناسبت همین نام و عنوان به یک شهر مدرن با سبک معماری دوره غزنویان آباد و بازسازی گردد. و بناهاییکه نابود شده اند به شکل اصلی آن اعمار شود.
- ۲- پیشنهاد میگردد که اکادمی نظامی کابل بنام اکادمی نظامی سلطان محمود غزنوی و یا غزنویان و یا هم یک مکتب نظامی علیحده در شهر غزنی، بنام مکتب نظامی غزنویان اعمار گردد.
- ۳- اکادمی علوم افغانستان که عالی ترین نهاد علمی - تحقیقی کشور میباشد باید سیمیناری را در مورد مرکز تمدن اسلامی یعنی غزنی دایر نماید که یک امر و عمل بجای می باشد، چون این سیمینار جهت تحقیق، پژوهش و بررسی در مورد غزنویان بسنده نخواهد بود و بدینوسیله پیشنهاد میگردد که سیمینار های جداگانه ای را در کابل و غزنی و یا هم در صورت امکان در هند دایر نماید.
- ۴- چون درمورد غزنویان آثار و ماخذی زیادی وجود دارد که ناشناخته مانده اند. بناءً پیشنهاد میگردد که یک مجله علیحده و فوق العاده جهت چاپ و نشر مقالات در نظر گرفته شود تا آثار معرفی نشده ؛ در مورد غزنویان در آن معرفی گردد.
- ۵- پیشنهاد میگردد برای نوشتن مقالات، نویسندگان باید دست باز داشته باشد.

- ۶- تمام آثار و مآخذ و منابع ایکه به زبانهای دیگر در مورد غزنویان نوشته شده باشد پیشنهاد میگردد که از طرف اکادمی علوم افغانستان جهت ترجمه بهتر آن، یک مورد مترجمین در سطح اکادمی علوم تشکیل گردیده تا به زبان های دری و پشتو ترجمه شود.
- ۷- پیشنهاد میگردد که برای شناخت بهتر این سلاله از جهات مختلف یک دیپارتمنت مستقل بنام غزنوی شناسی در انستیتوت تاریخ اکادمی علوم ایجاد گردد.

مآخذ:

- ۱- محمد بن عبدالجبار، عتبی. تاریخ یمینی، ترجمه ابوالشرف ناصح بن ظفر جزفاذقانی (گلیپاگانی)، به اهتمام جعفری شعار، چاپ سوم، تهران: شرکت انتشارات علمی فرهنگی، سال ۱۳۷۴، ص. ۳۸۰
- ۲- عبدالحسین، نوایی. متون تاریخی بزبان فارسی، تهران: نشر (سمت)، سال ۱۳۷۶، ص. ۹۰
- ۳- ارلوند، کلیفورد، باسورت، تاریخ غزنویان، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیر کبیر، سال ۱۳۸۵، ص ۸.
- ۴- داکتر محمد، متون تاریخی و جغرافیایی به فارسی، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سال ۱۳۸۴، ص. ۳۴
- ۵- عبدالحسین نوایی، متون تاریخی به زبان فارسی، تهران: نشر (سمت) سال ۱۳۷۶، ص. ۱۶
- ۶- محمد نقی، مدرس، رضوی. مقدمه بر تاریخ بخار نرشی، تهران: نشر (سمت)، سال ۱۳۵۱، ص مقدمه.
- ۷- سید صادق سجادی، هادی عالم زاده. تاریخ نگاری در اسلام، تهران: (سمت) سال ۱۳۸۰، ص ۱۲۶.

دولت سلجوقيان

چکیده: سلجوقيان (سلاجقه، آل سلجوق) دودمانی بودند که در سده‌های پنجم تا ششم هجری قمری، بر بخش‌های پهناوری از آسیای غربی و آسیای صغیر نظیر ایران، روم، افغان، شام، ارمن، گستره‌های عرب و ترک و دیگر نقاط وسیع فرمان می‌راندند. مؤسس این سلسله طغرل بیک نام داشت که خود از نوادگان سلجوق بود و با شکست سلطان مسعود غزنوی، در نیشابور بر تخت نشست. **واژه‌های کلیدی:** تمیر یالیغ، سلاجقه، یانگی کنت.

مقدمه: این مقاله در باره سلطنت و حکمرانی سلجوقيان و فتوحات چشم گیر شان، همچنان شکست امير مسعود غزنوی و از بين رفتن سپاه شانزده هزار نفری اش در بیابان دندانقان به بحث گرفته شده است.

روش تحقیق: در این تحقیق از روش تحقیق کتابخانه پی استفاده شده است که منابع آن در اخیر تحقیق شماره وار ذکر شده است.

پیشینه: قبلاً سه تن هریک:

اقدس کمیزی - محصل پوهنتون آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول، گروه هنر، علی آباد کتول، ایران.
غلامرضا حسنی - عضو هیأت علمی گروه هنر و معماری پوهنتون آزاد علی آباد کتول، ایران.
بهنام جلالی جعفری - استادیار گروه هنر، پوهنهی هنر و معماری، پوهنتون علم و فرهنگ، تهران، ایران.

در باره چگونگی دوام سلجوقیان هم تحقیق علمی مشابه را انجام داده بودند، که در نتیجه آنها نیز فتوحات چشم گیر سلجوقیان را از همبسته گی و اتحاد بین تمام لشکر و رهبران شان نگاشته اند.

متن اصلی: سلطنت سلجوقیان دو دوره متمایز داشت، یکی دوره اقتدار که عصر سه پادشاه نخستین آنان یعنی طغرل، آلپ ارسلان و ملکشاه را شامل است و دیگر دوره ضعف و انحطاط که پس از مرگ ملکشاه آغاز می گردد. سلطنت سلاجقه بزرگ که پایگاهشان خراسان بود تا سال ۵۵۲ برقرار بود، و بعدها در نتیجه بروز اختلافات بر سر جانشینی میان شاهزادگان، اقتدار مرکزی از میان می رود، و در نتیجه سلطنت آنان به چند قسمت تجزیه و تقسیم می گردد. بدین ترتیب سلجوقیان سوریه تا اوایل قرن ششم و سلجوقیان عراق و کرمان و کردستان تا اواخر سده ششم و سلجوقیان آسیای کوچک تا اواخر سده هفتم در قلمرو خود حکمرانی داشتند.

در زمان سلطان ملکشاه سلجوقی این قلمرو به اوج اقتدار رسید. این محدوده از شرق تا ماوراءالنهر و از غرب تا دریای مدیترانه امتداد یافت. واپسین شاه این سلسله از سلجوقیان عراق عجم و طغرل سوم نام داشت. سلجوقیان زبان فارسی را زبان رسمی و درباری قرار دادند و وزیران این دوره به ویژه عمیدالملک کندری و خواجه نظام الملک توسی خدمات مهمی به این زبان و عمران و آبادانی شهرها و گسترش فنون و دانش ها نمودند.

امپراطوری سلجوقیان بزرگ (دوقاق) نام داشت که با عنوان تمیر یالغ به معنی صاحب کمان آهنین در قرن سوم هجری نهم میلادی در خدمت دولت ییغوی اوغوز بود.

دولت ییغوی اوغوز در سرزمین اوغوزان از حدود قرن سوم هـ ق نهم میلادی تشکیل شده بود و دولتی باتشکیلات قبیله ای بود تختگاه دولت اوغوز در شهر یانگی کنت واقع در ساحل سفلی رود سیحون مستقر بود. دولت اوغوز از جنوب با دولت سامانیان و خوارزمشاهیان همسایه بود و از شمال با دولت خزران مرزهای مشترک داشت به تصریح منابع تاریخی در این دولت فردی صاحب حشمت و جاه بود.

بعد از فوت دوقاق فرزند وی بنام سلجوق در خدمت ییغوی اوغوز مشغول شد وی در اوایل قرن چهارم هـ ق دهم میلادی به دنیا آمده و به جهت کاردانی و درایت به سمت لشکری سوباشی سپاه اوغوز برگزیده شد مقام سوباشی به معنی فرمانده لشکر بعد از مقام ییغوی عالی ترین مقام در دولت ییغوی اوغوز بود این نشان دهنده موقعیت حکومتی عالی سلجوق بود. بعد از مدتی بین ییغوی اوغوز و سلجوق سوباشی اختلافاتی بروز کرد. ییغوی باتدارک توطئه ای قصد جان سلجوق را می کند سلجوق از موضوع آگاه شده و باخانواده، جمعی از یاران و مال و اموال خود و به سوی جنوب مهاجرت می کند. این اتفاق حدوداً بین سال های ۲۲۰ هـ ق ۹۳۱ میلادی تا ۳۵۰ هـ ق ۹۶۱ میلادی روی می دهد. سلجوق باخدم و خشم خود در حومه شهر چند مستقر می شود ((چند)) شهری نزدیک خوارزم بود ولی عموماً شهری اوغوز نشین بود و در تابعیت دولت ییغوی اوغوز قرار

داشت سلجوق در اولین اقدام و پس از مشورت و توافق با فرماندهانش بصورت دسته جمعی بدین اسلام وارد می شود. اندک زمانی بعد سلجوق برکمک نیروهای مسلح خود شهر چند را از کنترل مأموران یبغوی اوغوز خارج می کند و خود یک دستگاه دولت محلی در چند تشکیل می دهد. این زمان به سبب جنگ هایی که سلجوقیان با هم قومان کافر خود انجام می داد. لقب سلجوق غازی را می گیرد و آوازه ای بهم می زند این امر باعث توجه دولت سامانی به وی میشود دولت سامانی در این زمان گرفتار درگیری های داخلی چند بود.

ظاهراً در حدود سال ۳۷۵ هـ ق ۹۸۶ میلادی امیر سامانی نوح دوم بن منصور به منظور غلبه بر مشکلات داخلی و تهدیدات خارجی بیشتر از ناحیه قره خانیان از سلجوق استمداد می طلبد سلجوق فرزند خود اسرائیل ملقب به ارسلان یا یغور باخدم و حشم خود به جانب دولت سامانی اعزام می کند سامانیان در عوض این خدمت چراگاه های نوربخارا و سفند سمرقند را در اختیار ارسلان یابغو می گذارند و به تصریح منابع این اتفاق در سال ۳۷۵ هـ ق ۹۸۶ میلادی روی می دهد. از این تاریخ بیعد مودت و دلبسته گی بین دوخاندان آغاز می شود و رشته این مودت تا پایان حیات آخرین بازمانده سامانیان اسماعیل منتصر نمی گسلد.

از این تاریخ سلجوقیان عموماً وارد منازعات حکومتی ماوراء النهر می شوند و به نفع تولت سامانی باقره خانیان می جنگند در جریان فتح بخارا - تختگاه سامانیان توسط قره خانیان این سلجوقیان بودند که وارد عمل شده و قره خانیان را از بخارا می رانند و امیر سامانی مجدداً در بخارا مستقر می شود. بنظر می رسد در جریان جنگ های سامانیان و قره خانیان سلجوقیان به عنوان یک نیروی قومی - نظامی قدرتمند خود را به طرف های اصلی بازی سیاسی ماوراءالنهر تحمیل می کنند.

در سال ۳۸۹ هـ ق ۹۹۹ میلادی مجدداً بخارا را تسخیر می کنند و دولت سامانی سقوط می کند. شاهزاده اسماعیل منتصر به کمک نیروهای وفادار محلی و اوغوزان تا سال ۱۰۰۵ میلادی ۳۹۵ هـ ق نا امیدانه مقاومت می کند و در این سال با مرگ وی آفتاب دولت آل سامان بطور قطع در خراسان غروب می کند. این وقایع تقریباً همزمان با فوت سلجوق اتفاق می افتد. پس از ب خاک سپردن سلجوق در چند نیروهای تحت امر وی نیز به فرماندهی پسرش موسی و دو نواسه اش چاغری بیگ داوود و طغرل بیگ محمد رو به جنوب چند را ترک می کنند و به کاکای قدرتمند خود ارسلان یابغو می پیوندند. منابع تاریخی در باره تعداد فرزندان سلجوق بنیگذار سلسله سلجوقان اختلاف نظر دارند. منابع تاریخی تعداد فرزندان وی را از سه تا پنج نفر ذکر کرده اند آنچه که مسلم است همه منابع روی اسامی میکائیل، اسرائیل ارسلان یابغو و موسی بعد ها موسوم به یبغوکلان اتفاق نظر دارند.

میکائیل فرزند ارشد سلجوق در دهه آخر قرن دهم میلادی در مصاف باترکان کافر کشته میشود و سلجوق خود نگهداری و تربیت فرزندان خود سال وی - چاغری بیگ داوود و طغرل بیگ محمد -

راه عهده می گیرد. این زمان قره خانیان غرنویان و خوارزمشاهیان سه نیروی سیاسی مسلطه در منطقه هستند که به ویژه قره خانیان و غرنویان باهدف کنترل کامل برماوراءالنهر و ٲرکردن خلاء قدرت سیاسی سامانیان بایکدیگر وارد منازعه می شوند آنگونه که از منابع تاریخی ملکنامه تاریخ کامل ابن اثیر و روضه الصفا میر خواند. مستفاد می شود قره خانیان نیز یک دولت منسجم نبوده شعبانی تقسیم شده که همین امر باعث بروز اختلافاتی بین خاندان حاکم میشود. علی تگین برادر یوسف قدرخان، خان قدرتمند قره خانی برعلیه برادر سر به شورش بر می دارد و به منظور میل به اهداف سیاسی خود با ارسلان یابغو که اینک رهبری کل خاندان سلجوقی را بر عهده داشت متحد می شود.

آن دو به اتفاق هم بخارا را تصرف کرده و حاکمیتی تشکیل می دهند.

از سوی دیگر سلطان محمود غزنوی نیز که اینک سلطه خود را به غزنه، نیمروز و جنوب خراسان تحکیم کرده بود. به منظور تسلط به ماوراءالنهر با یوسف قدرخان قره خانی متحد شده و بخارا را تصرف می کند. در جریان فتح بخارا علی تگین جان بدر می برد و ارسلان یابغو رهبر سلجوقیان دستگیر و به حکم سلطان محمود در قلعه کانجر هندوستان زندانی می شود. وی بعد از هفت سال حبس در سال ۴۲۳ هـ ق ۱۰۳۲ میلادی فوت می کند از وی دو پسر را بنام های غوتالمیش و رسول تگین به جامی ماند که غوتالمیش بنیانگذار دولت سلجوقیان روم به جا میگذارد.

بعد از فوت ارسلان یابغو تا مدت کوتاهی سلجوقیان در اتحاد باقره خانیان بسر می برند. و اما دو واقعه مهم در روابط داخلی سلجوقیان حادث می شود اول اینکه رهبر سلجوقیان به موسی یبغو تنها فرزند بازمانده سلجوق سپرده میشود و علت لقب یبغو کلان که در منابع بعد از اسم وی می آید. در این رابطه می توان توضیح داد. البته در جریان عمل بنظر می رسد دو نوشته سلجوق فرزندان میکائیل یعنی طغرل بیگ محمد و چاغری بیگ داوود رهبران اصلی و فرماندهان واقعی حرکت های سیاسی نظامی سلجوقیان بوده اند دوم اینکه نیروهای تحت رهبری اسرائیل - ارسان یابغو - از پذیرش رهبری جدید خاندان سرباز می زنند و از تشکیلات خاندان جدا شده و باحدود ۴۰۰۰ چادر تحت فرماندهی تعداد ازبیک های ارسلان یابغو باکسب اجازه از سلطان محمود غزنوی وارد خراسان می شوند این اوغوزان در مسیر مهاجرتی خود از خراسان عبور کرده و به سوی غرب، ایران، آذربایجان، ایران، عراق، عرب و تا آنا ٲولی می روند این گروه در منابع تاریخی تخت عنوان اوغوزهای عراق شناخته می شوند.

از جهت منطقه ای نیز در این سال ها حدود ۴۲۵ هـ ق ۱۰۳۶ میلادی شرایط سیاسی دگرگون می شود. سلطان محمود غزنوی فوت می کند و فرزند دوم وی با عنوان امیر مسعود به تخت جانشین پدر می نشیند علی تگین متحد سلجوقیان نیز فوت می کند آلتونشاه خوارزمشاه دیگر متحد سلجوقیات نیز از دنیا می رود.

باتغییر شرایط سیاسی و قدرت یابی قره خانیان، سلجوقیان در پی، دعوت هارون خوارزمشاه، متحد جدید خود به جانب چراگاههای خوارزم در منطقه درغان اکنون دارغان آتا - در ساحل سفلی رودجیحون عزیمت می کنند شاه ملک - دشمن خونی سلجوقیان - که در این هنگام از جانب غزنویان حاکم ((چند)) بود به اردوی سلجوقیان شیخون سختی می زند و بسیاری از سپاه سلجوقی ها کشته می شوند و اموال آنها به غارت می رود. هارون خوارزم شاه به یاری سلجوقیان آمده و آنها را پناه میدهد.

سلجوقیان شکست خورده در حمایت هارون خوارزمشاه در کوتاه مدتی خود را به نیروی سلاح و تدارکات بازسازی می کنند.

سلجوقیان از نظر روحی در موقعیت مساعدی نبودند می بایست بین ماندن در منطقه و یا کوچی دیگر تصمیم قطعی می گرفتند. در شورای که تشکیل شد در نهایت همه با نظر چاغری بیگ داوود موافقت کردند که اصرار داشت درگیری با غزنویان ادامه دهند.

سلجوقیان در پی این تصمیم در مدتی کوتاه خود را به نیروی سلاح و تدارکات سازماندهی کردند و با اردوی ده هزار نفره به سوی جنوب و ناحیه مرو کوچ خود را آغاز کردند سلجوقیان در بیابان نساء قرارگاه می زنند و نامه ای به عنوان ابوالفضل سوری صاحب دیوان خراسان ارسال می کنند متن نامه در تاریخ بیهقی ضبط است. نامه به امضاء موسی ییغو، طغرل بیگ و چاغری بیگ نگاشته می شود و آنها خود را امیرالمومنین می خوانند متن نامه گویای دلیل حرکت سلجوقیان به جانب مرو است. آنها عنوان می کنند که به خراسان به طلب اقامت ایل و چرای مال آمده اند.

و از صاحب دیوان خراسان تقاضا می کنند که میانجی گری کرده و برای آنها از دربار طلب سرزمین کند سلطان مسعود در مشورت باوزیر و ارکان دولت علیرغم توصیه وزیر به مدارا با سلجوقیان و استمالت از آنها، رأی برتنبیه سلجوقیان می نهد و سپاهی گران به جانب سلجوقیان روانه می کند. برنشتن همان و شکستن همان سلجوقیان اردوی سنگین غزنویان را تارومار می کنند. سردار سپاه عزیمت می کند و غنایمی کثیر از سار و برگ و زر و سیم به دست سلجوقیان می افتد سلطان مسعود در اولین پیکار رسمی با سلجوقیان شکستی زبوانه را تجربه می کند و به اجبار به درخواست آنها پاسخ مساعد داده و مناطق دهستان به نام چاغری بیگ داوود و فراوه به نام موسی ییغوکلان و نسابه نامه طغرل بک محمد واگذار می شود.

طبق توقیع سلطان مسعود لقب دهقان به همراه خلعت های فراوان به هریک اعطا می شود. قاضی حسینی که از جانب سلطان مسعود به سفارت نزد سلجوقیان رفته بود. درگزارشی که در بازگشت به دربار تنظیم می کند و به آنها گزارش میدهد.

در سال ۴۲۸ قمری رسولان سلجوقیان با نامه ای از رهبران خود به حضور وزیر سلطان مسعود رسیدند. سلجوقیان در این نامه که متن آن در تاریخ بیهقی آمده است. می نویسند که چون به دلیل

مهاجرت دیگر تورکمنان از ترکستان و پیوستن آنها به سلجوقیان جمعیت آنها فزونی گرفته این ولایت که سلطان مارا داده تنگ آمده است. و از وزیر تقاضا می کنند که وساطت کند که از سلطان نخواهد شهرهای حاشیه بیابان مثل مرو، سرخس و باورد را نیز به سلجوقیان واگذار کند. و قول می-دهد که در صورت قبول تقاضایشان در خدمت سلطان باشند و به انتظام امور خراسان همت گمارند امیر مسعود در جواب به تصریح گفت... در میان ما و شما شمشیر است و لشکرها از برای جنگ فرستاده و آمده اند. طرفین مجدداً خود را برای جنگی دیگر آماده می کنند خبر می رسد که گروه های از ترکمن های عراقی و بلخان کوهی نیز به سلجوقیان پیوسته اند.

امیر مسعود نیز حاجب سبازی را در رأس لشکری عظیم برای یکسره کردن کار تورکمنان گسیل می کند. از آن سوی بدون توجه به توصیه های وزیر مبنی بر ماندن در نیشاپور به بهانه غز به هندوستان عزیمت می کند و عملاً از رویارویی مستقیم با ترکمن های سلجوقی تن می زند. در همین حال ترکمن هاسپاه را مغلوب کرده شهر را تصرف می کنند سپاه عظیم حاجب سبازی نیز در جنگ سرخس شکسته و از مقابل دور می شوند.

سلجوقیان پس از پیروزی در جنگ سرخس در سال ۴۲۹ قمری مرو را نیز فتح می کنند و در مرو بنام چاغری بیگ داوود خطبه خوانده می شود هم در رمضان همین سال نیشاپور را نیز فتح می کنند. طغرل بیگ در نیشاپور به تخت سلطنت امیر مسعود تکیه می زند.

و خطبه به نام وی خوانده می شود. اعیان و اشراف و رهبران مذهبی نیشاپور همه با طغرل بیعت می کنند امیر مسعود پس از دست دادن نیشاپور و مرو چندی در غزنه اقامت می کند و سپس در رمضان ۴۲۹ قمری بایکصد هزار سوار جرار روبه سوی بلخ رهسپار می شود تا این بار به دست خود خراسان را از وجود سلجوقیان پاک کنند امیر مسعود در چند جنگ از جمله جنگ تلخاب سلجوقیان را به عزیمت و امیدار و دو به جانبه سرخس پیشروی می کند سلجوقیان البته بیشتر با تاکتیک های جنگ و گریز با سپاه کران غزنوی مقابله می کند امیر مسعود در دو منزلی سرخس اطراق می کند سلجوقیان در فرصت های مختلف به سپاه خسته و بی تحرک غزنوی حمله کرده و ضربه می زنند. این در گیری باضافه شرایط طبیعی سخت بیابان سرخس، سپاه غزنوی به ستوه می آورد. امیر مسعود که اوضاع نابسامان روحی سربازانش را مشاهده می کند با وزیر مشورت می کند وزیر پیشنهاد می کند که بطور تاکتیکی با سلجوقیان صلح کنند تا فرصتی داشته باشند و سپاه بیاساید و نیرو گیرد تا مجدداً کار جنگ را از سر گیرند امیر مسعود نظر وزیر را می پسندد رسولان به نزد سلجوقیان اعزام می شوند با پیشنهاد صلح و اینکه در قبال پذیرش پیشنهاد صلح خواسته های آنها اجابت خواهد شد و شهرهای باورد و سرخس پریشان واگذار خواهد شد بشرط اینکه فساد نکنند و رعایا را در مضیقه نگذارند و ظلم نکنند سلجوقیان پیشنهاد صلح را می پذیرند. رسول غزنوی پس از مدتی از نزد سلجوقیان باز می گیرد. و گزارش مفصلی به شاه عرضه می کند و از جمله می گوید:

اگرچه سلجوقيان پيشنهاد صلح را پذيرا شده اند اما به هيچ حال از ايشان راستی نيايد و نخوت پادشاهی که در سر ايشان شده است زود بيرون نشود که نخوت پادشاهی و حل و عقد و امرو نهی و ولايت گرفتن در سرايشان شده بود.

پس از انعقاد صلح امير مسعود سپاه را به جانب هرات می راند و باز می گردد...

و اين در سال ۴۳۰ هـ ق حادث شد امير مسعود مغبون از شکست و صلح تحميل شده در هرات به کار تنبيه و آزار در باريان می پردازد. و زير با درايت وی نيز با مشاهده حال معقد است جز خاموشی روی نيست: در اين اثنا خبر های ناخوشايندی از سلجوقيان می رسد که طغرل به نيشاپور وارد شده داوود به سرخس مقام کرده ویناليان نسا و فراوه را تصاحب کرده اند امير مسعود بناچار بار ديگر بعزم جنگ با سلجوقيان راهی خراسان می شود و به جانب نشا لشکری می راند.

در اين سال قحطی در خراسان افتاد جنگ های بيهوده، آواره گی، خرابی روستاها و مزارع، گرسنه گی و طبيعت سخت نواحی خراسان مردم و رعا يا را به ستوه آورده بود. در اين شرایط سلطان مسعود باردیگر يا تدارک سپاهی گران رو به جانب مرو حرکت می کند. رهبران و فرمانده های سلجوقی نيز تمام نيروهای خود را به تعداد ۱۶ هزار سوار در مرو مستقر می کنند.

و برای بر خورد نهايی با سپاه مسعود تدارک می بينند. سپاه غزنوی اما خسته، تشنه و روحیه باخته است وضعيت روحی سپاه را از اين جمله سلطان مسعود می توان درک کرد. در صحرا خشک و بی آب و علف و سربازان خسته و بی رمق از روز پنجشنبه هشتم رمضان ۴۳۱ هـ ق کار جنگ آغاز شد. و خصم هر ساعت چيره ترو مردم سلطان کاهل تر. در میانه ای پیکار گروه های از سربازان و غلامان ترک و برخی اعيان به سلجوقيان پيوستند. نفاق بين سپاهيان غزنوی در افتاد و نظام سپاه سنگين سلطانی از هم گسيخت و ... هيچ کس مقاومت نه کرد و نظام از هم متلاشی شد و از همه ای جوانب مردم روی به عزيمت نهادند امير ماند باتنی چند از غلامان ايشان و درنتيجه امير مسعود نيز چون اين پديد با اطرفيان خود پای برگريختن گرفت... یکی فریاد بر آورد که روید که امير رفت و همه رفتند. و اينگونه شد که به دو روز - از پنجشنبه هشتم رمضان تا ظهر روز جمعه نهم رمضان کار سپاه یکصد هزار نفری امير مسعود غزنوی ساخته آمد و سپاه شانزده هزار نفری سلجوقيان در بیابان دندانقال از جان بردند و فتح و نصرت نصيب کردند.

سلجوقيان بعد از حدود پنج سال در گيري نظامی با سلطان مسعود بالاخره روز جمعه نهم رمضان سال ۴۳۱ هـ ق طی یک پيروزی قطعی در چنگ دندانقال غزنوی را شکستند و در گام نخست خراسان را صاحب شدند.

نتيجه گيری:

چون سلجوقيان هدف شان هميشه شکست دادن دشمن شان بود و از تصميم خويش هيچ گاهي منصرف نميشدند بعد از پنج سال نبرد هاي پي در پي توانستند لشکر بزرگ یکصد هزار نفري سلطان مسعود را از پا درآورند و پيروز شوند.

منابع:

- ۱- بيهقي، ابولفضل تاريخ بيهقي.
- ۲- گردیزی، عبدالحی تاريخ گردیزی.
- ۳- محمد عتبی، ابونصر تاريخ یمینی.
- ۴- کویمن، محمد آلتای تاسیس امپراطوری بزرگ سلجوقيان — متن ترکی استانبولی.

زکات فريضة الهی

زکات رکن چهارم اسلام بوده و بالای هر مسلمان عاقل، آزاد که مالک نصاب باشد و یک سال قمری بالای مالش سپری شود فرض است، منکر آن کافر و تارکش گناه کار می باشد. با ادا کردن زکات خداوند کریم در مال برکت می افکند گرچه در ظاهر مال کم می شود؛ اما در حقیقت فزونی می گیرد و زیادت چشم گیری به بار می آید خداوند کریم در این مورد چه زیبا فرموده است: سورة بقره ترجمه : خدا از (برکت) ربا می کاهد، و بر صدقات می افزاید، و خداوند هیچ ناسپاس گنه کاری را دوست نمی دارد.

تعریف زکات:

زکات در لغت دو معنا دارد: ۱- پاکی و نظافت، ۲- نمو و افزایش و در اصطلاح می توان آن را چنین تعریف کرد: زکات عبارت از گرفتن یک بخش از مال ثروتمندان مطابق احکامی که در فقه اسلامی به تفصیل ذکر است. و

با دادن زکات مال انسان و همزمان نفس آن نیز پاک و تمیز می شود، کسی که از ثروت خداداد حق بندگان خدا را ادا نمی کند نه تنها مال و دارایش نا پاک است، بلکه نفس او نیز نا پاک است.

برخی آیات مبارکه در مورد زکات:

سورة (البقره : ۱۱۰) ترجمه : و نماز را به پا دارید و زکات را بدهید و هر گونه نیکی که برای خویش از پیش می فرستید آن را نزد خدا باز خواهید یافت آری خدا به آنچه می کنید بیناست.

سورة (الروم: ۳۹) ترجمه: نو آنچه (به قصد) ربا می‌دهید تا در اموال مردم سود و افزایش بردارید نزد خدا فرونی نمی‌گیرد ولی آنچه را از زکات در حالی که خشنودی خدا را می‌جویند پس این گروه ایشانند صاحبان افزایش.

سورة (الذاریات: ۱۹) ترجمه: در اموالشان برای سائل و محروم حقی (معین) بود.

سورة (الحج: ۷۸) ترجمه: پس نماز را برپا دارید و زکات بدهید و به پناه خدا روید او مولای شماست چه نیکو مولایی و چه نیکو یآوری.

سورة (الانعام: ۱۴۱) ترجمه: حق آن کشت (زکاتش) را در روز درو کردنش بدهید و اسراف نکنید یقیناً خداوند اسراف کنندگان را دوست نمی‌دارد.

برخی احادیث در مورد زکات

از حضرت ابو هریره (رض) روایت است: رسول الله (ص) فرمود: کسی را که خداوند متعال مال بدهد اما وی زکات آن را ادا نکند روز قیامت برای وی مالش صورت داده میشود به صورت ماری که به سر خود موی ندارد (از جهت کثرت زهر) آن مار دو خال سیاه بالای دو چشمش دارد. روز قیامت آن مار مانند طوق در گردن آن کس انداخته میشود و بعد با دوالاشه خود یعنی توسط دو جانب دهن خود شخص بخیل را می‌گذرد و برایش می‌گوید من مال تو هستم من آن گنج تو هستم که زکاتش را ندادی.

از حضرت عمرو بن شعیب رحمه الله روایت است: وی از پدرش و پدرش از جدش روایت کرده نزد رسول الله (ص) دو زن آمد و در دست هر کدام دست بندی از طلا بالغ به حد نصاب بود. رسول الله (ص) برای ایشان فرمود: آیا زکات این ها را ادا می‌کنید؟ گفتند: نخیر! رسول الله (ص) برای ایشان فرمود: آیا دوست میدارید که شما را خداوند متعال از دست بند های آتشین دوزخ بیوشاند؟ گفتند: نخیر دوست نداریم رسول الله (ص) برای شان فرمود: پس زکات این ها را ادا کنید.

مستحقین زکات

مستحقین زکات بدون مؤلفه القلوب همان هفت صنف است که خداوند متعال آنان را در قرآن پاک معرفی کرده است: ترجمه: جز این نیست که زکات صرف کرده می‌شود به فقراء و مساکین و به کارکنانی که مقرر اند به تحصیل آن و به گروهی که تألیف کرده می‌شود دل های شان و صرف کرده می‌شود در آزادی بردگان (ادای دین) تاوان دهندگان و در راه خدا و به مسافران (فرض) مقرر شده از جانب الله و الله دانا و صاحب حکمت است. مؤلفه القلوب کسانی بودند که رسول خدا برای آنها مقداری از اموال زکات می‌پرداخت تا در قلب های شان الفت و محبت ایجاد شده به اسلام گرایند ایشان بزرگان اقوامی بودند امید می‌رفت که با مشرف شدن آنها به اسلام قوم شان نیز به اسلام شرف یاب شوند؛ اما هنگامی که خداوند به اسلام عزت بخشید و دامنه اسلام گسترده شد حکم پرداخت این گونه اموال به آنها ساقط گردید.

زکات در نقود

زکات در نقود حقیقی (طلا و نقره) ربع عشر است یعنی چهارم حصه دهم حصه و در نقود مجازی یعنی پول رایج به تأسی از نقود حقیقی نیز ربع عشر است طور مثال در صد هزار افغانی دو هزار و پنج صد افغانی زکات می باشد، نصاب در طلا بیست مثقال است و در نقره دو صد درهم، در بیست مثقال طلا نیم مثقال زکات است، بیست مثقال معادل هشتاد و پنج گرم می باشد، پس در هشتاد و پنج گرم طلا دو گرم و یک صد و بیست و پنج ملی گرم طلا زکات می باشد و اگر از این مقدار طلا بیشتر بود در هر چهار مثقال دو قیراط زکات است دو قیراط معادل دو صد ملی گرم طلا است.

در دو صد درهم نقره پنج درهم نقره زکات است، دو صد درهم نقره معادل پنج صد و نود و پنج گرم می باشد، پس در این مقدار نقره پانزده گرم نقره زکات می باشد. اگر پول رایج قیمت نصاب یکی از این دو نقود (طلا، نقره) را پوره کند در آن پول زکات می باشد علاوه از نقود در اموال تجارتي و حیوانات نیز زکات فرض است طور مثال در پنج شتر یک گوسفند و در ده آن دو گوسفند و در سی گاو یک گوساله و در چهل گوسفند یک گوسفند زکات فرض است.

حکایت

یکی از مسلمانان انصار به نام ثعلبه بن حاطب فقیر بود به برکت دعای پیامبر (ص) ثروتمند شد، داستان از این قرار است: یک مسلمان انصار و فقیر خدمت رسول خدا رسید گفت: یا رسول الله دعا کنید من ثروتمند شوم، پیغمبر خدا فرمودند: ثعلبه مال اندکی که شکرش به جا آوری بهتر از ثروت فراوانی است که از عهده شکرش بر نیایی، من که پیغمبر خدا هستم بین چه چیزی در زندگی دارم اقتدا کن به پیغمبرت، و بعد ثعلبه خدا حافظی کرد و رفت. مدتی که گذشت ثعلبه دو باره خدمت رسول خدا آمد و گفت: یا رسول الله با شما عهد می بندم که تمام حق و حقوق مالی خود و واجبات مالی خدا را بپردازم، پیغمبر خدا (ص) دعا کرد خدایا مال ثعلبه را زیاد کن طبق نقل دیگر پولی دادند و گفتند برو گوسفندی بخر، ثعلبه آمد و گوسفندی را خرید از برکت دعای رسول خدا گوسفند زاد و ولد کرد و زیاد شد به قدری گوسفندانش زیاد شد بعضی اوقات نماز جماعت را با رسول خدا (ص) از دست داد چند وقت بعد از شهر مدینه دورتر مقیم شد و تنها به نماز جمعه حاضر می شد؛ اما بعد از مدتی ثعلبه دیگر نتوانست در چراگاههای اطراف مدینه بماند مجبور شد گوسفندانش که به قدری زیاد شده بود از شهر کوچ کند و به اطراف برود و به طور کلی قطع ارتباط کرد به نماز رسول خدا (ص) و نماز جمعه اصلاً حاضر نمی شد تا اینکه آیات زکات نازل شد. دستور رسید مسلمانان زکات مالشان را بپردازند پیغمبر خدا (ص) برای ثعلبه یک نامه ای نوشت هنگامی به منزل ثعلبه رسیدند آیات را برایش تلاوت کردند نامه پیغمبر خدا (ص) را برایش خواندند ثعلبه گفت: پیغمبر (ص) از ما می خواهد باج و جزیه بگیرد و نیز گفت: به نظر من حکم در حق غیر مسلمانان است خدای تبارک و تعالی در موردش آیت نازل فرمود: (سوره توبه، آیه ۷۶) ترجمه: پس چون از فضل خویش به آنان بخشید بدان بخل ورزیدند و به حال اعراض روی برتافتند.

بعد از چند روز يك نفر آمد و به ثعلبه گفت: خداوند در مذمت تو آيه نازل كرده است تو عهد با خدا بستی و پيمان شكني كردی، حرمت حكم خدا را شكستی، بعدا ثعلبه در اواخر عمر پيغمبر(ص) در مدينه آمد گفت: ای رسول خدا پشيمان شدم بيا زكات مالم را حساب كنيد حضرت فرمودند ديگر نيازی به زكات تو نداريم تو زكات حكم خدا را زير سوال بردی و گفتي جزيه و گفتي باج و ردش كردی، (رسول خدا توسط وحی از نفاق ثعلبه آگاه شده بود از اين لحاظ زكاتش را نپذيرفت چون یکی از شرايط زكات اسلام است. او به خاطر فريب مردم و ملامتی قوم به دادن زكات راضی شده بود). وقتی كه پيغمبر خدا از دنيا رفتند ثعلبه پيش ابوبكر (رض) آمد كه زكاتش را بدهد حضرت ابوبكر(رض) گفت: پيغمبر(ص) زكات تو را رد كرده من هم زكات تو را قبول ندارم زمان عمر(رض) آمد حضرت عمر (رض) هم قبولش نكرد در زمان عثمان (رض) ثعلبه آمد حضرت عثمان(رض) هم زكات او را قبول نكرد. ثعلبه ای كه پشت سر پيغمبر(ص) نماز می خواند با حال نفاق از دنيا رفت .

فوايد ادا كردن زكات

كشور ما يك جامعه جنگ زده است گرچه برخی از اين جنگ ها برحق بود مانند جهاد در مقابل قشون سرخ شوروی و از چند ده بدین سو مردمش آرامش و رفاه ندیده اند همواره مورد تاخت و تاز كشور های منطقه قرار گرفته و در نتیجه حوادث ناگوار و اين كشمكش ها هزاران بيوه و يتيم در اين وطن به جا ماند و در عين حال اكثريت مردم ما فقير و بيچاره اند كه به دست آوردن نان شب و روز خود درمانده اند، خداوند كريم زكات را فرض گردانیده تا مسلمانان ثروتمند برای فقراء قسمت معینی از مال خود را كه معلوم است بدهند و چنانچه در آيت فوق سورة الذاريات ذكر شد حق مسلم فقراء در مال اغنيای وجود دارد، مسلمانان ثروتمند نبايد فقراء و مستحقين زكات را فراموش كنند و دادن زكات را نقص در سرمايه پندارند، اگر به واقعيت به اين فريضه الهی در سطح دولت و اجتماع مردم توجه جدی صورت گیرد و ثروتمندان احساس مسؤوليت كنند تعداد فقراء و مساكين در جهان اسلام كاهش پیدا می كند حتی فقر از بين می رود، در زمان خلافت عمر بن العزیز رحمه الله زكات را جمع آوری نمودند و در تمام سر زمین خلافت به گرفتن آن اعلان كردند شخصی پیدا نشد كه مستحق زكات باشد در تاريخ بشریت اين نمونه ناب است و حتی با دادن زكات جرایم جنایی كمتر رخ می دهد ، چون بسا اوقات فقر باعث جرم می شود كه اين يك امر مسلم است.

ندادن زكات

كسی كه زكات ندهد و از فرض بودن آن انكار كند، كافر می شود و کسی كه از روی بخل و تنگ چشمی از دادن آن خود داری كند و به فرض بودنش معتقد باشد مرتكب معصيت خداوند شده است، بر حكومت اسلامی لازم است كه جهت تنبيه نمودن با استفاده از قدرت حكومتی از همچو كسان زكات را بستانند و اگر آنها ابا ورزیده به مقابله پرداختند تا هنگامی كه تسليم نشده اند با آنان مقابله مسلحانه صورت گیرد، پيامبر گرامی ما فرموده است : به من فرمان داده شده تا زمانی كه مردم به توحيد و رسالت ايمان بياورند

و نماز را بر پا دارند و زکات را دهند مبارزه و تلاش نمایم، هرگاه چنین کردند، جان و اموال آنها به جز به اساس حق اسلامی در امان و مصونیت است و حساب آنان با خداوند است.

همچنین حضرت ابوبکر صدیق (رض) بعد از این که امور مسلمین را به دست گرفتن و جانشین رسول خدا تعیین شد با مردمی که حاضر به پرداخت زکات نبودند اعلان جنگ کرد و فرمود: اگر از دادن افسار شتری هم که به عنوان زکات در زمان حیات رسول خدا می دادند خود داری کنند با آنها می جنگم، نخست حضرت عمر (رض) با تصمیم خلیفه مسلمین مخالفت کرد و گفت: چگونه بامردم مقابله میکنی در حالیکه رسول الله (ص) فرموده است: امر شده ام که با مردم قتال کنم (مبارزه) تا اینکه گویند لا اله الا الله؛ پس کسیکه لا اله الا الله گوید از جانب من مال و نفوسش در پناه و امن است مگر به حق اسلام که دیت و قصاص است و حساب آن برخداوند متعال مربوط میشود؛ بعد حضرت ابوبکر (رض) گفت: سوگند به خداوند با کسی می جنگم که بین نماز و زکات فرق قایل شود (به فرضیت نماز تصدیق کند و از فرضیت زکات انکار نماید) زیرا که زکات در مال فرض است از این لحاظ ضرور با آنها می جنگم. حضرت عمر (رض) گفت: به خداوند عزوجل سوگند که شأن و حال من در این موضوع چنین نبود مگر اینکه دانستم خداوند متعال سینه ابوبکر را برای قتال باز کرده؛ پس دانستم که علیه همچو کسان قتال حق است. تمام اصحاب در این مورد با حضرت ابوبکر صدیق (رض) موافق بودند، حضرت ابوبکر (رض) به فرماندهی خودش به سوی منکرین زکات تاخت و خیلی ها زود بر آنها غالب شد و به اموال شان دست یافت بعضی از آنها تسلیم شده سر طاعت فرود آوردند و زکات خویش را با بسیار وجه نیکو و محترمانه پرداختند و برخی هم فرار کردند.

مأخذ

- ۱- قرآن کریم
- ۲- تفسیر معارف القرآن: علامه مفتی محمد شفیع عثمانی دیوبندی مترجم مولانا محمد یوسف حسین پور جلد ۱۴ صفحه ۵۳۳
- ۳- تفسیر معارف القرآن: علامه مفتی محمد شفیع عثمانی دیوبندی مترجم مولانا محمد یوسف حسین پور جلد ۶ صفحه ۳۴۰
- ۴- مشکوٰۃ المصابیح: الشیخ ولی الدین محمد بن عبدالله الخطیب التبریزی صفحه ۱۵۵
- ۵- شرح قدروری: محمد عاشق الهی مترجم استاد غلام الدین کلاتتری صفحات ۱۰۷-۱۱۰
- ۶- مبادی اسلام: استاد عبدالرب رسول سیاف - صفحه ۸۶
- ۷- کلیات اسلام: مؤلف ابوبکر الجزایری، مترجم عبدالعزیز سلیمی - باب احکام زکات - صفحه ۳۰۵